

Visegrad Fund

Міністерство освіти і науки України
Ужгородський національний університет
ННІ євроінтеграційних досліджень

Ministry of Education and Science of Ukraine
Uzhhorod National University
ERI of European Integration Studies of UzhNU

**Впровадження освітніх інновацій в Україні –
важлива передумова інтегрування в
європейський освітній і науковий простір**

**Implementation of educational innovations in
Ukraine – an important prerequisite of integration
to European educational and research area**

Інформаційний бюлетень наукового проекту
**«ІННОВАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ– ІНСТРУМЕНТ ІНТЕГРАЦІЇ
В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ І НАУКОВИЙ ПРОСТІР»**

News bulletin

**«INNOVATIVE UNIVERSITY – TOOL OF INTEGRATION TO
EUROPEAN EDUCATIONAL AND RESEARCH AREA»**

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Uzhhorod National University
ERI of European integration studies of UzhNU**

**Implementation of educational innovations in Ukraine
– an important prerequisite of integration to European
educational and research area**

News bulletin
*“Innovative university – tool of integration to
European educational and research area”*

Edition 5

Uzhhorod – 2015

**Міністерство освіти і науки України
Ужгородський національний університет
ННІ євроінтеграційних досліджень**

**Впровадження освітніх інновацій в Україні –
важлива передумова інтегрування в європейський
освітній і науковий простір**

*Інформаційний бюлетень наукового проекту
«Інноваційний університет – інструмент інтеграції
в європейський освітній і науковий простір»*

Випуск 5

Ужгород – 2015

ЗМІСТ

Передмова	8
Вступ	16
1. Концептуальні аспекти формування єдиного європейського освітнього простору	19
1.1 Сорбонська декларація (травень 1998р.).....	21
1.2 Болонська конвенція (18-19 червня 1999р.).....	26
1.3. Конференція у м. Саламанка (29-20 березня 2001р.).....	34
1.4. Конференція у м. Прага (травень 2001р.).....	40
1.5. Берлінська конференція	60
1.6. Конференція у м. Берген (19-20 травня 2005 р.)	83
1.7. Конференція у м. Лондон (травень 2007р.).....	97
1.8. Болонський стратегічний форум (29 квітня 2009р.).....	112
1.9. Зустріч міністрів у Будапешті та Відні (11-12 березня 2010р.).....	112
2. Організаційно-правове забезпечення Болонського процесу в Україні	118
2.1. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС та етапи її впровадження	129
2.2. Основні функції вищої освіти України в контексті її модернізації та євроінтеграції.....	137
2.3. Реалізація «трикутника знань» як стратегії розвитку європейської освіти	150
2.4. Секторальні рамки кваліфікацій як інструмент узгодження дескрипторів європейських мета-рамок та побудови профілів освітніх програм.....	165
2.5. Загальні характеристики інноваційного університету.....	186

Додатки до 1 розділу

<i>Спільна декларація про гармонізацію архітектури Європейської системи вищої освіти (Сорбонська декларація) (25 травня 1998р.)</i>	22
<i>Болонська спільна декларація міністрів освіти Європи (Болонья, 19 червня 1999р.)</i>	29
<i>Конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій. Формування майбутнього (Саламанка, 29-30 березня 1999р.)</i>	37
<i>Празьке комюніке міністрів вищої освіти європейських країн (Прага, травень 2001р.)</i>	45
<i>Берлінське комюніке «Створення Європейського простору вищої освіти» (Берлін, 19 вересня 2003р.)</i>	61
<i>Комюніке конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти «Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей» (Берген, 19-20 травня 2005 р.)</i>	87
<i>Комюніке конференції міністрів європейських країн «На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації» (Лондон, 16-19 травня 2007р.)</i>	100
<i>Будапештсько-Віденська декларація про створення Європейського простору вищої освіти (Будапешт, Відень, 2010р.)</i>	114

Додатки до 2 розділу

<i>Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом (Розділ V)</i>	211
<i>Закон України «Про вищу освіту» (Розділ XI)</i>	216
<i>Рамкова програм ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020»</i>	223

CONTENTS

Preamble	8
Introduction	16
1. Conceptual aspects of the formation of a common European education area	19
1.1 Sorbonne Declaration (May 1998).....	21
1.2 Bologna Convention (18-19 June 1999).....	26
1.3. Salamanca Conference (29-20 March 2001)	34
1.4. Prague Conference (May 2001).....	40
1.5. Berlin Conference	60
1.6. Bergen Conference (19-20 May 2005).....	83
1.7. London Conference (May 2007).....	97
1.8. Bologna Policy Forum (29 April 2009).....	112
1.9. Ministerial meeting in Budapest and Vienna (11-12 March 2010).....	112
2. Organizational and legal support for the Bologna Process in Ukraine	118
2.1. National Program of Adaptation of Ukraine legislation to EU legislation and its implementation phases	129
2.2. The main functions of higher education in Ukraine in the context of modernization and European integration.....	137
2.3. Implementation of the "knowledge triangle" as a strategy for development of European education.....	150
2.4. Sectoral framework qualifications as a tool for coordination descriptors of European meta-frameworks and building of educational program profiles.....	165
2.5. General specifications of innovative university.....	186

Annexes to Chapter 1

<i>Joint declaration on harmonization of the architecture of the European higher education system (Sorbonne Declaration) (25 May 1998)</i>	22
<i>Bologna Joint Declaration of the European Ministers of Education (Bologna, 19 June 1999)</i>	29
<i>The Conference of European higher education institutions and educational organizations. Shaping the Future (Salamanca, 29-30 March 1999)</i>	37
<i>Prague Communiqué of the Ministers of Higher Education of European countries (Prague, May 2001)</i>	45
<i>Berlin communiqué "Creation of the European Higher Education Area" (Berlin, 19 September 2003)</i>	61
<i>Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education "The European Higher Education Area – Achieving the Goals" (Bergen, 19-20 May 2005)</i>	87
<i>Communiqué of the Conference of European Ministers "Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world" (London, 16-19 May 2007)</i>	100
<i>Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area (Budapest, Vienna, 2010)</i>	114

Annexes to Chapter 2

<i>Association Agreement between Ukraine and the European Union (Section V)</i>	211
<i>The Law of Ukraine "On Higher Education" (Section XI)</i>	216
<i>The EU Framework Programme for Research and Innovation «Horizon 2020»</i>	223

Передмова

Визнання європейської інтеграції стратегічним зовнішньополітичним пріоритетом України, підписання Угоди України з ЄС про асоціацію, прийняття нового Закону України «Про вищу освіту», розробка Концепції розвитку вищої освіти на період 2015-2025рр. висувають нові актуальні завдання перед вищою школою на шляху до європейського і світового освітнього простору для забезпечення високотехнологічного та *інноваційного розвитку* країни, потреб суспільства, ринку праці у кваліфікованих фахівцях. Відомо, що проблемі інноваційного розвитку приділяється значна увага, свідченням чого є потужна нормативно-правова база, яка регулює інноваційну діяльність в Україні:

- Закон України «Про інноваційну діяльність»;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової науково-технічної та соціальної програми «Наука в університетах» на 2008-2012 роки»;
- Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»;
- Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» ;
- Закон України «Про вищу освіту» ;
- Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»;
- Указ Президента України «Про Стратегію економічного і соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки»;
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи»;
- Державний бюджет України на 2015р. та ін.

Зазначимо, що в новому Законі України «Про вищу освіту» ключовою є *інноваційна складова* діяльності вищих навчальних закладів. Зокрема, у

статтях 65,66,67,68 визначено організаційно-правові форми впровадження інновацій, внесено зміни щодо фінансової самостійності вищого навчального закладу. Імплементация закону сприятиме інтегруванню України до єдиного освітнього простору, без якого неможливо порушувати питання про визнання у світі українських дипломів, продовження навчання студентів, аспірантів у зарубіжних університетах.

Основним завданням наукової та *інноваційної діяльності* університету є здобуття наукових знань шляхом проведення наукових досліджень і розробок та їх спрямування на створення і впровадження нових конкурентоспроможних технологій, забезпечення інноваційного розвитку суспільства та підготовки фахівців інноваційного типу.

Важливо, що УжНУ активно працює в цьому напрямі. Розпочато реалізацію наукового проекту *«Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейський освітній і науковий простір»* за фінансової підтримки Міжнародного Вишеградського фонду.

Метою проекту є розроблення упродовж 2015-2016 років, на основі аналізу європейського, зокрема країн В-4, та світового досвіду інноваційної діяльності вищої школи, шляхом співпраці з виробничими підприємствами області та науковими установами країн Вишеградської четвірки, концепції становлення інноваційного університету європейського типу на базі ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Така концепція дасть змогу в контексті транскордонного співробітництва створити у Закарпатській області регіональну інноваційну структуру – **Науковий парк «Ужгородський національний університет»**. Його завдання – забезпечення сталого соціально-економічного розвитку області шляхом впровадження результатів науково-технічної та інноваційної діяльності наукових установ, ефективного використання наявного наукового потенціалу, широкого залучення вітчизняних та закордонних науково-технічних розробок і технологій, регіональних виробничих, енергетичних, сировинних, технологічних, матеріально-технічних та кадрових ресурсів.

Партнерами УжНУ в реалізації проекту є:

Жешувський університет (м. Жешув, **Польща**), Дебреценський університет (м. Дебрецен, **Угорщина**), Технічний університет у м. Кошице (**Словацька Республіка**), ГО «Інститут транскордонного співробітництва» (м. Ужгород, **Україна**).

Цільові групи проекту

- ✓ регіональні ЗМІ;
- ✓ студенти ВНЗ прикордонних регіонів Словацької Республіки, Угорщини, Польщі, Румунії та України;
- ✓ громадські організації, які здійснюють діяльність в області транскордонного співробітництва, а також у сфері туризму, охорони навколишнього середовища, економічного і соціального розвитку;
- ✓ юридичні та фізичні особи, професійна діяльність яких пов'язана з проблемами розроблення, впровадження у виробництво та використання певних зразків інноваційної продукції;
- ✓ наукові та дослідні установи країн Вишеградської четвірки, зацікавлені в активізації співпраці в інноваційній сфері;
- ✓ представники депутатського корпусу обласної та районних рад, працівники державних адміністрацій та виконавчих органів місцевого самоврядування, професійна діяльність яких пов'язана з проблемами забезпечення сталого соціально-економічного розвитку області.

Результатом виконання наукового проекту *«Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейський освітній і науковий простір»* стане підготовка Концепції інноваційного розвитку УжНУ, яка після обговорення та затвердження Вченою радою університету буде базовим документом перспективного напрямку функціонування навчального закладу.

У процесі виконання проекту проведено значну організаційно-аналітичну роботу. Зокрема, 23 квітня 2015 року відбувся «круглий стіл» на тему **«Імплементация Закону України «Про вищу освіту» - необхідна передумова інтегрування в європейські простори вищої освіти та**

наукових досліджень» за участі розробників закону та національних експертів **Лугового В.І.** – першого віце-президента НАПН України; **Рашкевича Ю.М.** – проректора з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків НУ «Львівська політехніка», **Таланової Ж.В.** – керівника української філії програми «Еразмус+» – Україна, членів міжнародної групи експертів **Шерегія Євгена** – директора наукового центру мікроелектроніки та нанотехнологій Жешувського університету (Польща), **Кокенєші Олександра** – професора Дебреценського університету (Угорщина), **Лісі Владіміра** – професора Технічного університету (Словаччина), а також **Янки Буріанової** – Генерального консула Словаччини в м. Ужгород; **Ленки Бучкової та Катаріни Губової** – координаторів проекту Вишеградського фонду та інших.

З огляду на значний обсяг аналітичної роботи в процесі виконання зазначеного наукового проекту щодо моніторингу програм та концепцій інноваційного розвитку університетів країн Європи та Вишеградської групи зокрема, а також провідних ВНЗ Америки та Азії було створено 7 робочих груп експертів за різними складовими інноваційного розвитку університетів за напрямками:

1. Аналіз та узагальнення кращого досвіду інноваційної діяльності дослідницьких університетів України: стан, основні напрями та пріоритети.

2. Інноваційні проекти Наукового парку Ужгородського національного університету.

3. Узагальнення досвіду роботи інноваційних університетів Європи, Америки, Азії:

3.1 Узагальнення досвіду країн Вишеградської четвірки з питань інноваційної діяльності університетів та розроблення механізму його впровадження в УжНУ.

3.2 Нормативно-правова основа діяльності університетів та досвід впровадження інноваційних форм і методів їх функціонування в Республіці Польща, Угорщині та Словацькій Республіці.

4. Розроблення механізму ефективної співпраці між наукою та виробництвом у рамках транскордонного співробітництва з країнами Вишеградської групи.

5. Впровадження освітніх інновацій в контексті Закону України «Про вищу освіту» - необхідна передумова інтегрування в європейський освітній та науковий простір.

6. «Науковий парк УжНУ» – ефективний механізм впровадження результатів інноваційних досліджень: етапи становлення та перспективи розвитку.

7. Проблеми на шляху створення інноваційного університету: форми та механізми їх вирішення.

У процесі реалізації наукового проекту повною мірою використовуватиметься досвід роботи університетів сусідніх країн Європи, умови прикордоння, дієва співпраця в рамках виконання міжнародних освітніх програм, що сприятиме інтеграції української вищої школи в європейський освітній та науковий простори.

Важливою подією для УжНУ стала Міжнародна науково-практична конференція *«Мобільність освіти, інноваційна культура та соціальна відповідальність як ресурси конкурентоспроможності європейських університетів»*. Характерною особливістю конференції було те, що поряд з представниками українських вишів: Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II, Мукачівського державного університету, Карпатського університету імені Августина Волошина, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Українського католицького університету, Житомирського державного університету імені Івана Франка, – були представлені делегації з університетів сусідніх країн Європейського Союзу та Казахстану, а саме:

- **Університету м. Дебрецен (Угорщина)** на чолі з проректором Андрашем Явором;
- **Братиславського економічного університету (Словацька Республіка)** на чолі з деканом факультету міжнародних відносин Людмилою Ліпковою;
- **Поморської академії у Слупську та університету м. Жешув (Польща)** на чолі з ректором академії Романом Дроздом та директором центру мікроелектроніки та нанотехнологій Євгеном Шерегієм;
- **Західного університету ім. Васіле Голдіша та Університету Бабеш-Бояї (Румунія)** на чолі з проректором Гаврилом Арделяном та президентом Сенату Університету Бабеш-Бояї Іоаном Чірілою;
- *Дармштадтського університету прикладних наук (Німеччина) на чолі з професором Клаусом Гебермеглом;*
- **Університету ім. М. Ромеріса (Литва)** на чолі з професором Алвідасом Балежентісом;
- **Євразійського національного університету ім. Гумільова в Астані (Казахстан)** на чолі з проректором Абзалом Талтеновим та директором Українського центру науки та культури Петром Токарем.

Учасники конференції детально і всебічно обговорили проблеми мобільності освіти, інноваційної культури та соціальної відповідальності, які суттєво впливають на конкурентоспроможність європейських університетів. Досвід останніх надзвичайно важливий для українських ВНЗ. Поряд з вищеназваною проблематикою учасники конференції активно дискутували з приводу інтегрування УжНУ до європейського освітнього і наукового просторів. **Більшість виступаючих відмічали значну роботу, яка проводиться в навчальному закладі з розроблення Концепції та Стратегії інноваційного розвитку Ужгородського національного університету.**

Результатом дводенної роботи учасників міжнародної науково-практичної конференції стало підписання ректором УжНУ та очільниками іноземних делегацій **Меморандуму про створення Міжнародного консорціуму університетів.**

Зазначимо, що розвиток Ужгородського національного університету упродовж наступних років залежить від майбутньої науково-освітньої, соціальної та громадської самореалізації його співробітників і студентів. Для цього потрібно:

- **максимально використовувати** умови прикордоння для започаткування проектів із європейськими партнерами в рамках міжнародних освітніх програм, що сприятиме інтеграції України в Європейський Союз;

- **планомірно впроваджувати** інновації та інформаційні технології у навчальний процес оволодіння викладацьким складом в достатній мірі *іноземними мовами*;

- **залучити** науковців, студентів УжНУ до участі в європейській рамковій програмі «Горизонт», що підвищить їхню мобільність у сфері міжнародної співпраці;

- **сформувати** в рамках Стратегії розвитку УжНУ механізми підтримки прикладних досліджень, розробки інноваційних технологій у форматах, властивих для європейської практики, – інноваційні лабораторії, платформи, наукові парки, мережі тощо;

- **розвивати** міжнародну співпрацю з ВНЗ країн Європейського Союзу, що дозволить стати повноправним учасником наукових розробок у системі інтернаціоналізації вищої освіти і науки, яка передбачає:

- а) модернізацію** навчальних планів і програм, упровадження сучасних освітніх технологій відповідно до кращого світового досвіду та створення міжнародних університетських мереж і просування на міжнародному ринку власних освітніх послуг;

- б) залучення** університетів до загальноєвропейських систем міжнародної сертифікації, участь ВНЗ у програмах отримання подвійних дипломів;

в) функціонування обмінних програм, мобільність студентів, участь у міжнародних освітніх і наукових проектах, забезпечення на належному рівні навчання іноземних студентів та інше.

Виконання цих та інших складових Закону України «Про вищу освіту», на нашу думку, стане важливим етапом конкретної роботи УжНУ з імплементації його положень у процесі інтегрування в науковий та освітній простори Європейського Союзу.

При розробленні Концепції та Стратегії інноваційного університету на базі УжНУ, безперечно, прислужиться досвід інноваційної діяльності провідних вітчизняних вишів, які відправною точкою своєї діяльності позначають сьогодні саме інноваційну діяльність.

Зважаючи на це, перший випуск Інформаційного бюлетеня наукового проекту присвячується аналітичному оглядові інноваційної діяльності провідних університетів України.

***В.І. Смоланка,**
ректор УжНУ, доктор медичних наук, професор,
координатор наукового проекту
«Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейський
освітній і науковий простір»*

***І.В. Артёмов,**
директор ННІ євроінтеграційних досліджень УжНУ,
кандидат історичних наук, доцент,
керівник наукового проекту*

ВСТУП

Сучасність ставить на порядок денний питання нової парадигми вищої освіти, розвиток якої в умовах ринкової економіки зазнає змін. Сьогодні одним із завдань модернізації освіти є адаптування законодавства України до європейських стандартів та самостійний пошук вищими навчальними закладами інноваційних стратегічних рішень.

Головний зміст Болонської системи полягає в тому, щоб об'єднати окремі національні системи освіти і науки країн Європи в єдиний простір із спільними стандартами та вимогами. Це у свою чергу, зможе підвищити конкурентоспроможність європейської системи у світовому вимірі. Основою для оформлення Болонського процесу є ряд документів прийнятих, на міжнародних конференціях. Зокрема:

- Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти (Сорбонська декларація) (25 травня 1998 року)¹;
- Болонська спільна декларація міністрів освіти Європи (Болонья, 19 червня 1999 року)²;
- Конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій. Формування майбутнього (Саламанка, 29-30 березня 2001 рік)³;
- Празьке комюніке міністрів вищої освіти європейських країн (Прага, травень 2001 рік)⁴;

¹ Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr/bol_pr_in.doc

² Болонська спільна декларація міністрів освіти Європи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=6

³ Конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій. Формування майбутнього (Саламанка, 29-30 березня 2001 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sumyolod.eu/index.php/useful-information/58-bologna-process/84-bolognaprocess>

⁴ Празьке комюніке міністрів вищої освіти європейських країн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/3/>

- Берлінське комюніке «Створення Європейського простору вищої освіти» (Берлін, 19 вересня 2003 рік)⁵;
- Комюніке конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти «Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей» (Берген, 19-20 травня, 2005 рік)⁶;
- Комюніке конференції міністрів європейських країн «На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації» (Лондон, 16-19 травня 2007 рік)⁷;
- Будапештсько-Віденська декларація про створення Європейського простору вищої освіти (Будапешт, Відень, 2010 рік)⁸.

Найбільш принциповим питанням є поява вищих навчальних закладів нового покоління – університетів інноваційного типу. Протягом останніх років експертами фіксується криза індустріальної організації суспільства та економіки, яка проявляється у збільшенні числа територіальних, технологічних і гуманітарних проблем. Тому повинні з'явитися **університети нового типу (інноваційні університети)** для підготовки людей і команд, здатних проектувати нові види діяльності та забезпечувати трансформацію вже існуючих корпорацій, галузей і територій відповідно до викликів часу. Попит на таких професіоналів інтенсивно зростає в усьому світі у зв'язку з посиленням глобальної конкуренції, появою нових технологій і геополітичною невизначеністю (локальні військові конфлікти, фінансові та економічні кризи). Такі університети готуватимуть людей, які будуть здатні:

⁵ Берлінське Комюніке «Створення Європейського простору вищої освіти». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/5/>

⁶ Комюніке конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти «Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lnu.edu.ua/Pedagogika/bolon/08.pdf

⁷ Комюніке конференції міністрів європейських країн «На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher>

⁸ Будапештсько-Віденська декларація про створення Європейського простору вищої освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nau.edu.ua/en/EduProcess/Bologna/budviddek/>

- мислити за межами існуючих загальноприйнятих уявлень;
- вирішувати завдання, які досі не мали вирішення;
- діяти практично, беручи на себе відповідальність у ситуації невизначеності, обмеженості ресурсів і персонального ризику;
- доводити свою ефективність реальними досягненнями і результатами⁹.

Саме тому значна увага на сучасному етапі розвитку вищої освіти приділяється проблемі переведення її на інноваційну основу, тобто врахування в процесі підготовки фахівців таких інноваційних елементів, які б дозволили забезпечити відповідний рівень конкурентоспроможності вітчизняної освіти у світовому глобалізаційному просторі.

У процесі реалізації наукового проекту щодо створенню Концепції інноваційного університету поряд з використанням досвіду провідних дослідницьких університетів України будуть враховані та задіяні ефективні форми інноваційного розвитку вищих навчальних закладів країн Вишеградської групи (Угорщина, Словаччина, Чехія, Польща), університетів Америки та Азії.

Успішне виконання наукового проекту **«Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейський освітній і науковий простір»** за фінансової підтримки Вишеградського фонду дасть змогу виробити Стратегію розвитку УжНУ, що стане вагомим внеском в імплементацію Закону України «Про вищу освіту»¹⁰, положень щодо інноваційного розвитку вітчизняних освіти і науки, що передбачені Угодою про Асоціацію України з Європейським Союзом¹¹.

⁹Волков А., Ливанов Д. Ставка на новое содержание [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2012/09/03/stavka_na_novoe_soderzhanie

¹⁰ Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

¹¹ Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/ru/publish/article?art_id=246581344

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЄДИНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Глобальні інтеграційні процеси сучасного світу – об’єктивна тенденція розвитку усіх сфер суспільного життя. Всеохоплюючий характер цих процесів вимагає вироблення управлінських критерії на новому етапі розвитку суспільства. Адже процеси глобалізації торкнулися не лише суспільного виробництва, а і культури та духовного життя, освітньої та наукової сфер, ставши визначальними факторами формування способу та якості життя усього світу та окремих державно-організованих суспільств.

Саме тому нагальною вимогою часу стала підготовка фахівців нової генерації, здатних творчо мислити, швидко орієнтуватися у сучасному насиченому інформаційному просторі, приймати нестандартні рішення, вчитися і розвиватися протягом усього життя. На початку ХХІ ст. значно підвищились вимоги до якості освіти і підготовки фахівців. Сьогодні потрібна освіта, що постійно оновлюється – знаннями, технологіями, засобами навчання, організаційними та управлінськими підходами. Саме така освіта є інноваційною, тобто її суть можна передати словами: «Не наздоганяти минуле, а створювати майбутнє».

Відомо, що концепція якості вищої освіти синтезує частинні концепції, розроблені в рамках Болонського процесу й системно об’єднані однією метою. Основи Болонського процесу в Європі закладені після Другої світової війни прийняттям Європейської конвенції про еквівалентність дипломів (1953 р.) і протоколу до неї (1964 р.), Європейської культурної конвенції (1954р.), Конвенції про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і вчених ступенів у державах Європейського регіону (1979р.), Європейської конвенції про загальну рівнозначність термінів університетської освіти (1990 р.), і

Конвенції про визнання кваліфікацій, яка стосується вищої освіти в Європейському регіоні.

Підписання Європейської культурної конвенції 19 грудня 1954р. стало базовим етапом для розвитку Болонського процесу. Названа Конвенція держав-членів Ради Європи визначала, що метою укладення Загальної європейської культурної програми є «...заохочення громадян усіх держав-членів та громадян інших європейських держав...до вивчення мов, історії та культури інших країн» задля досягнення більшого єднання між її членами і збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, що є спільним надбанням. Ідеї цього культурного об'єднання європейських країн та університетів зокрема отримали розвиток у Великій хартії університетів.

Виходячи з цього, Сторони погодились у міру можливості вживати заходів та докладати зусиль для:

– «збереження національного внеску до загальної культурної спадщини Європи і сприяння його збільшенню» (ст.1);

– заохочення «вивчення своїми громадянами мов, історії і культури інших Договірних Сторін і надання цим Сторонам можливості для сприяння такому вивченню на її території» (п. а.ст.2),

– «сприяння вивченню своєї мови або своїх мов, історії і культури на території інших Договірних Сторін і надання громадянам цих Сторін можливості для такого вивчення на її території» (п.в ст.2).

У рамках Ради Європи вони зобов'язались проводити взаємні консультації з метою здійснення спільних дій, що сприятимуть культурним заходам, які становлять взаємний інтерес, сприяти пересуванню осіб та предметів, які мають культурну цінність, і обміну ними.

Ідеї цього культурного об'єднання європейських країн та університетів зокрема отримали розвиток у **Великій Хартії університетів** (Magna Charta Universitatum). Пропозиція про її прийняття була ініційована Болонським університетом, який у 1986 р. направив її найстарішим університетам Європи, і останні сприйняли її позитивно.

Цьому сприяло і те, що програмні ідеї Хартії розроблялися університетами без участі інститутів політичної влади і спиралися на фундаментальні цінності європейських університетських традицій. Підсиленню ідей зміцнення зв'язків між вищими навчальними закладами сприяло і долучення до цього процесу неєвропейських університетів.

Для розробки проекту Хартії на зустрічі в Болоньї (**червень 1987 р.**) делегати 80 європейських університетів створили раду з восьми членів – керівників провідних європейських університетів та представників Ради Європи. Розробка проекту була завершена в січні 1988 р в Лісабоні. На цій основі 25 травня 1998 р. міністри вищої освіти Великобританії, Німеччини, Франції та Італії в Парижі прийняли Спільну Сорбонську декларацію.

1.1. Сорбонська декларація (травень 1998р.)

Основні тенденції щодо створення Зони європейської вищої освіти були сформульовані у Сорбонській декларації «Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти»¹². У Спільній декларації про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти зазначалось, що відкрита Зона європейської вищої освіти несе багатство позитивних перспектив, звичайно ж, з повагою до наших відмінностей, але вимагає, з іншого боку, продовження зусиль з ліквідації бар'єрів і розроблення таких рамок для викладання та навчання, які розширили б мобільність і зробили співпрацю ближчою, ніж будь-коли.

Міжнародне визнання й привабливий потенціал систем освіти європейських країн безпосередньо пов'язані з їх зовнішньою та внутрішньою зрозумілістю. З'являється необхідність у системі, в якій для міжнародного порівняння і еквівалентності повинні існувати два основні цикли: доступневий та післяступневий. Студенти доступневого циклу повинні

¹² Сорбонська декларація «Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sumymolod.eu/index.php/useful-information/58-bologna-process/84-bologna-process>

мати доступ до диверсифікованих програм, що включають можливість міждисциплінарних занять, розвиток знань з іноземних мов та використання нових інформаційних технологій.

Міжнародне визнання першого ступеня, як відповідного певному рівню кваліфікації, важливо для успіху цієї спроби, яка б зробила схеми вищої освіти зрозумілими для всіх. У післяступеневому циклі повинен бути вибір між більш короткою за тривалістю програмою отримання ступеня магістра і більш тривалою програмою отримання докторського ступеня з можливістю переходу від однієї програми до іншої. І в першій, і в другій програмах відповідний акцент повинен бути зроблений на дослідницькій та самостійній роботі. Студенти як доступневого, так і післяступеневого циклів повинні заохочуватися до того, щоб проводити принаймні один семестр в університетах поза своєю країною. У той же час дедалі більша кількість викладацького та дослідницького персоналу повинна працювати в європейських країнах, відмінних від своєї власної. Підтримка Європейським Союзом, що зростає, мобільності студентів та викладачів повинна використовуватися повністю.

**СПІЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ГАРМОНІЗАЦІЮ АРХІТЕКТУРИ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ
(СОРБОННЬСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ)**

Париж, 25 травня 1998 року

У Європейському процесі нещодавно було зроблено декілька надзвичайно важливих кроків. Однак не варто забувати, що Європа – це не тільки євро, банки й економіка: вона повинна стати також і Європою знань. Отже необхідно будувати і посилювати інтелектуальну, культурну, соціальну й технічну базу нашого континенту. Особливо це стосується університетів, що продовжують відігравати провідну роль у такому розвитку.

Університети з'явилися в Європі понад три чверті тисячоліття тому. Наші чотири країни пишаються своїми найстарішими університетами з-посеред них Університет Парижу, що святкує сьогодні ювілей. У ті часи студенти і вчені могли вільно і швидко поширювати свої знання на цілому континенті. Сьогодні ж багато хто з наших студентів закінчує своє навчання, так і не маючи можливості навчатися поза межами своєї країни.

Ми йдемо до періоду істотних змін в освіті й умовах праці, до розмаїтості шляхів становлення фахової кар'єри з очевидною необхідністю навчання й підготовки протягом усього життя. Ми заборгували нашим учням (і нашому суспільству в цілому) систему вищої освіти, у якій їм давалися б кращі можливості шукати й знаходити галузі, в котрих вони мали б перевагу перед іншими людьми.

Відкрита Зона європейської вищої освіти несе багатство позитивних перспектив, звісно ж, із повагою до наших розходжень, але потребує, з іншого боку, продовження зусиль для ліквідації бар'єрів і розробки таких умов для викладання й навчання, що розширили б мобільність і зробили співробітництво більш близьким, ніж будь-коли досі.

Таке міжнародне визнання і високий потенціал наших систем освіти безпосередньо пов'язані з їх зовнішньою і внутрішньою зрозумілістю. Здається, що з'являється необхідність у системі, в котрій для міжнародного порівняння й еквівалентності повинні існувати два основних цикли: доступеневий і післяступеневий.

У цій системі багато новизни і гнучкості може бути досягнуто через використання семестрів і кредитів (як це зроблено в схемі ECTS). Це забезпечить перевірку правильності отриманих кредитів для тих, хто вибирає початкову освіту або продовження навчання в різноманітних європейських університетах, і тих, хто хотів би мати можливість одержати ступінь у будь-який зручний для себе час протягом життя. Дійсно, ті, котрі навчаються, повинні мати право ввійти в академічний світ

у будь-який час їхнього фахового життя та незалежно від їхньої попередньої підготовки.

Студенти доступневого циклу мусять мати доступ до диверсифікованих програм, що сприяють можливості отримання міждисциплінарних знань, розвитку знання іноземних мов і використання нових інформаційних технологій.

Міжнародне визнання першого, який відповідає співмірному рівневі кваліфікації, важливе для успіху цієї спроби, в якій ми хотіли б зробити наші схеми розвитку вищої освіти зрозумілими для усіх.

У післяступеневому циклі мусить бути вибір між більш короткою за тривалістю програмою отримання ступеня магістра і більш тривалою програмою одержання докторського ступеня з можливістю переходу від однієї програми до іншої. І в тій, і в іншій програмах відповідний акцент повинен бути зроблений на дослідницькій і самостійній роботі.

Студенти як доступневого, так і післяступеневого циклів мають заохочуватися до навчання, принаймні один семестр, в університетах поза межами своєї країни. Водночас усе більша кількість викладацького й дослідницького персоналу повинна працювати в європейських країнах, відмінних від своєї власної. Підтримка Європейською спілкою мобільності студентів і викладачів має використовуватися сповна.

У більшості країн, не тільки в межах Європи, тепер є дуже відчутною потреба в такій еволюції, що спонукало до широкого обговорення цієї проблеми на конференціях європейських ректорів, президентів університетів, груп експертів і вчених у деяких наших країнах.

Торік у Лісабоні була узгоджена конвенція про визнання в Європі кваліфікацій вищої освіти для академічних цілей. Вона впровадила велику кількість базових вимог і підтвердила, що окремі країни можуть брати участь у більш конструктивній схемі визнання.

Приймаючи цю позицію, можна користуватися вимогами Конвенції і йти далі. Уже зараз є багато точок дотику у сфері взаємного визнання

ступенів вищої освіти для фахових цілей із використанням перспективних директив Європейської спілки.

Наші уряди, однак, продовжують відігравати визначальну роль у досягненні цих цілей, заохочуючи засоби підтвердження надбаних знань і кращого визнання відповідних ступенів. Ми очікуємо, що це буде сприяти подальшим міжуніверситетським угодам. Прогресивна гармонізація всіх наших ступенів і циклів навчання може бути досягнута через зміцнення вже існуючого досвіду, спільні дипломи, експериментальні ініціативи і через діалог із усіма зацікавленими особами.

Ми, отже, погоджуємося схвалити створення загальної системи, спрямованої на зовнішнє визнання й полегшення мобільності студентів, а також і на розширення можливостей їх працевлаштування. Сьогодні тут, у Сорбонні, ювілей Університету Парижа дає нам прекрасну можливість брати участь у спробі створення Зони європейської вищої освіти, де національні особливості й спільні інтереси можуть взаємодіяти й посилювати один одного задля вигоди Європи, її студентів та, в більш загальному сенсі, її громадян. Ми закликаємо інші держави, членів спілки та інші європейські країни приєднатися до нас для досягнення цієї мети, а всі європейські університети – об'єднатися для підсилення становища Європи у світі через плавно регульоване поліпшення й модифікацію освіти для своїх громадян¹³.

Клод АЛЛЕГРІ

*Міністр у справах національної освіти,
досліджень і технології (Франція)*

Луїджі БЕРЛІНГУЕР

*Міністр суспільного розвитку,
університетів і досліджень (Італія)*

¹³ Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr/bol_pr_in.doc

Тесса БЛЕКСТОУН

Міністр вищої освіти (Великобританія)

Юрген РУТТГЕРС

Міністр у справах освіти, науки, досліджень і технології (Німеччина)

1.2. Болонська конвенція (18-19 червня 1999р.)

Після того, як Сорбонська декларація визначила центральну роль університетів у розвитку європейських культурних цінностей та обґрунтувала необхідність створення Зони європейської вищої освіти як основного шляху розвитку мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування, *надзвичайно важливою подією стала Спільна заява європейських міністрів освіти у м. Болонья «Зона європейської вищої освіти»*. Болонська конвенція стала стратегічним орієнтиром на шляху формування єдиного освітнього простору в Європі.

У прийнятому в Болоньї документі особлива увага приділена основним принципам формування Зони європейської вищої освіти, а також сформульовані першочергові цілі для просування європейської системи вищої освіти цілим світом, зокрема¹⁴:

– прийняття системи впровадження Додатка до диплома, з метою сприяння працевлаштуванню європейських громадян і міжнародній конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти;

– прийняття системи, заснованої на двох ключових навчальних циклах: додипломному та післядипломному. Доступ до другого циклу навчання буде

¹⁴ Болонська декларація «Зона європейської вищої освіти: спільна декларація європейських міністрів освіти». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nau.edu.ua/uk/EduProcess/Bologna/TextBologna/>

вимагати успішного завершення першого, який має тривати щонайменше три роки. Ступінь, що присвоюється після завершення першого циклу, має бути затребуваний на європейському ринку праці як кваліфікація відповідного рівня. Кінцевим результатом другого навчального циклу має бути ступінь магістра та/або доктора, як у багатьох європейських країнах;

– впровадження системи кредитів на зразок Європейської системи трансферу оцінок (ECTS) як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів. Кредити можуть бути отримані також поза межами вищих навчальних закладів, включаючи навчання протягом усього життя, за умови їхнього визнання з боку зацікавлених університетів; – сприяння мобільності шляхом усунення перешкод ефективному здійсненню вільного пересування, з акцентом на: забезпечення студентам доступу до можливості отримання освіти та практичної підготовки, а також до відповідних послуг; забезпечення визнання та зарахування часу, який викладач, дослідник або особа з числа адміністративного персоналу витратили на проведення досліджень, викладання та стажування в європейському навчальному закладі зі збереженням їхніх прав, встановлених законом;

– сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівняльних критеріїв та методологій;

– сприяння необхідним європейським поглядам у галузі вищої освіти, зокрема щодо розробки навчальних планів, співробітництва між освітніми закладами, схем мобільності, спільних програм навчання, практичної підготовки та проведення наукових досліджень.

У період з 1998 до 2003 рр. у рамках Болонського процесу були виділені основні підходи та етапи формування Зони європейської вищої освіти і сформульовані шість ключових позицій:

Уведення двоциклового навчання. Фактично пропонується ввести два цикли навчання: 1-й – до одержання першого академічного ступеня і 2-й – після його одержання. При цьому тривалість навчання на 1-му циклі має бути не менше 3-х і не більше 4-х років. Навчання впродовж другого циклу може

передбачати отримання ступеня магістра (через 1-2 роки навчання після одержання 1-го ступеня) і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7-8 років).

Запровадження кредитної системи. Пропонується запровадити у всіх національних системах освіти систему обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах. За основу пропонується прийняти ECTS (Європейська система пере- зарахування кредитів (залікових одиниць трудомісткості), зробивши її нагромаджувальною системою, здатною працювати в рамках концепції “навчання впродовж усього життя”.

Контроль якості освіти. Передбачається організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що отримали випускники. Одночасно будуть встановлені стандарти транснаціональної освіти.

Розширення мобільності. На основі виконання попередніх пунктів передбачається істотний розвиток мобільності студентів. Окрім того, ставиться питання про розширення мобільності викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців.

Забезпечення працевлаштування випускників. Одним із важливих положень Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників повинні бути застосовані і практично використані на користь усієї Європи. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдневикористання Додатка до диплома, який рекомендований ЮНЕСКО.

Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із головних завдань, що має бути вирішене в рамках Болонського процесу, є залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу.

Вважається, що введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легкодоступних кваліфікацій тощо сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти ¹⁵.

БОЛОНСЬКА СПІЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ МІНІСТРІВ ОСВІТИ ЄВРОПИ

Болонья, 19 червня 1999 року

Європейський процес, завдяки його особливим досягненням упродовж останніх кількох років, стає більш відчутною та значущою реалією для ЄС і його громадян. Перспективи розширення разом з поглибленням відносин з іншими європейськими державами надають цій реалії ще ширших вимірів. Водночас ми є свідками дедалі більшого усвідомлення політиками та науковцями, а також громадськістю, потреби у побудові більш всеохоплюючої та спрямованої у майбутнє Європи, зокрема на основі використання і зміцнення її інтелектуального, культурного, соціального, наукового та технологічного потенціалу.

«Європа знань» є на сьогодні широко визнаним незамінним фактором соціального та людського розвитку, а також невід'ємною складовою зміцнення й інтелектуального збагачення європейських громадян, оскільки саме така Європа спроможна надати їм необхідні знання для протистояння викликам нового тисячоліття разом із усвідомленням спільних цінностей і належності до єдиної соціальної та культурної сфери.

Загальновизнаним є першочергове значення освіти й освітньої співпраці для розвитку та зміцнення стабільних, мирних і демократичних суспільств, що особливо відчувається на прикладі ситуації на південному сході Європи.

¹⁵ Болонська декларація «Зона європейської вищої освіти: спільна декларація європейських міністрів освіти». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nau.edu.ua/uk/EduProcess/Bologna/TextBologna/>

У Сорбоннській декларації від 25 травня 1998 року, в основу якої покладено саме такі міркування, наголошується на провідній ролі університетів у розвитку європейського культурного простору.

У ній наголошується, що створення Європейського простору вищої освіти є ключовим шляхом сприяння мобільності та працевлаштуванню громадян, а також розвитку континенту в цілому.

Група європейських держав прийняла запрошення взяти на себе зобов'язання щодо досягнення визначених у Декларації цілей, підписавши її чи висловивши принципову згоду. Спрямованість кількох реформ у сфері вищої освіти, які були паралельно розпочаті в Європі, засвідчили рішучість багатьох урядів діяти.

Зі свого боку, європейські вищі навчальні заклади взяли на себе завдання та головну роль у створенні Європейського простору вищої освіти, у тому числі виходячи з основоположних принципів Болонської університетської хартії 1988 року. Надзвичайно важливим є те, щоб незалежність і автономія університетів забезпечували постійну адаптацію систем вищої освіти і наукових досліджень відповідно до нових потреб, вимог суспільства та розвитку наукових знань.

Обраний курс пролягає у правильному напрямі та має вагому мету. Досягнення більшої сумісності та порівнянності систем вищої освіти, втім, потребує постійної рушійної сили. Ми повинні підтримувати цей процес, сприяючи реалізації конкретних заходів, аби наші кроки на окресленому шляху приносили відчутні результати. У зустрічі, що відбулася 18 червня, узяли участь авторитетні фахівці та науковці з усіх представлених на ній держав. Було вироблено низку корисних порад щодо кроків, які потрібно здійснити.

Зокрема, нам слід зосередитися на вирішенні завдання збільшення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти. Життєздатність і ефективність будь-якої цивілізації вимірюється її культурним впливом на інші країни. Ми повинні забезпечити існування такої

системи вищої освіти в Європі, яка була б привабливою для всього світу і відповідала б особливостям наших культурних і наукових традицій.

Підтверджуючи свою підтримку загальних принципів, викладених у Сорбоннській декларації, ми координуємо нашу політику з метою досягнення найближчим часом, не пізніше першої декади третього тисячоліття, таких цілей, які, на нашу думку, мають першочергове значення для створення Європейського простору вищої освіти та поширення європейської системи вищої освіти в світі:

1. Затвердження загальноприйнятої та порівнянної системи вчених ступенів, у тому числі шляхом запровадження додатка до диплома, з метою сприяння працевлаштуванню європейських громадян і міжнародній конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти.

2. Запровадження системи на основі двох ключових навчальних циклів: додипломного та післядипломного. Доступ до другого циклу навчання потребуватиме успішного завершення першого, який має тривати щонайменше три роки. Учений ступінь, що присвоюється після завершення першого циклу, на європейському ринку праці сприйматиметься як відповідний рівень кваліфікації. Кінцевим результатом другого навчального циклу має бути вчений ступінь магістра та/або кандидата наук, як у багатьох європейських країнах.

3. Створення системи кредитів на зразок Європейської системи трансферу оцінок (ECTS) як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів. Кредити можуть бути отримані також поза межами вищих навчальних закладів, включаючи постійне навчання, за умови їхнього визнання з боку відповідного університету-отримувача.

4. Сприяння мобільності через усунення перешкод на шляху ефективного використання права на вільне пересування з безпосередньою метою:

- забезпечення студентам доступу до навчальних можливостей, а також до відповідних послуг;*

- забезпечення визнання та зарахування часу, який учитель, дослідник чи член адміністративного персоналу провів у європейському навчальному закладі, досліджуючи, викладаючи та виконуючи відповідну своєму фахові роботу, зі збереженням їхніх законних прав;

- сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівняльних критеріїв і методологій;

- просування необхідних європейських стандартів у галузі вищої освіти, зокрема щодо розробки навчальних планів, співробітництва між освітніми закладами, схем мобільності й інтегрованих навчальних, дослідних і виховних програм.

Отже, ми беремо на себе зобов'язання досягнути окреслених вище цілей – у межах своєї компетенції та поважаючи відмінності в культурі, мові, національних освітніх системах, а також автономію університетів – з метою зміцнення Європейського простору вищої освіти. Задля цього ми проведимо політику міжурядового співробітництва із залученням європейських неурядових організацій, що функціонують у сфері вищої освіти. Ми сподіваємося на швидку та позитивну відповідь з боку університетів та їхній активний внесок в успішність наших зусиль.

З переконанням у тому, що становлення Європейського простору вищої освіти потребує постійної підтримки, контролю й адаптації до еволюційних потреб, ми вирішили провести ще одну зустріч упродовж наступних двох років з метою оцінки досягнутого та наших нових кроків.

Отже, зміст декларації зводиться до таких практичних кроків:

- уведення системи двохетапної вищої освіти: базової (бакалаврат) і повної (магістратура); доступ до другого етапу потребує завершення першого. Ступінь, що надається після закінчення першого етапу, визначається на європейському ринку праці як достатній рівень кваліфікації;
- уведення системи кредитних одиниць (наприклад, ECTS) як засобу підвищення мобільності студентів. Кредитні одиниці можуть

діяти на всіх рівнях вищої освіти, включаючи неперервну освіту, за умови їх визнання навчальними закладами на основі принципу добровільності;

- з метою забезпечення працевлаштування випускників університетів на європейському ринку праці та підвищення конкурентоспроможності системи вищої освіти видаватимуться взаємоузгоджені й уніфіковані додатки до дипломів для введених рівнів вищої освіти, які зрозумілі, прозорі та зіставні між собою на всьому європейському (Болонському) просторі;*
- стимулювання мобільності і створення умов для вільного переміщення студентів, викладачів, науковців, менеджерів освіти в межах Болонського простору;*
- розвиток європейської співпраці у сфері контролю якості вищої освіти з метою напрацювання зіставних критеріїв і методологій;*
- підсилення європейського виміру вищої освіти, перш за все у сферах наукових досліджень, і проектування нових, конкурентоспроможних освітніх програм.*

Відомі європейські аналітики в галузі вищої освіти Гай Хог (Guy Haug) і Крістейн Таух (Christain Tauch) у своєму аналізі Болонського процесу зазначили, що майбутнє цього процесу визначається двома фундаментальними принципами:

- студенти Європи повинні мати право на отримання таких освітньо-професійних рівнів, які будуть ефективно використовуватися не лише в тих країнах, де вони їх отримали, а й у всій Європі;*
- головний обов'язок університетів і урядів країн Європи – вжити всіх необхідних заходів для забезпечення студентів відповідними до загальних вимог кваліфікаціями.*

У зв'язку з важливістю більшості положень аналітичного огляду докторів Гая Хога та Джет Кірстейн наведено скорочений переклад повного тексту цієї доповіді¹⁶.

1.3. Конференція у м. Саламанка (29-20 березня 2001р.)

Наступним кроком Європейської Спільноти до створення Зони європейської вищої освіти стала конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій 29-30 березня 2001 року у м. Саламанка, в якій взяли участь представники майже 300 європейських вищих навчальних закладів з метою підготувати свої пропозиції до празької зустрічі міністрів вищої освіти країн-учасниць Болонського процесу. Значення цього форуму в тому, що його учасники домовилися про цілі, принципи та пріоритети. Серед пріоритетів слід, на нашу думку, привернути увагу до таких принципів¹⁷:

Автономія з відповідальністю. Розвиток потребує, щоб у європейських університетів була можливість діяти відповідно до керівного принципу автономії у поєднанні з відповідальністю. Як автономні і відповідальні юридичні, освітні й соціальні об'єкти вони підтверджують свою прихильність принципам Magna Charta Universitatum 1988 року і, зокрема, академічній свободі. Тому університети повинні мати право формувати свою стратегію, вибирати свої пріоритети в навчанні й провадженні наукових досліджень, витратити свої ресурси, профілювати свої програми й встановлювати свої критерії для прийому професорів і студентів. Європейські вищі навчальні заклади готові до конкуренції вдома, у Європі й у світі, але для цього вони мають нагальну потребу в організаційній свободі, зрозумілих і доброзичливих

¹⁶ Болонська спільна декларація міністрів освіти Європи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=6

¹⁷ Спільний документ Конференції європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/salamanca_convention.pdf

рамках регулювання й достатнього фінансуванні. В іншому разі вони не будуть мати можливості для співпраці й змагання. Плани завершення створення Зони європейської вищої освіти залишаться невиконаними або спричинять нерівноправність конкуренції, якщо в багатьох країнах будуть здійснюватися безпосереднє регулювання, детальний адміністративний і фінансовий контроль стосовно вищої освіти.

Конкуренція, що підтримує якість вищої освіти, не відкидає співробітництва і не може бути зведена до концепції комерції. Університети в деяких країнах Європи знаходяться ще не в тому становищі, щоб конкурувати на рівних, перебуваючи, зокрема, віч-на-віч із небажаним впливом інтелекту у межах Європи.

Освіта як відповідальність перед суспільством. Зона європейської вищої освіти повинна будуватися на європейських традиціях відповідальності освіти перед суспільством; на широкому й відкритому доступі як до доступневого, так і післяступеневого навчання; на освіті для розвитку особистості й навчанні протягом усього життя; на громадянстві як короткочасної, так і тривалої соціальної доцільності.

Вища освіта, ґрунтована на наукових дослідженнях. Оскільки наукові дослідження є рушійною силою вищої освіти, то й створення Зони європейської вищої освіти має відбуватися одночасно й паралельно зі створенням Зони європейських наукових досліджень.

Організація диверсифікації. Європейська вища освіта завжди була різноманітною у частині мов, національних систем, типів інститутів, орієнтації профілів підготовки та навчальних планів. У той же час її майбутнє залежить від спроможності організувати цінне розмаїття так ефективно, щоб мати позитивні результати, а не труднощі, гнучкість, а не непрозорість. Вищі навчальні заклади хочуть користуватися конвергенцією, зокрема, у загальних поняттях, загальнодоступних у цій предметній галузі поза кордонами – і мати справу з розмаїттю як з активом, а не як причиною для невизнання або винятку.

Ключовими питаннями конференції у м. Саламанці були також проблеми якості як формування довіри; сумісності; мобільності; сумісних кваліфікацій на доступневому і після-ступеневому рівнях; привабливості.

Усі вищі навчальні заклади – учасники конференцій – звернулися до урядів з проханням полегшувати і заохочувати зміни, забезпечувати рамки для координації і керівництва зближенням із врахуванням національних і європейських особливостей. Вони підтверджують свою здатність і готовність ініціювати і підтримувати прогрес спільними зусиллями: здійснити переоцінку вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи; реорганізувати вищу освіту загалом і поновити програми зокрема; розвивати й базувати вищу освіту на основі наукових досліджень; виробити взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії і підтвердження якості; послуговуватися загальними термінами європейського виміру і забезпечувати сумісність різних інститутів, програм, ступенів; сприяти мобільності студентів, персоналу й можливості працевлаштування випускників у Європі; підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують значні проблеми щодо входження в Зону європейської вищої освіти; провадити зміни, будучи відкритими, привабливими, конкурентоспроможними вдома, в Європі й у світі; дотримуватись позиції, що вища освіта має бути відповідальною перед суспільством.

У м. Саламанці європейські вищі навчальні заклади та їх представницькі організації підтвердили своє зобов'язання досягти єдиного Європейського простору вищої освіти до кінця десятиріччя. У висновках цієї конвенції: міністри погодилися з важливістю підвищення привабливості та конкурентоспроможності європейської вищої освіти для студентів з Європи й усього світу і закликали до розвитку всесвітньої загальної системи кваліфікацій і схеми європейської якісної сертифікації як інструменту досягнення привабливості; закликали також до співробітництва між європейськими країнами щодо транснаціональної освіти; серед інструментів, спроможних підвищити як мобільність, так і привабливість,

виділено розвиток модулів, курсів та навчальних планів, які є європейськими за змістом, орієнтацією та організацією, особливо щодо уніфікації наукових ступенів.

КОНФЕРЕНЦІЯ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ І ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ
Формування майбутнього
м. Саламанка, 29-30 березня 2001 року

Понад 300 європейських вищих навчальних закладів та їх представницьких організацій зібралися у Саламанці з метою підготувати свої пропозиції до Празької зустрічі міністрів вищої освіти країн, які брали участь у Болонському процесі. Учасники домовилися про цілі, принципи та пріоритети.

Європейські вищі навчальні заклади знову підтверджують свою підтримку принципів Болонської декларації і свої зобов'язання зі створення до кінця десятиліття Зони європейської вищої освіти. Вони бачать у заснуванні в Саламанці Асоціації європейських університетів (EUA) як символічне, так і практичне значення для більш ефективного інформування урядів і суспільств і, тим самим, для підтримки формування свого майбутнього в Зоні європейської вищої освіти.

1. Принципи

Автономія з відповідальністю

Розвиток потребує, щоб у європейських університетів була можливість діяти відповідно до керівного принципу автономії у поєднанні з відповідальністю. Як автономні і відповідальні юридичні, освітні й соціальні об'єкти вони підтверджують свою прихильність принципам Magna Charta Universitatum 1988 року і, зокрема, академічній свободі. Тому університети

повинні мати право формувати свою стратегію, вибирати свої пріоритети в навчанні й провадженні наукових досліджень, витратити свої ресурси, профілювати свої програми й встановлювати свої критерії для прийому професорів і студентів. Європейські вищі навчальні заклади готові до конкуренції вдома, у Європі й у світі, але для цього вони мають потребу в необхідній організаційній свободі, ясних і доброзичливих рамках регулювання й достатньому фінансуванні. У протилежному випадку вони не будуть мати можливості для співпраці й змагання. Плани завершення створення Зони європейської вищої освіти залишаться невиконаними або спричинять нерівноправність конкуренції, якщо в багатьох країнах будуть здійснюватися безпосереднє регулювання, детальний адміністративний і фінансовий контроль стосовно вищої освіти.

Конкуренція, що підтримує якість вищої освіти, не відкидає співробітництва і не може бути зведена до концепції комерції. Університети в деяких країнах Європи перебувають ще не в тому становищі, щоб конкурувати на рівних, перебуваючи, зокрема, віч-на-віч із небажаним впливом інтелекту у межах Європи.

Освіта як відповідальність перед суспільством

Зона європейської вищої освіти повинна будуватися на європейських традиціях відповідальності освіти перед суспільством; на широкому й відкритому доступі як до доступневого, так і післяступеневого навчання; на освіті для розвитку особистості й навчанні протягом усього життя; на громадянстві як короткочасної, так і тривалої соціальної доцільності.

Вища освіта, ґрунтована на наукових дослідженнях

Оскільки наукові дослідження є рушійною силою вищої освіти, то й створення Зони європейської вищої освіти має відбуватися одночасно й паралельно зі створенням Зони європейських наукових досліджень.

Організація диверсифікації

Європейська вища освіта завжди була різноманітною у частині мов, національних систем, типів інститутів, орієнтації профілів підготовки та

навчальних планів. У той же час її майбутнє залежить від спроможності організувати те цінне розмаїття так ефективно, щоб мати позитивні результати, а не труднощі, гнучкість, а не непрозорість. Вищі навчальні заклади хочуть користуватися конвергенцією, – зокрема, у загальних поняттях, загальнодоступних у цій предметній галузі поза кордонами – і мати справу з розмаїтістю як з активом, а не як причиною для невизнання або винятку. Вони задіяні у створенні достатнього саморегулювання для гарантії мінімального рівня об'єднання так, щоб їхні зусилля до сумісності не були підірвані занадто великою дисперсією у визначенні й застосуванні кредитів, в основних категоріях ступенів і в критеріях якості.

II. Ключові питання: якість як наріжний камінь формування; формування довіри; сумісність; мобільність; сумісні кваліфікації на доступеневому і післяступеневому рівнях; привабливість.

Європейські вищі навчальні заклади визнають, що їхні студенти потребують і вимагають кваліфікацій, які вони можуть ефективно використовувати для свого навчання й кар'єри по всій Європі. Інститути, їхні мережі й організації підтверджують свою роль і відповідальність у цьому плані і свідчать про свою готовність належним чином організувати себе в рамках автономії.

Вищі навчальні заклади звертаються до урядів із проханням полегшувати і заохочувати зміни, забезпечувати рамки для координації і керівництва зближенням із врахуванням національних і європейських особливостей. Вони підтверджують свою здатність і готовність ініціювати і підтримувати прогрес спільними зусиллями:

- здійснити переоцінку вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи;
- реорганізувати вищу освіту загалом і поновити програми зокрема;
- виробити взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії і підтвердження якості;

- *послугуватися загальними термінами європейського виміру і забезпечувати сумісність різних інститутів, програм, ступенів;*
- *сприяти мобільності студентів, персоналу й можливості працевлаштування випускників у Європі;*
- *підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують значні проблеми щодо входження в Зону європейської вищої освіти;*
- *провадити зміни, будучи відкритими, привабливими, конкурентоспроможними вдома, в Європі й у світі;*
- *дотримуватись позиції, що вища освіта має бути відповідальною перед суспільством¹⁸.*

1.4. Конференція у м. Прага (травень 2001р.)

Через два роки після підписання Болонської декларації і через три роки після Сорбонської декларації міністри вищої освіти Європи, які представляли 32 країни, що підписали документи, зібралися у Празі у травні 2001 року з метою проаналізувати досягнення та визначити напрями й пріоритети на найближчі роки щодо розвитку процесу. Міністри знову підтвердили свою відданість меті створення Європейського простору вищої освіти до 2010 року. Вибір Праги для проведення цієї зустрічі – це символ їх намірів залучити до цього процесу всю Європу в світлі розширення ЄС.

*За наслідками зустрічі було прийняте **Празьке комюніке міністрів вищої освіти європейських країн**¹⁹. Міністри підтримали та розглянули звіт «**На шляху Болонських домовленостей**», замовлений утвореною після Болонської зустрічі робочою групою, і дійшли висновку, що закладені Болонською декларацією цілі отримали широке визнання, і їх взято за основу для розвитку вищої освіти більшістю країн, які підписали декларацію, університетами та іншими закладами вищої освіти. Міністри знову*

¹⁸ <http://sumy.molod.eu/index.php/useful-information/58-bologna-process/84-bolognaprocess>

¹⁹ Празьке комюніке міністрів вищої освіти європейських країн. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/3/>

підтвердили, що слід і надалі докладати зусиль до забезпечення мобільності студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників з метою надання можливості скористатися багатством Європейського простору вищої освіти, включаючи демократичні цінності, розмаїття культур, мов та систем вищої освіти.

Міністри звернулися до матеріалів з'їзду вищих навчальних закладів Європи, що відбувся 29-30 березня в м. Саламанці, та рекомендацій з'їзду студентів Європи, який проводився в Гетеборзі 24-25 березня, схвально висловилися з приводу активної участі в Болонському процесі Європейської асоціації університетів і національних студентських спілок Європи. Також було відзначено і схвалено багато інших ініціатив, спрямованих на подальше просування цього процесу. Міністри додатково відзначили конструктивну допомогу Європейської Комісії.

Міністри зазначили, що в більшості країн енергійно і широко проводилися заходи, рекомендовані в декларації щодо структури наукових ступенів і звань. Особливо схвально відзначено енергійну роботу з гарантій якості. Учасники форуму визнали потребу у співпраці щодо подолання труднощів, пов'язаних з транснаціональною освітою, а також у забезпеченні післядипломного навчання.

Вони підтримали думку про те, що вищу освіту слід розглядати як суспільне благо, що вона є і залишатиметься громадянським обов'язком і що студенти є повноправними членами вузівської спільноти. З цього погляду міністри прокоментували такі подальші дії:

Прийняття системи зрозумілих і подібних ступенів. Міністри закликали університети та інші заклади вищої освіти всіляко використовувати наявні національні законодавства та європейські інструменти, покликані спростити академічне та професійне визнання курсових дисциплін, учених ступенів та різних нагород з тим, щоб громадяни могли ефективно використовувати свою кваліфікацію, компетенцію та вміння на всій території Європейського простору вищої освіти. Міністри закликали наявні організації і мережі, такі як

NARIC і ENIC, сприяти на інституційному, державному і європейському рівнях простому, швидкому і справедливому визнанню, відзначаючи розмаїття кваліфікацій.

Прийняття системи, яка б, головним чином, ґрунтувалася на двох основних циклах. Міністри із задоволенням відзначили, що поставлену мету – поділити курс вищої освіти на два цикли, розрізняючи вищу освіту бакалаврського та магістерського циклу – ґрунтовно розглянуто й обговорено. Низка країн уже прийняла цю структуру, інші ж розглядають її з великою зацікавленістю. Важливо зазначити, що у багатьох країнах ступені “бакалавра” і “магістра” або аналогічні двоступеневі кваліфікації можна здобути як в університетах, так і в інших вищих навчальних закладах.

Запровадження системи кредитів. Міністри наголосили, що для кращої гнучкості в навчанні і кваліфікаційних процесах потрібно прийняти загальновизнані характеристики кваліфікації, підкріплені кредитною системою на зразок ECTS або іншою ECTS-подібною, яка, за потреби, дозволить переведення та виконуватиме функцію нагромадження. Разом із загальновизнаними системами гарантування якості такі інструменти полегшать доступ студентів до європейського ринку праці і посилять сумісність, привабливість і конкурентоспроможність європейської вищої освіти. Усебічне використання такої системи кредитів у поєднанні з додатком до диплома прискорить рух у цьому напрямі.

Забезпечення мобільності. Міністри підтвердили, що мета – поліпшити мобільність студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників, поставлена в Болонській декларації, має надзвичайне значення. Вони наголосили на своїй рішучості домогтися усунення будь-яких перепон щодо вільного пересування студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників і відзначили соціальне значення мобільності. Вони також звернули увагу на можливості мобільності, запропоновані програмами Європейського Співтовариства, і успіхи, досягнуті в цій галузі, наприклад,

запровадження плану дій з мобільності (Mobility Action Plan), ратифікованого Радою Європи в Ніцці 2000 року.

Навчання протягом усього життя. Навчання протягом усього життя – невід’ємний елемент європейського простору вищої освіти. У майбутній Європі, де знання становитимуть основу суспільства і господарства, потрібна стратегія побудови системи післядипломного навчання для подолання проблеми конкурентоспроможності, застосування нових технологій та поліпшення єдності суспільства, рівних можливостей і якості життя.

Заключне комюніке зборів спостерігачів за Болонським процесом у Празі 2001 року підкреслило важливість навчання протягом усього життя як основного елемента Європейського простору вищої освіти. Навчання протягом усього життя містить усі фази навчання, починаючи з дошкільного до післяпенсійного, і покриває весь спектр формального та неформального навчання. Цей задум виконується завдяки поєднанню загальної та професійної освіти. Структура навчання протягом усього життя має бути розвиненою так, щоб будь-хто міг вибирати навчальне середовище, роботу, регіон та країну для вдосконалення своїх знань, умінь та компетенцій, їх оптимального застосування. Важливою умовою реалізації навчання протягом усього життя є розвиток гармонійної системи кредитів, яка дозволяє оцінювати та впізнавати дипломи та сертифікати, отримані у школі, університеті та в структурах навчання, заснованого на праці. У цьому випадку взаємозалік кваліфікацій між школами, університетами та роботою може бути забезпечений. Із продовженням навчання та подальшим тренуванням, звичайно, збільшується бажання змагатися та використовувати нові технології, які є основними досягненнями стратегічних цілей Європи. Як наслідок, європейські країни матимуть суспільство з вищою освітою і будуть спроможні змагатися за лідерство.

Вищі навчальні заклади і студенти. Міністри зауважили, що залучення університетів та інших вищих навчальних закладів, а також студентів як компетентних, активних і конструктивних партнерів у створенні і формуванні

Європейського простору вищої освіти потрібне і бажане. Заклади освіти продемонстрували, яку велику увагу вони приділяють утворенню подібного і доцільного, до того ж різнопланового і демократичного Європейського простору вищої освіти. Міністри наголосили, що в Європейському просторі вищої освіти якість – це основоположна умова довіри, відповідності, мобільності, подібності і привабливості. Міністри заявили, що студенти повинні активно впливати на організацію і зміст освіти в університетах та інших вищих навчальних закладах. Вони також підтвердили важливість брати до уваги соціальний аспект Болонського процесу.

Поліпшення привабливості Європейського простору вищої освіти. Міністри дійшли згоди щодо важливості підвищення привабливості європейської вищої освіти для студентів європейських та інших країн. Зрозумілість і подібність європейських дипломів у світі мусять бути підкріплені розробленням спільної системи кваліфікацій, системою механізмів гарантування якості та акредитації (сертифікації), а також більшими зусиллями щодо поширення інформації.

Надзвичайно знаковою подією на шляху створення Європейського простору вищої освіти стала Берлінська конференція міністрів вищої освіти Європи 18-19 вересня 2003 року²⁰, у якій взяли участь міністри вищої освіти 33 європейських країн. Метою конференції була оцінка досягнутих успіхів та встановлення пріоритетів і нових завдань на наступні роки в контексті Болонського процесу, а також визначення шляхів у перетворенні Європи на найбільш конкурентну динамічну спільноту.

Учасники конференції наголосили: згідно з принципами автономії навчальних закладів відповідальність за якість вищої освіти передусім лежить на кожному окремому навчальному закладі і, таким чином, забезпечується можливість перевірки якості системи навчання в національних рамках.

²⁰ Створення Європейського простору вищої освіти. Берлінське комюніке конференції міністрів вищої освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/5/>

Отже, вони наголошували, що до 2005 року необхідно впровадити системи “двох циклів” і забезпечити національні системи гарантії якості, які мають включати: визначення відповідальності органів та навчальних закладів, які беруть участь у діяльності; оцінку програм закладів, яка передбачає внутрішній контроль, зовнішню перевірку, участь студентів та публікацію результатів; систему акредитації, сертифікації або подібні процедури; міжнародну участь, співпрацю та створення спілок.

Серйозна увага була приділена також: прийняттю системи, що базується на двох рівнях; підвищенню мобільності; створенню кредитної системи; визнанню ступенів: прийняття порівнянної та легко зрозумілої системи ступенів; впровадженню європейської тематики у вищу освіту; можливості навчатися протягом усього життя.

З огляду на цілі, установлені до 2010 року, очікувалася перевірка результатів Болонського процесу, яка дозволить одержати достовірну інформацію про реальний прогрес, а також дасть можливість у разі потреби внести корективи. Міністри визначили групу контролю для організації перевірки під час саміту 2005 року та для підготовки детального звіту за такими пріоритетними напрямками: гарантія якості; система двох циклів; визнання курсів і періодів навчання.

Отже, країни-учасниці були готові надати доступ до потрібної інформації для проведення відповідних досліджень. Доступ до банків даних було полегшено.

***ПРАЗЬКЕ КОМЮНІКЕ МІНІСТРІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН***

Прага, травень 2001 р.

Через два роки після підписання Болонської декларації і через три роки після Сорбоннської декларації міністри вищої освіти Європи, які представляли 32 країни, що підписали документи, зібралися у Празі з метою

проаналізувати досягнення та визначити напрями і пріоритети на найближчі роки щодо розвитку процесу. Міністри знову підтвердили свою відданість меті створення Європейського простору вищої освіти до 2010 року. Вибір Праги для проведення зустрічі – це символ їх намірів залучити до цього процесу всю Європу в світлі розширення ЄС.

Міністри підтримали та розглянули звіт «На шляху Болонських домовленостей», замовлений утвореною після Болонської зустрічі робочою групою, і дійшли висновку, що закладені Болонською декларацією цілі отримали широке визнання і їх взято за основу для розвитку вищої освіти більшістю країн, які підписали декларацію, університетами та іншими закладами вищої освіти. Міністри знову підтвердили, що слід і надалі докладати зусиль до забезпечення мобільності студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників з метою надання можливості скористатися багатством Європейського простору вищої освіти, включаючи демократичні цінності, розмаїття культур, мов та систем вищої освіти. Міністри звернулися до матеріалів з'їзду вищих навчальних закладів Європи, що відбувся 29-30 березня в Саламанці, та рекомендацій з'їзду студентів Європи, який проводився в Гетеборзі 24-25 березня, схвально висловилися з приводу активної участі в Болонському процесі Європейської асоціації університетів і національних студентських спілок Європи. Також було відзначено і схвалено багато інших ініціатив, спрямованих на подальше просування цього процесу. Міністри додатково відзначили конструктивну допомогу Європейської комісії.

Міністри зазначили, що в більшості країн енергійно і широко проводилися заходи, рекомендовані в декларації, щодо структури наукових ступенів і звань. Особливо схвально відзначено енергійну роботу з гарантії якості. Міністри визнали потребу у співпраці щодо подолання труднощів, пов'язаних з транснаціональною освітою, а також у забезпеченні післядипломного навчання.

Подальші заходи в світлі шести цілей Болонського процесу

Як проголошено Болонською декларацією, міністри заявили, що створення Європейського простору вищої освіти – це умова посилення привабливості та конкурентоспроможності закладів вищої освіти в Європі. Вони підтримали думку про те, що вищу освіту слід розглядати як суспільне благо, що вона є і залишатиметься громадянським обов'язком і що студенти є повноправними членами вузівської спільноти. З цього погляду міністри прокоментували такі подальші дії.

Прийняття системи зрозумілих і подібних ступенів

Міністри закликали університети та інші заклади вищої освіти всіляко використовувати наявні національні законодавства та європейські інструменти, покликані спростити академічне та професійне визнання курсових дисциплін, учених ступенів та різних нагород з тим, щоб громадяни могли ефективно використовувати свою кваліфікацію, компетенцію та вміння на всій території Європейського простору вищої освіти.

Міністри закликали наявні організації і мережі, такі як NARIC і ENIC, сприяти на інституційному, державному і європейському рівнях простому, швидкому і справедливому визнанню, відзначаючи розмаїття кваліфікацій.

Прийняття системи, яка б, головним чином, ґрунтувалася на двох основних циклах

Міністри із задоволенням відзначили, що поставлену мету поділити курс вищої освіти на два цикли, розрізняючи вищу освіту бакалаврського та магістерського циклу, ґрунтовно розглянуто й обговорено. Низка країн уже прийняла цю структуру, інші ж розглядають її з великою зацікавленістю. Важливо зазначити, що у багатьох країнах ступені «бакалавра» і «магістра» або аналогічні двоступеневі кваліфікації можна здобути як в університетах, так і в інших вищих навчальних закладах. Програми навчання, за якими присвоюють ступінь, можуть мати, і насправді мають, різну орієнтацію і зміст з метою задоволення розмаїття індивідуальних, академічних та ринкових потреб, як було висловлено в Гельсінкі на семінарі зі ступенів бакалаврського рівня (лютий 2001 р.).

Запровадження системи кредитів

Міністри наголосили, що для кращої гнучкості в навчанні і кваліфікаційних процесах потрібно прийняти загальновизнані характеристики кваліфікації, підкріплені кредитною системою на зразок ECTS або іншою ECTS-подібною, яка, за потреби, дозволить переведення та виконуватиме функцію нагромадження. Разом із загальновизнаними системами гарантування якості такі інструменти полегшать доступ студентів до європейського ринку праці і посилять сумісність, привабливість і конкурентоспроможність європейської вищої освіти. Усебічне використання такої системи кредитів у поєднанні з додатком до диплома прискорить рух у цьому напрямі.

Забезпечення мобільності

Міністри підтвердили, що мета поліпшити мобільність студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників, поставлена в Болонській декларації, має надзвичайне значення. Вони наголосили на своєму прагненні домогтися усунення будь-яких перепон щодо вільного пересування студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників і відзначили соціальне значення мобільності. Вони також звернули увагу на можливості мобільності, запропоновані програмами європейського співтовариства, і успіхи, досягнуті в цій галузі, наприклад, запровадження плану дій з мобільності (Mobility Action Plan), ратифікованого Радою Європи в Ніці 2000 року.

Сприяння європейській співпраці в гарантуванні якості

Міністри визнали життєво важливу роль, яку відіграють системи гарантування якості в забезпеченні високих якісних вимог і сприянні подібності кваліфікаційних рівнів у всій Європі. Вони висловились за тіснішу співпрацю органів визнання та органів, покликаних гарантувати якість. Вони наголосили на потребі тісної європейської співпраці та довіри до національних систем гарантування якості. Далі вони закликали університети та інші заклади вищої освіти поділитися передовим досвідом і розробити

плани дій взаємного визнання механізмів оцінювання й акредитації (сертифікації). Міністри закликали університети та інші вищі навчальні заклади, національні органи та європейську мережу гарантування якості у вищій освіті (ENQA) у співпраці з відповідними органами країн, які не є членами ENQA, колективно створити спільну систему стандартів і поширити передовий досвід.

Включення до програм європейського компонента

З метою подальшого зміцнення важливих європейських традицій вищої освіти і конкурентоспроможності випускників міністри закликали галузь вищої освіти поліпшити роботу щодо розробки навчальних модулів, курсів і програм на всіх рівнях з «європейським» змістом, орієнтацією та організацією. Це особливо стосується модулів, курсів та програм на отримання ступеня, які пропонуються в співпраці різних закладів з різних країн і ставлять за мету присвоєння спільного загально визнаного ступеня.

Навчання протягом усього життя

Навчання протягом усього життя – невід'ємний елемент Європейського простору вищої освіти. У майбутній Європі, де знання складатимуть основу суспільства і господарства, потрібна стратегія побудови системи післядипломного навчання для подолання проблеми конкурентоспроможності, застосування нових технологій та поліпшення єдності суспільства, рівних можливостей і якості життя.

Вищі навчальні заклади і студенти

Міністри зауважили, що залучення університетів та інших вищих навчальних закладів, а також студентів як компетентних, активних і конструктивних партнерів у створенні і формуванні Європейського простору вищої освіти потрібне і бажане. Заклади освіти продемонстрували, яку велику увагу вони приділяють утворенню подібного і доцільного, до того ж різнопланового і демократичного Європейського простору вищої освіти. Міністри наголосили, що в Європейському просторі вищої освіти якість – це

основоположна умова довіри, відповідності, мобільності, подібності і привабливості.

Міністри висловили свою вдячність за внески до розробки навчальних програм, які поєднують академічну якість і гарантують тривалу конкурентоспроможність на ринку праці; закликали до подальшої авангардної ролі вищих навчальних закладів.

Міністри заявили, що студенти повинні брати участь і впливати на організацію і зміст освіти в університетах та інших вищих навчальних закладах. Вони також підтвердили важливість брати до уваги соціальний аспект Болонського процесу.

Поліпшення привабливості Європейського простору вищої освіти

Міністри дійшли згоди щодо важливості підвищення привабливості європейської вищої освіти для студентів європейських та інших країн. Зрозумілість і подібність європейських дипломів у світі мусять бути підкріплені розробкою спільної системи кваліфікацій, системою механізмів гарантування якості та акредитації (сертифікації), а також більшими зусиллями щодо поширення інформації.

Особливу увагу міністри загострювали на тому, що якість вищої освіти і наукової роботи є і має бути вирішальним фактором європейської привабливості та конкурентоспроможності. Міністри дійшли згоди, що слід приділяти більше уваги перевагам, які віддає Європейський простір вищої освіти закладам і програмам різних профілів. Вони закликали до тіснішої співпраці між європейськими країнами щодо можливих труднощів і перспектив транснаціональної освіти.

Після прийняття наведеного документа міністри взяли на себе зобов'язання продовжувати взаємну співпрацю на основі цілей, викладених у Болонській декларації, спираючись на спільні ознаки, користуючись перевагами культурного і мовного різноміття, розбіжностей національних систем, можливостей міжурядового співробітництва, діалогу між європейськими університетами та іншими вищими навчальними закладами, а

також діалогу зі студентськими організаціями та з представниками програм Європейського Співтовариства.

Міністри ухвалили рішення про наступну зустріч в другій половині 2003 року в Берліні. На ній буде проаналізовано досягнення, а також визначено напрями та пріоритети на наступних етапах процесу перебудови Європейського простору вищої освіти. Міністри підтвердили потребу структури для подальшої роботи, яка надалі складатиметься з робочої та підготовчої груп. У робочу групу входитимуть представники країн - учасниць договору, нові учасники та представники Європейської Комісії. Головувати буде представник ЄС. Підготовча група складатиметься з представників країн, які проводили міністерську зустріч, і країни, яка буде організовувати наступну зустріч, двох країн членів ЄС і двох країн - не членів ЄС. Останні чотири вибирає робоча група. Група включатиме представника Європейської Комісії. Її очолить представник країни, яка наступною прийматиме зібрання.

Європейська асоціація університетів, Європейська асоціація вищих навчальних закладів, національні студентські спілки Європи та Рада Європи отримуватимуть поточну інформацію про виконання рішень зустрічі. З метою сприяння процесу міністри порекомендували робочій групі організувати семінари для вивчення таких тем: співпраця в галузі акредитації і гарантій якості, питання визнання та використання системи оцінювання в Болонському процесі, розробка об'єднаних ступенів, соціальні аспекти з акцентом на перепони мобільності, розширення Болонського процесу, післядипломне навчання й участь студентства.

Перспективи розвитку після зустрічі в Празі

У Болоньї, у червні 1999 року, відбулася зустріч міністрів Європи та представників вищих навчальних закладів, на якій обговорили та підписали Декларацію про європейську вищу освіту. Навіть найбільш оптимістичні спостерігачі цього процесу не очікували такого інтенсивного поширення цього документа по всій Європі. Судячи з доповіді «Напрями в структурі освіти у вищих навчальних закладах (II)», Болонська декларація викликала широкий

інтерес і підтримку не лише країн - учасниць цього процесу, але й зацікавила інші країни в межах та за межами Європи, які спостерігали за подіями.

Усі країни-учасниці створили форум для пояснення і обговорення змісту та очікуваних результатів декларації. Болонська декларація стала приводом для нового діалогу між міністрами та представниками вищих навчальних закладів, включаючи також інші підсектори вищої освіти. Декларація більшою мірою розглядається як підтвердження або зміцнення національних пріоритетів «кристалізацією» основних напрямів, і це зайвий раз підтверджує, що всі питання та їх вирішення мають європейський розмах. Як результат процес не можна (або принаймні більше не можна) назвати втручанням, навпаки, це джерело інформації для Європи та основне питання щодо структурних змін.

Зміни (реформи) після підписання Болонської декларації

*У документі Напрямок II йдеться про існування взаєморозуміння щодо основних завдань процесу, передусім це – мобільність, можливість влаштування на роботу та конкурентоспроможність. Сприяння мобільності серед студентів і випускників (*mobility of students*) було одностайно схвалене, тоді як питанню мобільності працівників (*staff mobility*) приділялося недостатньо уваги. Були схвалені також такі документи, як ECTS та додаток до диплома.*

Болонська декларація ще раз підтвердила, що можливість улаштування на роботу – це основне питання вищих закладів освіти у всій Європі. Під час дебатів взято до уваги і той факт, що існує багато шляхів, як зробити перші ступені «релевантними для європейського ринку праці» згідно з Болонською декларацією і не бути тісно прив'язаними до ситуації на ринку праці, яка має тенденцію постійно змінюватися. У всій Європі є багато нових «професійних бакалаврів» і невелика кількість нових «професійних магістрів», особливо (але не тільки) в коледжах і технікумах, хоча в деяких країнах здобутий ступінь бакалавра розглядається здебільшого як підготовка до подальшого навчання чи вступу до аспірантури.

Більшість країн сприймають конкурентоспроможність як позитивне явище і підтримують ідею створення привабливої системи вищої освіти. Деякі країни розробили спеціальні проекти, щоб надати потрібну інформацію та залучити більше студентів з неєвропейських країн. Зацікавленість країн-учасниць у студентах країн ЄС передусім зумовлена бажанням збалансувати кількість студентів за обміном у рамках програми Socrates. Більшість країн мало зацікавлена у транснаціональній освіті (здобутій в їхній країні під контролем університету іншої країни чи континенту), в акредитуванні (отриманому їхніми університетами від неєвропейських комісій з питань акредитації). І навпаки – процес конвергенції в рамках Болонської декларації викликає зацікавлення за межами Європи, зокрема в Латинській Америці, а це підтверджує одне із завдань цього процесу – зробити Європу більш привабливим об'єктом здобуття освіти в інших частинах світу через створення відповідних структур вищої освіти.

Згідно з Болонською декларацією для досягнення бажаної мети потрібні чотири основні пункти: зрозумілі для порівняння ступені, структура програм і ступенів для студентів та аспірантів, залікова системи та гарантія якості.

Розглядаючи питання про ступені, які були б легкі в розумінні (readability of degrees), стає очевидним, що Болонська декларація не нав'язувала і не нав'язує одноманіття, а навпаки пропонує більше гнучкості та різноманіття. Так, наприклад, на сьогодні існує більше подвійних систем (університетський сектор та сектор коледжів/технікумів) з більшою кількістю «мостів» між підсистемами та «професійних» бакалаврів і магістрів. Декілька країн свідомо розробляють інтегровану систему вищої освіти, тобто єдину зрозумілу систему, яка об'єднує різні типи закладів, зв'язаних «мостами». У багатьох країнах ще й досі існують дуже складні структури ступенів (наприклад, у «потрійній» системі з університетами, коледжами чи політехнічними інститутами та довузівськими курсами), а додаток до

диплома - найважливіший документ для досягнення прозорості структур ступенів.

Утілення в життя попередньо прийнятих реформ, об'єднання структур «бакалавр/магістр», запроваджених протягом останніх десятиріч, та бажання створити нові реформи у декількох нових країнах – усе це веде до нової двох'ярусної структури (з чітким визначенням фаз «студент» та «аспірант»). На теперішній час є приклади двох'ярусних структур на рівні всіх дисциплін, включаючи технічні предмети (і навіть деякі галузі медицини). Однак існує багато країн, де структура «бакалавр/магістр» не відповідає навчальному плану (у певних професійних сферах) і все навчання відбувається традиційно, тобто довгим одноярусним курсом. Більшість експертів схиляються до прийняття «бакалаврату» з терміном навчання 3 роки, але є й багато прикладів бакалавратів з терміном 3,5 та 4 роки. У країнах, які найпершими були залучені до процесу реформ, діє принцип «золотий трикутник реформ» (поєднання ступенів «бакалавр/магістр», система оцінювання та процес акредитації). Основні зрушення сталися у Гельсінкі в лютому 2001 року на семінарі, присвяченому першим ступеням (бакалавр), де було врешті-решт визначено формат європейського ступеня «бакалавр».

Вони мають бути різних напрямів (вузька або широка спеціалізація з більш або менш «професійним» чи «академічним» напрямом, зосередженим на ринку праці або на продовженні навчання в аспірантурі) і не повинні мати менше 180 і більше 240 балів відповідно до ECTS. Однак на рівні ступеня «магістр» подібних зрушень не спостерігається.

У документі Напрями II показано, що ECTS була прийнята як багатофункціональний інструмент у формуванні єдиного Європейського простору освіти. Спостерігається тенденція запровадження майже у всіх країнах систем ECTS або систем, сумісних із ECTS. Це можна зробити на обов'язкових підставах або віддати на розгляд ректорів і/або міністерств. Є побоювання, що запровадження системи кредитів не дасть можливості університетам організувати навчальний план у логічній для них

послідовності або змусить їх визнати, що зможе призвести до зниження якості освіти.

Щоб уникнути значних розбіжностей, які можуть зруйнувати всі очікувані переваги цієї схеми, потрібні більш скоординовані дії щодо запровадження ECTS.

Проводиться велика робота з отримання «європейської» гарантії якості (*quality assurance*). Зокрема, залучено нові національні організації, використовуються нові стандарти та залучено до роботи мережу європейської національної гарантії якості ENQA. Усе це робиться різними шляхами і відповідно до різних моделей. Тепер питання акредитації сприймається набагато легше, ніж це було під час Болонської конференції. Багато країн, що не входять до складу ЄС, уже акредитовані, а деякі розглядають таку можливість або мають тверді наміри щодо нової комісії з гарантії якості, незалежно від ENQA або разом з ENQA. Для деяких країн, що потребують міжнародного визнання своїх нових (так само, як і старих) ступенів, акредитація є обов'язковою умовою для того, щоб заслужити довіру та бути конкурентоспроможними.

Децентралізований підхід до гарантій якості/акредитації, який використовують у Німеччині, може стати поштовхом для основного європейського підходу, який базується на взаємовизнанні рішень, прийнятих комісією з гарантії якості; повазі до національних особливостей та розбіжностей у предметах; на потребі уникати перенавантаження університетів із усе ще іншим рівнем оцінювання та контролю.

Болонський процес має також величезний вплив на країни, які не брали в ньому участі: у звіті Напряму II охоплено такі європейські країни, як Албанія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Кіпр, Македонія.

Він не охопив інші країни, хоча було зрозуміло, що такі держави, як Туреччина, Росія та деякі інші країни СНД, виявили інтерес до цього процесу. Болонською декларацією зацікавились в Албанії та в країнах колишньої

Югославії. Щодо системи вищої освіти на Кіпрі, то вона вже слідує основним напрямом Болонської декларації.

Процес змін від Болоньї до Праги свідчить про те, що конвергенція продовжується, зміцнюється і поширюється.

Підкреслюється європейська традиція вищої освіти пере-важно як «громадської справи» (частини громадської політики щодо соціального розвитку), а не комерційного продукту. Також наголошується важливість автономії університетів як неодмінної умови успішного впровадження настанов Болонської декларації (заклади, які не змінюють свої навчальні плани і не пристосовуються до швидкозмінних потреб та можливостей, будуть потерпати від конкуренції). Інший наголос зроблено на якісному забезпеченні механізмів та їх вирішальній ролі для ефективного функціонування європейської вищої освіти. Головне твердження саламанської конвенції полягає у тому, що європейські заклади вищої освіти визнають справедливість вимог і потреб студентів у кваліфікації, яку вони можуть ефективно використовувати у навчанні та кар'єрі по всій Європі. Тому саламанська конвенція має бути розглянута у багатьох аспектах як ключовий документ для майбутніх напрямів розвитку європейських закладів вищої освіти.

Студентська конференція в Гетеборзі, що проводилася в рамках ESIB, особливо наголошує на розвитку всіх типів мобільності в європейських закладах вищої освіти і закликає міністрів та ректорів університетів не нехтувати соціальними аспектами Болонського процесу (наприклад, такими, як доступ до всіх рівнів системи вищої освіти, організованої як двоступенева, та адекватне забезпечення мобільності). Залучення студентів до роботи семінарських груп і їх активна участь у дискусії та подіях Болонського процесу – дуже важливий фактор. Поява ESIB як головного партнера зробила можливим поліпшення діалогу урядів, закладів та студентів на європейському рівні і негайно знайшла відображення у Празькому комюніке міністрів.

Згідно з положеннями Болонської конвенції міністри, відповідальні за вищу школу в країнах - учасниках договору, зібралися у Празі з представниками вищих навчальних закладів, щоб підбити підсумки прогресу, досягнутого з часу проведення Болонської конференції, та визначити пріоритети на майбутнє. Вони ще раз підтвердили свої зобов'язання перед європейською вищою школою до 2010 року. Ще три країни були запрошені до «болонської родини» (Хорватія, Кіпр, Туреччина). На даний час організація нараховує 33 країни-учасниці, що підтверджує відкритість процесу для всіх європейських країн, які зобов'язуються запровадити зміни/реформи, потрібні для імплементації положень Болонської/Празької конвенцій.

Міністри висловили своє задоволення досягненнями останніх двох років і довірили створеним робочим групам розробляти напрями розвитку. Вони також вирішили декілька питань на наступні два роки:

- можливість продовжувати навчання протягом усього життя (це має бути визнано і відображено, наприклад, у загальному обсязі кваліфікацій та схемах залікового переведення);*
- розвиток загальної схеми кваліфікацій і якісного забезпечення, акредитації/сертифікації механізмів, до чого вперше відверто закликали міністри.*

Це стало можливим лише завдяки Болонській декларації, яка зовсім не накладає штучних стандартів, що стримують загальні потреби та тенденції і використовують напрями, які вже існують у деяких країнах та установах. Запровадження цих стандартів пояснюється тим фактом, що вони не використовувалися і не поширювалися на європейському рівні. Ця функція «кристалізації» процесу могла спрацювати лише тоді, коли перестороги та занепокоєння, викликані декларацією, з'ясовані і таким чином зменшені. Зменшення і навіть зникнення занепокоєння щодо цього можна було спостерігати протягом останніх двох років, що зумовлено багатьма ключовими аспектами. Припускається, що цей процес призведе до уніфікації (однорідності) європейської вищої школи, що, у свою чергу,

знищить різноманіття національних освітніх систем, мов і підходів або поставити навчальні плани у суворі рамки; але багато хто тепер вважає Болонський процес можливістю підвищити якість навчальних курсів і планів, які б більше відповідали потребам та загальній меті. Отже занепокоєння щодо того, що запровадження залікової системи, такої як ECTS, може позбавити університети можливості організовувати свої навчальні курси як структурований навчальний процес і логічну послідовність (і таким чином впровадити так звану модель «кафетерій», де студенти могли б обирати будь-який курс у будь-який час), значно зменшилося. Існує також пересторога, що університети не можуть більше за своїм бажанням визнавати чи не визнавати запропоновану залікову систему і тому будуть змушені запроваджувати її всупереч своєму бажанню; втім зрозуміло, що автономні навчальні установи відповідальні за свою політику оцінювання знань, яку, однак, вони мають роз'яснювати, щоб запобігти суперечливим рішенням; автоматичне залікове переведення впроваджується лише там, де його приймають установи, наприклад, у партнерських угодах або у разі вільної участі в європейських програмах, де переведення заліків, отриманих будь-де, потребує гарантії (підтвердження), наприклад, для програми обмінів Erasmus. І зрештою неочікувана інтерпретація Болонської декларації як спроби покінчити з подвійними системами (системи університетів та коледжів/технікумів) виявилася неправильною: Болонський процес ідеально сумісний з різноманіттям установ у Європі і знаходить своє застосування загалом у вищій освіті.

Основні кроки на європейському рівні

Із 2001 року відбулися три значні події на шляху до Європейського простору вищої освіти: Конференція європейських закладів вищої освіти в Саламанці (березень), студентська конференція в Гетеборзі (березень), зустріч міністрів з представниками вищої школи в Празі (травень). Усі три події підтвердили прогрес та успіх процесу інтеграції до Європейського простору вищої освіти.

У Саламанці європейські вищі навчальні заклади та їх представницькі організації підтвердили своє зобов'язання досягти єдиного Європейського простору вищої освіти до кінця десятиріччя.

У висновках цієї конвенції:

- міністри погодилися з важливістю підвищення привабливості та конкурентоспроможності європейської вищої освіти для студентів з Європи й усього світу і закликали до розвитку всесвітньої загальної системи кваліфікацій і схеми європейської якісної сертифікації як інструменту досягнення привабливості; закликали також о співробітництва між європейськими країнами щодо транснаціональної освіти;*

- серед інструментів, спроможних підвищити як мобільність, так і привабливість, виділено розвиток модулів, курсів та навчальних планів, які є «європейськими» за змістом, орієнтацією та організацією, особливо щодо уніфікації наукових ступенів.*

Дотримуючись системи, запровадженої в Саламанці та Гетеборзі, міністри офіційно визнали, що громадяни повинні ефективно використовувати свої кваліфікації, компетенцію та навички у межах європейського освітнього простору.

Зрештою міністри зобов'язалися продовжувати співробітництво в рамках організованої робочої структури. Деякі кроки зроблено у напрямі поліпшення ефективності процесу; до процесу офіційно запрошено приєднатися Європейську Комісію, також до діалогу приєдналися Асоціація європейських університетів, EURASHE (сектор коледжів/технікумів), ESIB і Рада Європи. Президентство в організації буде передаватися країні, яка проводитиме зустріч міністрів; це буде Німеччина, оскільки міністри погодилися зустрітися знову у другій половині 2003 року в Берліні.

Крім специфічних положень Празького комюніке, важливо наголосити на бажанні міністрів досягти мети, поставленої ще в Болоньї, у найкоротший термін.

Коло питань до цієї дати вже досить повне: крім центрального питання, поставленого міністрами, багато сфер потребують подальших дій на європейському рівні, особливо на рівні навчальних закладів, наприклад, подальший розвиток двоступеневої системи, реновація навчальних планів, упровадження ECTS, розвиток базових потреб та стандартів дисциплінарних та професійних сфер, застосування зрозумілої термінології, наприклад, «магістр» або «акредитація», ефективне використання існуючих інструментів та мереж, відносини між університетами та іншими типами освітніх закладів.

Основний висновок на цьому етапі: Болонський процес продовжується, міцніє і поширюється. Він потребує ентузіазму та підтримки тих, хто хоче зробити свій внесок у майбутню європейську вищу освіту заради студентів, випускників, навчальних закладів і Європи в цілому²¹.

1.5. Берлінська конференція

*На Берлінській конференції міністрів вищої освіти Європи була затверджена **Програма дій до 2005 року**²². Очікувалось отримати докладні звіти щодо зробленого в кожній країні за цими трьома напрямками.*

Стосовно гарантії якості міністри наголосили, що, згідно з нашими принципами інституційної самостійності, обов'язкову відповідальність за гарантію якості вищої освіти буде покладено на саму інституцію. Вони домовилися, що до 2005 року всі національні системи гарантії якості мають містити: визначення відповідальності задіяних органів та інституцій; оцінювання програм та інституцій, включаючи внутрішній доступ, зовнішній огляд, участь студентів та публікації результатів; систему акредитації,

²¹ Празьке комюніке міністрів вищої освіти європейських країн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/3/>

²² Створення Європейського простору вищої освіти. Берлінське комюніке конференції міністрів вищої освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/5/>

сертифікат або порівнянні інституції; міжнародну участь, співпрацю та взаємоінформування.

Міністри взяли на себе реалізацію системи двох циклів «бакалавр» і «магістр» до 2005 року. У цьому контексті міністри розробили структуру кваліфікацій на національному та європейському рівнях. Такі структури кваліфікацій складають на основі обсягу робіт, рівня, результатів, компетенції та профілю навчання.

Окремо до цих трьох найважливіших початкових вимог міністри зазначили, що корисно було б встановити близькі зв'язки між Європейським простором вищої освіти та Європейським простором дослідницької діяльності в “Європі знань”. Але вони не стали зупинятися на розвитку тільки цих двох основних циклів вищої освіти, а вирішили додати рівень докторантури як третій цикл Болонського процесу.

Берлінське комюніке складається, як і Болонська декларація та Празьке комюніке, з довідкової інформації та рекомендацій щодо подальших дій, таких, як запровадження програм навчання протягом усього життя, ECTS, удосконалення європейської вищої освіти тощо. Однак комюніке – це також виконання дій з трьох обов'язкових напрямів.

БЕРЛІНСЬКЕ КОМЮНІКЕ

СТВОРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Берлін, 19 вересня 2003 року

Преамбула

19 червня 1999 року, через рік після прийняття Сорбонської декларації, міністри вищої освіти 29 європейських країн підписали Болонську декларацію. Були узгоджені важливі спільні кроки для розвитку ефективної та єдиної Зони вищої освіти Європи у період до 2010 року. На Празькій конференції 19 квітня 2001 року міністри збільшили кількість завдань та підтвердили свій намір про встановлення Зони вищої освіти близько 2010 року. 19 вересня 2003

року міністри вищої освіти з 33 європейських країн зібрались у Берліні для того, щоб переглянути досягнуті успіхи та визначити пріоритети та нові завдання на наступні роки, маючи на меті прискорення реалізації проекту створення Зони вищої освіти Європи. Вони погодились з наступними поглядами, принципами та пріоритетами.

Міністри підтвердили важливість соціального аспекту Болонського процесу. Необхідність підвищення конкурентоздатності, яка повинна бути урівноважена з поліпшенням соціальних характеристик Зони вищої освіти Європи, що у подальшому приведе до посилення соціальної єдності та зменшення соціальної та гендерної нерівності як на національному, так і на європейському рівнях. В такому контексті міністри підтвердили свою позицію про те, що вища освіта є громадським благом та громадською відповідальністю. Вони наголосили, що в міжнародній освітянській співпраці та обмінах повинні домінувати навчальні цінності.

Міністри приділили належну увагу рішенням Ради Європи у Лісабоні (2000) та Барселоні (2002) щодо перетворення Європи на «найконкурентнішу та найбільш динамічну, основу на знаннях економіку, з більшою кількістю робочих місць кращої якості та більшою соціальною єдністю» та закликали до подальших дій і тіснішої співпраці в контексті Болонського процесу.

Міністри прийняли до уваги звіт, наданий Групою контролю про розвиток Болонського процесу у період між Празьким та Берлінським самітами. Також до уваги був прийнятий звіт «Тенденції - III», підготовлений Асоціацією європейських університетів (АЄУ), і результати семінарів, які були організовані кількома країнами-учасницями та закладами вищої освіти, організаціями і студентами. Також міністри прийняли до уваги Національний звіт, який є свідченням значного прогресу, досягнутого у застосуванні принципів Болонського процесу. На завершення вони звернули увагу на повідомлення Європейської Комісії і Ради Європи про їхню підтримку Процесу.

Міністри погодились, що потрібно вжити заходів зі створення міцних зв'язків між вищою освітою та науково-дослідницькою системою відповідних країн. Створення Зони вищої освіти Європи виграє від поєднання з Зоною європейських наукових досліджень, посиливши таким чином фундамент створюваної Європи Знань. Метою такого утворення є збереження культурного та лінгвістичного багатства Європи, яке базується на успадкованій різноманітності традицій, та сприяння потенціалу інновацій, соціальному і економічному розвитку через зміцнення співробітництва між європейськими ВНЗ. Міністри визнали первинну роль, яку у створенні Зони вищої освіти Європи відіграють ВНЗ та студентські спілки. Вони взяли до уваги інформацію Асоціації європейських університетів (АСУ), яка надійшла від конвенту ВНЗ в Граці (Graz), внески Європейської асоціації ВНЗ (EURASHE) та повідомлення з ESIB – Національних студентських спілок Європи.

Міністри вітають зацікавленість інших регіонів світу до створення Зони вищої освіти Європи. Особливо бажаною є присутність представників європейських країн, які ще не приєдналися до Болонського процесу, так само, як і представників Європейської Комісії, Латинської Америки, та Карибського спільного простору вищої освіти у якості гостей конференції.

Прогрес

Міністри вітають ініціативи, що мали місце з моменту проведення Празького саміту вищої освіти, які роблять систему вищої освіти більш прозорою та збільшують якість європейської вищої освіти на рівні навчальних закладів та на національному рівні. Вони високо оцінюють співробітництво та роботу всіх партнерів – університетів, студентства та інших зацікавлених сторін.

Міністри підкреслюють важливість усіх елементів Болонського процесу для створення Зони європейської вищої освіти та наголошують на необхідності інтенсифікації зусиль на рівні навчальних закладів, а також на національному та європейському рівнях. Міністри докладатимуть зусиль для

створення високоефективної системи гарантій якості навчання, а також для ефективного використання дворівневої системи освіти та визнання системи курсів та періодів навчання.

Гарантія якості

Якість вищої освіти безумовно є основою створення Зони європейської вищої освіти. Міністри підтримують подальший розвиток гарантій якості на рівні навчальних закладів, національному та європейському рівнях. Вони наголошують на необхідності розвитку критеріїв та методологій для загального користування у сфері якості освіти.

Вони також підкреслюють, що, згідно з принципами автономії навчальних закладів, первинна відповідальність за якість вищої освіти лежить на кожному окремому навчальному закладі, і таким чином забезпечується можливість перевірки якості системи навчання в національних рамках.

Таким чином вони вважають, що у 2005 році національні системи гарантій якості повинні включати:

- визначення відповідальності органів та навчальних закладів, які беруть участь;
- оцінку програм закладів, яка включає внутрішній контроль, зовнішню перевірку, участь студентів та публікацію результатів;
- систему акредитації, сертифікації або подібні процедури;
- міжнародну участь, співробітництво та створення спілок.

На європейському рівні міністри звертаються до ENQA та її членів у співпраці з E U A, EURA S HE та ESIB для розробки узгоджених стандартів, процедур та рекомендацій з питань гарантій якості, а також для впровадження системи рівноправного розгляду та/або акредитації агенцій чи органів та звітування про досягнуті результати на зустрічі 2005 року. Належний звіт буде прийнятий після випробовування гарантій якості й інших асоціацій та організацій.

Структура ступеня. Прийняття системи, що базується на двох рівнях:

Міністри раді відзначити, що відповідно до прийнятої в Болоньї декларації про двоциклову систему у європейському ландшафті вищої освіти відбуваються всебічні зміни. Всі міністри вважають терміном для впровадження системи двох циклів 2005 рік.

Міністри підкреслили важливість консолідації досягнутих результатів та прийняття змін шляхом діалогу у межах навчальних закладів, а також між навчальними закладами та їх працівниками. Міністри заохочують країни-учасниці детально продумати систему сумісних та легко порівняних кваліфікацій для своїх систем вищої освіти.

Кваліфікації повинні описуватись з точки зору обсягу роботи, рівня, навчального результату, компетентності та профілю. Міністри беруть на себе відповідальність виробити загальну систему кваліфікацій для Зони європейської вищої освіти.

В рамках цієї системи ступені повинні мати різновизначені результати. Ступені першого та другого циклу повинні мати різні напрями та профілі, для того, щоб відповідати різноманітності індивідуальних та академічних потреб, а також потребам ринку праці. Ступені першого циклу повинні надавати доступ, в значенні Лісабонської конвенції, до програм другого циклу. Ступені другого циклу даватимуть доступ до здобуття докторського звання. Міністри підкреслили, що вони всіма шляхами будуть домагатися доступності вищої освіти для всіх.

Підвищення мобільності

Мобільність студентів, а також викладацького та адміністративного складу є важливою умовою створення Зони вищої освіти Європи. Міністри підкреслюють важливість мобільності у навчальній, культурній, а також політичній, соціальній та економічній сферах. Вони раді відзначити, що з часу їхньої останньої зустрічі показники мобільності зросли, у великій мірі завдяки значній підтримці програм Євросоюзу. Міністри робитимуть наступні кроки

щодо збільшення статистичних показників мобільності студентів. Вони підтвердили свій намір докласти всіх зусиль до знищення будь-яких перешкод для свободи руху в межах Зони вищої освіти Європи.

Створення кредитної системи

Міністри підкреслюють важливу роль, яку грає Європейська кредитна трансферна система (ECTS) у підвищенні мобільності студентства та у розвитку міжнародних навчальних програм. Вони відзначають, що ECTS стає все більш вагомою для національних навчальних систем. Вони схвально очікують її подальшого розвитку від просто кредитної системи до трансферно-накопичувальної системи, яка могла б використовуватися у межах Зони вищої освіти Європи.

Визнання ступенів: прийняття співвідносної та легко зрозумілої системи ступенів

Міністри підкреслюють важливість Лісабонської конвенції про визнання дипломів, яку мають ратифікувати всі країни-учасниці Болонського процесу, та закликає спілки ENIC та NARIC, а також повноважні національні відомства до подальшого виконання конвенції.

Вони ставлять за мету, щоб кожний студент, який закінчить університет після 2005 року, автоматично і безкоштовно отримував Доповнення до диплому. Доповнення повинно видаватися широко розповсюдженою європейською мовою.

Вони закликають навчальні заклади та їхніх працівників до широкого використання Доповнень до дипломів і, таким чином, до використання переваг прозорості та гнучкості системи ступенів вищої освіти для сприяння працевлаштуванню та продовженню освіти.

Вищі навчальні заклади та студентство

Міністри підтримують участь ВНЗ та студентства у Болонському процесі і вважають, що лише активна участь всіх партнерів в Процесі може забезпечити його довгостроковий успіх.

Усвідомлюючи, який внесок авторитетні ВНЗ можуть зробити в економічний та соціальний розвиток, міністри сходяться на тому, що університети повинні бути уповноважені приймати рішення щодо своєї внутрішньої організації та управління. Міністри закликають ці навчальні заклади і в подальшому впроваджувати реформи в усі сфери свого життя. Міністри відзначають конструктивну участь студентських спілок в Болонському процесі та підкреслюють необхідність залучення студентства до подальших дій.

Студентство є повноправним партнером в управлінні вищою освітою. Міністри закликають університети та студентство до більш активної участі в управлінні вищою освітою.

Міністри наголошують на необхідності забезпечення гідних умов проживання та навчання для студентів, маючи на увазі, щоб вони могли успішно завершити курс навчання впродовж обумовленого строку, без перешкод, пов'язаних з соціальною та економічною ситуацією в їхніх сім'ях. Також міністри підкреслюють необхідність збирання даних щодо соціального та економічного стану студентства.

Впровадження європейської тематики у вищу освіту

Міністри відзначають, що, згідно з їх закликом у Празі, в даний час впроваджуються додаткові спекурси, курси та програми з європейською тематикою або орієнтацією.

Вони відзначають, що університетами в різних європейських країнах була започаткована ініціатива щодо об'єднання їхніх навчальних ресурсів та культурних традицій для розвитку єдиних програм навчання та розробки спільних ступенів на першому, другому та третьому рівнях.

Більше того, вони підкреслили необхідність значного періоду навчання за кордоном в межах програм спільних ступенів, а також для багатомовності та розвитку мовної вправності, для розкриття потенціалу студентів в контексті європейської єдності та підвищення конкурентоспроможності на ринку робочої сили.

Міністри погоджуються докласти зусиль, щоб усунути на національному рівні юридичні перешкоди, що можуть заважати встановленню та визнанню спільних ступенів, а також активно підтримувати розвиток гарантій якості та єдиних навчальних програм, які ведуть до встановлення таких ступенів.

Підвищення привабливості Зони вищої освіти Європи

Міністри погоджуються, що привабливість та відкритість європейської вищої освіти повинна зростати. Вони підтверджують готовність і в подальшому створювати стипендіальні програми для студентів з країн третього світу.

Міністри заявляють, що міжнародний обмін у вищій освіті повинен орієнтуватися на критерії якості та навчальної цінності, і погодилися сприяти досягненню цієї мети. У всіх обставинах таке сприяння повинно включати соціальні та економічні аспекти.

Вони заохочують співпрацю з іншими регіонами світу через створення семінарів та конференцій для представників цих регіонів.

Можливість навчатися впродовж всього життя

Міністри підкреслюють важливий внесок вищої освіти у впровадження навчання протягом усього життя в реальність. Вони запроваджують заходи, щоб спрямувати національну політику своїх країн до цієї мети і спонукати ВНЗ збільшити можливості навчатися незалежно від віку, включаючи визнання попередньої освіти.

Вони підкреслюють, що такі дії повинні бути невід'ємною складовою діяльності вищої освіти.

Крім того, міністри наголошують на виробленні кваліфікаційних рамок для Зони вищої освіти Європи, щоб розробити широкий спектр гнучких навчальних шляхів, можливостей та технологій, а також, щоб плідно використати кредити ECTS.

Вони підкреслюють необхідність збільшення можливостей для всіх громадян, згідно з їхніми бажаннями та можливостями, слідувати шляхом вищої освіти впродовж всього життя.

Додаткові дії

Зона європейської вищої освіти й та Зона європейських досліджень – два стовпи суспільства, що базуються на знаннях.

Знаючи про необхідність тісних зв'язків між EHEA та ERA у Європі Знань, а також про важливість досліджень як складової частини вищої освіти Європи, міністри вважають за необхідне дивитись за межі системи двох циклів як мети сьогодення і включити докторську ступінь як третій цикл Болонського процесу. Вони підкреслюють важливість досліджень та міждисциплінарності в підвищенні якості вищої освіти та підвищенні конкурентоздатності європейської вищої освіти взагалі. Міністри закликають до більшої мобільності на докторському та післядокторському рівнях і заохочують університети до зміцнення співробітництва у виконанні програм на здобуття докторського ступеня та у підготовці молодих науковців.

Міністри докладатимуть всіх зусиль, щоб європейські університети стали ще привабливішими та ефективнішими партнерами. Тому міністри просять університети приділяти більше уваги дослідженням в технологічних, соціальних та культурних аспектах розвитку суспільства.

Міністри розуміють, що існують перешкоди, які не можуть бути усунуті ВНЗ самотужки. Це потребує міцної підтримки, фінансової в тому числі, та сприятливих рішень з боку національних урядів та європейських організацій.

На завершення міністри заявляють, що осередкам на докторському рівні повинна надаватися підтримка для заохочення досягнення неперевершеної якості знань, щоб зробити їх еталоном Зони європейської вищої освіти.

Перевірка результатів

Маючи на увазі цілі, встановлені до 2010 року, очікується перевірка результатів Болонського процесу. Перевірка надасть надійну інформацію про реальний прогрес, а також дасть можливість, при необхідності, внести корективи.

Міністри визначили групу контролю для організації перевірки під час саміту 2005 року та для підготовки детального звіту щодо пріоритетних напрямів:

- *гарантія якості;*
- *система двох циклів;*
- *визнання курсів та періодів навчання.*

Країни-учасниці будуть, таким чином, готові надати доступ до потрібної інформації для досліджень. Доступ до банків даних буде полегшений.

Нові члени

Міністри вважають за потрібне схвалити статтю про прийняття нових членів у такому вигляді:

Країни-учасниці Європейської культурної конвенції можуть бути прийнятими у члени Зони вищої освіти Європи, довівши своє бажання і готовність слідувати меті Болонського процесу в їх власній системі освіти. Їх заяви мають включати інформацію про те, як їх дії відповідають принципам та цілям декларації.

Міністри вирішили прийняти заяви Албанії, Андорри, Боснії та Герцеговини, Ватикану, Росії, Сербії та Монтенегро, у минулому «Югославської республіки Македонії» та привітати їх в якості нових членів, таким чином поширюючи процес у 40 європейських країнах.

Міністри визнають, що участь у Болонському процесі спричиняє значні зміни та реформи у всіх країнах, що приєднуються. Вони згодні підтримувати нових членів на теоретичному та практичному рівнях.

Контролююча структура

Міністри доручають вирішення всіх питань, порушених в Комюніке, а також загальне керування Болонським процесом, включаючи підготовку до наступної зустрічі міністрів, Групі контролю, яка буде складатися з представників країн-учасниць Болонського процесу та Європейської Комісії, Ради Європи, E U A, E U R A S H E, E S I B, та U N E S C O / C E P E S в якості членів-консультантів. Ця група повинна скликатися як мінімум двічі на рік і має очолюватися президентською владою ЄС у країні проведення наступної зустрічі міністрів.

Правління, також очолюване президентською владою ЄС, повинне наглядати за роботою у періоди між зустрічами. Правління має складатися з голови, віце-голови, попередніх та наступних президентів ЄС, представників трьох країн-учасниць, вибраних строком на один рік, представників Європейської Комісії, U E A, E U R A S H E, E S I B в якості консультантів. Група та правління можуть скликати спеціальні робочі групи так часто, як вони вважатимуть за потрібне.

Загальна робота буде виконуватися секретаріатом, організованим країною наступної зустрічі міністрів. На першій зустрічі після Берлінської конференції групі доручається визначити обов'язки правління та завдання секретаріату.

Програма роботи на 2003-2005 роки

Міністри просять Групу скоординувати свою діяльність таким чином, щоб досягти результатів, зазначених у комюніке, та звітувати про досягнуте протягом наступної зустрічі міністрів у 2005 році²³.

Берлінське комюніке: програма дій до 2005 року

Міністри вищої освіти більшості країн Європи зустрілися в Берліні 18-19 вересня 2003 року, обмінялися поглядами щодо прогресу в Болонському

²³ Берлінське Комюніке «Створення Європейського простору вищої освіти». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/5/>

процесі та вирішували, що робити далі. Дві підготовчі групи зустрічалися кілька разів після Празької конференції 2001 року і склали офіційне повідомлення, яке пізніше міністри обговорили в Берліні.

Остаточна версія Берлінського офіційного повідомлення містить кілька специфічних та важливих зобов'язань. Міністри вирішили надати процесу дальшого розвитку, зобов'язуючись зробити три проміжних кроки протягом двох наступних років:

- гарантія якості;*
- дворівнева системи;*
- визначення рівнів і термінів навчання.*

До 2005 року вони очікують отримати докладні звіти щодо зробленого в кожній країні за цими трьома пунктами.

Стосовно гарантії якості міністри наголосили, що, згідно з нашими принципами інституційної самостійності, обов'язкову відповідальність за гарантію якості вищої освіти буде покладено на саму інституцію. Вони домовилися, що до 2005 року всі національні системи гарантії якості мають містити:

- визначення відповідальності задіяних органів та інституцій;*
- оцінювання програм та інституцій, включаючи внутрішній доступ, зовнішній огляд, участь студентів та публікації результатів;*
- систему акредитації, сертифікат або порівнянні інституцій;*
- міжнародну участь, співпрацю та взаємоінформування.*

Крім того, міністри звернулися до ENQA з пропозицією встановити низку стандартів, процедур і вказівок щодо гарантії якості та приготувати звіт для конференції міністрів 2005 року.

Міністри взяли на себе реалізацію системи двох циклів «бакалавр» і «магістр» до 2005 року. У цьому контексті міністри розробили структуру кваліфікацій на національному та європейському рівнях. Такі структури кваліфікацій складають на основі обсягу робіт, рівня, результатів, компетенції та профілю навчання.

У контексті визначення рівнів та термінів навчання міністри наголосили на важливості Лісабонської конвенції про визнання, яку найближчим часом мають ратифікувати всі країни – учасниці Болонського процесу. Визначено мету, щоб «кожний студент-випускник з 2005 року отримував автоматично та безкоштовно додатковий диплом», складений тією мовою, якою найбільше розмовляють у Європі.

Окремо до цих трьох найважливіших початкових вимог міністри зазначили, що корисно було б встановити близькі зв'язки між Європейським простором вищої освіти та Європейським простором дослідницької діяльності в «Європі знань». Але вони не стали зупинятися на розвитку тільки цих двох основних циклів вищої освіти, а вирішили додати рівень докторантури як третій цикл Болонського процесу.

Міністри вирішили адаптувати цей пункт у Празькому комюніке. З цього часу країни-члени Європейської культурної конвенції мають право вступити до Європейського простору вищої освіти, якщо вони надішлють заяву про бажання виконувати вимоги Болонського процесу до систем вищої освіти у своїх країнах. Одразу ж міністри отримали заяви на вступ від Албанії, Андорри, Боснії та Герцеговини, Ватикану, Росії, Сербії та Чорногорії і Македонії. Це означає, що з цього часу Європейський простір вищої освіти складається з 40 країн.

Керуватиме Болонським процесом та підготовкою до наступної зустрічі міністрів, як і в минулі два роки, Болонська група контролю. У Берліні вирішили, що ця група матиме додаткового консультативного члена, тобто UNESCO (CEPES).

Комітет, подібний до групи контролю, на чолі з президентом ЄС спостерігатиме за зборами групи контролю. Врешті повний контроль підтримає норвезький секретаріат, тому що Норвегія прийматиме наступну конференцію міністрів у травні 2005 року в Бергені. Берлінське комюніке складається, як і Болонська декларація та Празьке комюніке, з довідкової інформації та рекомендацій щодо подальших дій, таких, як запровадження

програм навчання протягом усього життя, ECTS, удосконалення європейської вищої освіти тощо. Однак комюніке – це також виконання трьох обов'язкових дій. Треба реалізувати його до 2005 року та перевірити фонди. Як зазначали в Берліні різні оглядачі зі Східної Європи та Латинської Америки, процес поширюється на більшість країн. Відлік часу до початку наступної зустрічі міністрів у Бергені розпочато, і ніхто із задіяних у цьому процесі не скаже, що 20 місяців – багато часу: уряди, інститути, органи гарантії якості та будь-хто інший повинні плідно працювати, щоб виконати зобов'язання, узяті в Берліні.

Формування загальноєвропейського простору вищої освіти.

Внесок Європейської Комісії

Болонська декларація від червня 1999 року поклала початок серії реформ, потрібних для збільшення сумісності, порівнянності та конкурентоспроможності європейської вищої освіти, а також підвищення її привабливості як для громадян країн Європи, так і для громадян та дослідників інших країн. У травні 2001 року під час зустрічі у Празі міністри, зазначивши деякий прогрес, додали три нові напрями дій. У Берліні потрібно буде визначити пріоритети та конкретні цілі у сфері формування загальноєвропейського простору вищої освіти.

Європа має величезний потенціал. Щороку тисячі університетів передають свої знання сотням і тисячам випускників. Більшість з них, а також окремі департаменти, мають статус міжнародних. Європа – один з найбільших ринків світу. Проте існує ще досить багато перепон щодо мобільності студентів, викладачів та дослідників: низький рівень співпраці між університетами; недостатня організація у частині передачі нових знань від університетів до світу праці; неадекватне фінансування або його неефективне використання. Потрібні реформи.

Уже декілька років Болонський процес узгоджується з політикою комісії у сфері вищої освіти через європейські програми зі співробітництва, особливо «Socrates-Erasmus». Цей факт було визнано у Празі та запропоновано комісії стати повноправним членом Болонської структури нарівні з іншими державами, які підписали Болонську декларацію.

Комісія підтримує більшість напрямів Болонського процесу, наприклад, сприяє введенню додатка до диплома, у якому вказано точні назви кваліфікацій, а також запуску програми «Erasmus-Mundus», що робить привабливою європейську вищу освіту в глобальному масштабі. Такі заходи, що є частиною всеохоплюючого підходу ЄС до питань у сфері освіти, а також ширший у географічному розумінні Болонський процес, взаємно доповнюють один одного, сприяючи досягненню проголошених цілей у межах різних систем вищої освіти. Ця взаємодія супроводжується, наприклад, заходами ЄС з підвищення мобільності для посилення прозорості і визнання кваліфікацій в Європі, що відповідає широкій реформі ЄС у рамках Ліссабонської стратегії.

У березні 2000 року голови країн ЄС та уряд у Ліссабоні визначили цілі та розробили стратегію для Європи на період до 2010 року: «перетворити ЄС на економіку, що найдинамічніше розвивається, базується на знаннях і здатна до стійкого економічного зростання з підвищеними можливостями працевлаштування населення на основі його соціальної інтеграції». У березні 2002 року в Барселоні вони додали, що європейська освіта та системи навчання мають відповідати загальноєвропейським стандартам якості.

Міністри освіти ЄС інтерпретували цей далекоглядний задум як серію загальних цілей для різних освітніх систем в Європі. Прогрес у досягненні цих цілей оцінюватимуть за «загальноприйнятими показниками європейського середнього рівня успішності» або «європейськими еталонами». У листопаді 2003 року комісія надасть проміжний звіт про досягнення ліссабонських цілей, адресований міністрам освіти ЄС, згідно із зобов'язаннями, прийнятими в Болоньї та Празі. Комісія також наголошуватиме на зв'язку з

копенгагенським процесом, що розпочався в грудні 2002 року, у частині поліпшення співпраці у сфері професійної освіти та навчання за такими важливими напрямками, як прозорість кваліфікацій, кредитні системи та забезпечення якості.

У цьому документі стисло описано внесок комісії в Болонський процес у контексті більш широкої мети з посиленням ролі університетів у «Європі знань». У ньому також запропоновано деякі кроки, які міністри зможуть обговорити на конференції в Берліні.

Посилення ролі університетів у «Європі знань»

5 лютого 2003 року комісія прийняла документ щодо ролі університетів у «Європі знань». У ньому виділено ті проблемні питання, які постали перед європейською вищою освітою на перетині дослідницької діяльності, програм з додаткової освіти та інновацій.

Документ викликав бурхливі дебати з боку академічної спільноти та суспільства в цілому, окремих дослідників, університетів, університетських мереж, дослідних організацій, суспільних органів, роботодавців, профспілок тощо. Цей розділ містить попередню інформацію, яка відображає зворотну реакцію на пропозиції, що надійшли.

Попередній аналіз показує, що сам документ та ініційована ним можливість участі в дебатах зацікавили учасників. Було отримано 140 відповідей, які нині детально аналізує комісія. Ураховуючи, що більшість відповідей надійшло від європейських національних мереж та консорціумів, а не від окремих університетів або громадян, це можна розглядати як якісний результат. Одержано 7 відповідей від урядів, 13 - від економічно зацікавлених сторін, а також загальні коментарі з 12 країн.

Більшість з одержаних відповідей містить висловлювання, приклади національних або інституційних ініціатив та пропозицій з деяких або з усіх 8 розділів, де було наведено варіанти відповідей. Вони відображають широкий консенсус щодо ключової ролі університетів у «Європі знань» і тих основних

умов, за яких університети здатні виконувати цю роль. У багатьох висловлюваннях зазначено про потребу обговорення фундаментальних питань за одночасного подолання деяких традиційних табу. Підкреслено важливість питань фінансування з урахуванням його потрібного рівня (ідеться про потребу диверсифікації доходів та ефективнішого використання наявних ресурсів). Тривалі терміни навчання та високий рівень «відсіву» студентів розцінено як витрату ресурсів як з боку студентів, так і з боку університетів. Тоді як курс взято на посилення інституційної автономії, у більшості висловлювань зазначено про потребу удосконалення методів професійного управління.

Загальна картина диверсифікованого європейського університетського ландшафту з різними інтенсивністю і типами досліджень/інновацій та профілями викладання/навчання розглядається як шлях до майбутнього. Потрібні особлива підтримка досліджень, викладання та соціальна спрямованість діяльності університету.

Університети розраховують на значну підтримку на європейському рівні, особливо щодо створення загальноєвропейського простору вищої освіти та загальноєвропейського простору наукових досліджень та інновацій. У цьому контексті пропонується збільшити фінансову підтримку з боку ЄС, у тому числі для розширення мобільності, структурних перетворень у рамках Болонського процесу, для розвитку потенціалу досліджень, інновацій та регіональних інноваційних об'єднань, підвищення привабливості Європи в глобальних масштабах у сфері освіти та досліджень тощо. Також запропоновано створити різні європейські інструменти, а саме: спільні ступені, докторантуру, механізми оцінення якості, інструменти прозорості та порівнянності, гнучку політику в сфері доступу та прийому у вищі навчальні заклади тощо. Такі рекомендації часто розглядають як спроби послаблення національних рішень у сфері доступу, визнання й мобільності персоналу, що є обмежуючим чинником для університетів низки країн з тим,

щоб вони повною мірою могли використати нові можливості на європейському рівні.

Відповіді також відображають достатню поінформованість щодо ролі університетів як рушіїв регіонального розвитку, а також щодо впливу регіонального дисбалансу на відплив умів. Університетам було надано підтримку з боку європейських структурних фондів у формі різних пропозицій.

Загальновизнаною стала потреба збільшення привабливості систем та інститутів вищої освіти в Європі та світі. Більшість відповідей вказують на потребу порівняння Європи та США (які чинники забезпечують успіх американській системі?) та надання порівнянних даних. Водночас (це збігається з думкою комісії) у відповідях є застереження проти трансплантацій американських особливостей. У цьому контексті особливо увагу приділено гуманним ресурсам (кар'єра, посада, перспективи росту) та аспектам навчальної програми (визнання ступеня, демонстрація якості, орієнтація на потреби тих, хто навчається).

Комісія проаналізує усі відповіді восени 2003 року та в першому семестрі 2004 року надасть відповідний документ. У ньому буде детально опрацьовано деякі основні питання та подано результати їх обговорення на семінарах (наприклад, регіональні аспекти та управління людськими ресурсами), а також специфічні підходи (особливо з питань фінансування вищої освіти та досліджень). Конференцію, присвячену розробленню заходів, узгоджених на національному та європейському рівнях, буде проведено 26-28 квітня 2004 року.

Внесок ЄС від Праги до Берліна

Комісія активно сприяє реалізації Болонського процесу, співпрацюючи із сектором вищої освіти та за підтримки 30 європейських країн-учасниць комітету за програмою «Socrates-Erasmus». Комісія підтримує основні болонські реформи, конференції, семінари та доповіді (доповідь Напрям III, офіційний доповідач – професор Згага). Вона також прийняла рішення про

фінансування пілотних проектів у деяких сферах з метою апробації окремих інноваційних Болонських концепцій на практиці. Деякі дії комісії, які стосуються Болонського процесу, коротко наведено нижче.

Кредитна система для освіти протягом всього життя. Основна мета цієї діяльності – трансформація існуючої системи ECTS у таку, яка б допомогла громадянам нагромаджувати кредити, одержані в процесі формальної, неформальної та інформальної освіти. Дослідні проекти вже реалізовано у 2002-2003 роках. Реалізацію нової загальної схеми кредитних систем для освіти протягом усього життя (ECTS Plus) заплановано на 2004-2005 роки. До цього залучатимуться ті, хто навчається, роботодавці, університети, навчальні заклади професійної освіти та інші провайдери освіти протягом всього життя. Для підготовки комісія ініціюватиме спеціальну кампанію з метою сприяння спільному використанню ECTS у всій Європі. Знак ECTS (ECTS Label) надаватимуть університетам, які використовують ECTS на обох ступенях вищої освіти.

Європейська співпраця з питань гарантії якості. У цьому розділі комісія підтримує два типи діяльності: діяльність, спрямовану на розвиток внутрішньої культури якості в університетах, та діяльність, яка поліпшує зовнішню оцінку якості.

Внутрішню оцінку якості здійснюють за пілотною схемою, апробованою Асоціацією європейських університетів. Шість груп, до яких увійшли університети та інші вищі навчальні заклади, протягом року проводили дослідження з проблем: «менеджмент досліджень», «навчання та викладання», «реалізація Болонських реформ».

Така пілотна схема допомогла навчальним закладам впровадити механізми внутрішньої оцінки якості, підвищити рівень діяльності та краще підготуватися до зовнішньої оцінки. Набутий досвід показав, що є потреба в університетському лідерстві та автономії в розвитку культури якості. Комісія має намір продовжити експеримент з другою групою університетів для поширення цього досвіду на низку вищих навчальних закладів Європи.

Зовнішню оцінку якості підтримує Європейська мережа з оцінки якості у вищій освіті (ENQA). Як експеримент ENQA здійснила зовнішню оцінку 14 підрозділів за загальними критеріями у трьох предметних галузях: історія, фізика та ветеринарія. Міжнаціональний європейський оціночний проект (TEEP 2002) показав, що існує можливість оцінювати навчальні програми за межами своєї країни за загальними критеріями в тих випадках, коли залучені до цього навчальні заклади беруть ці критерії за стартові для оцінення.

Після завершення Берлінської конференції комісія надасть доповідь Європейському Парламенту та Раді Міністрів для реалізації рекомендацій Ради, підготовлених у вересні 1998 року, що стосуються європейського співробітництва щодо оцінки якості вищої освіти. Доповідь комісії міститиме рекомендації щодо питання, як зробити європейську систему оцінки якості більш порівнянною.

Спільні ступені. *Точно визначені європейські ступені сприятимуть якості та прозорості європейської вищої освіти. Комісія підтримує пілотний проект, який реалізує Асоціація європейських університетів у 2002-2003 навчальному році, у частині спільних ступенів магістрів. Пілотний проект показав, як на практиці функціонують спільні ступені магістрів, як відбувається інтеграція навчальних програм університетів, як університети реалізують мобільність і як нині здійснюється визнання дипломів. Результати проекту буде використано для реалізації міжнародної програми «Erasmus-Mundus». Комісія схвалює прийняті міністрами зобов'язання на національному рівні долати формальні перепони до створення та визнання спільних ступенів.*

Докторський рівень. *Комісія схвалює поширення болонських реформ (прозорість, кредити, оцінка якості, визнання тощо) на докторський рівень. 18 липня 2003 року вона направила комюніке «Дослідники в Європейському просторі дослідницької діяльності: одна професія, множинність кар'єр», яке пропонує орієнтувати докторські програми на ширші потреби ринку праці та впроваджувати їх як невід'ємну частину підготовки докторів. Сьогодні*

потрібно по-новому інтерпретувати поняття «європейський ступінь доктора» і визнання цього ступеня в Європі з метою просування кар'єри в галузі досліджень та розвитку R&D. Держави, які підписали Болонську декларацію, мають адаптувати своє законодавство з тим, щоб спільний ступінь доктора міг реалізуватися, а перепон у його визнанні можна було уникнути. Як конкретний крок у 2003-2004 роках комісія проводитиме пілотний проект щодо вивчення статусу кандидата в доктори, функціонування докторських програм в Європі, шляхів їх удосконалення й об'єднання ресурсів міжнародної діяльності та програм для того, щоб прийти до узгодженого поняття «європейський доктор».

Порівнянність освітніх структур в Європі. Ще одним важливим напрямом діяльності, який підтримала комісія і який пов'язаний з Болонським процесом, є проект «Порівнянність освітніх структур в Європі». Проект підтримують університети Deusto (Іспанія) і Groningen (Нідерланди). У ньому взяли участь 135 університетів, які спрямовують свої сили на декілька напрямів Болонського процесу, особливо на прийняття двоступеневої системи ступенів з їх прозорістю та порівнянністю. Якщо детальніше, проект зорієнтовано на ідентифікацію загальних і предметних специфічних компетенцій обох ступенів вищої освіти в дев'яти предметних галузях (бізнес-освіта, освітні науки, геологія, історія, математика, хімія, фізика, дослідження європейського виміру в освіті та середня медична освіта) та розроблення методології для аналізу загальних рис і відмінностей.

Компетенції охоплюють теоретичні знання того, хто навчається, та його спроможність до практичної діяльності на ринку праці. Це – найзагальніша мова для опису результатів освіти, яка не претендує на втручання в освітні процеси університету та методи навчання. Угода щодо ключових компетенцій сприятиме порівнянню та підтвердженню ступенів у разі дотримання автономії університету, його здатності до інновацій та експериментів. Ідентифікатор компетенцій сприятиме університетам у

розробленні навчальних програм і використовуватиметься для зовнішньої та внутрішньої оцінки якості.

Конкретні кроки до Берлінської конференції

Міністри вищої освіти Європи поділяють загальні цілі зі створення загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 року. Для реалізації цих цілей слід провести низку реформ як на законодавчому рівні, так і в щоденній практичній діяльності вищих навчальних закладів. Це стосується не тільки оцінки досягнутих результатів. Міністри мають визначити пріоритети та домовитись про цілі, яких треба досягти з ключових питань Болонського процесу до 2005 року, що дозволить реалізувати реформи в повному обсязі у 2010 році. Комісія схвалила такі пріоритетні галузі: оцінка якості, двоступенева система вищої освіти, визнання ступенів і періодів навчання.

Що ж стосується оцінки якості, то до 2005 року країни, які підписали декларацію, мають запровадити системи її оцінки. На загальноєвропейському рівні потрібний узгоджений комплект стандартів, процедур та настанов для зовнішньої оцінки, яку здійснюватимуть органи з оцінки якості і/або органи з акредитації. Ці органи слід контролювати або піддавати експертній оцінці для підтвердження їх незалежності та забезпечення довіри до них. Європейська мережа з оцінки якості у вищій освіті має розробити таку угоду, враховуючи досвід вищої освіти Європи.

Усі країни мають впровадити двоступеневу систему освіти до 2005 року. Після 6 років з моменту підписання Болонської декларації слід створити потрібні законодавчі та практичні умови, а студенти повинні мати можливість зарахування на будь-які програми нового типу на свій вибір. Нові ступені мають відповідати національним структурам кваліфікацій, дозволяючи громадянам у певних межах «переміщуватися» між різними типами формальної, неформальної та інформальної освіти. Національна структура кваліфікацій поєднуватиметься з європейською структурою кваліфікацій, що ґрунтується на загальному розумінні результатів навчання та компетенцій, набутих випускниками.

Європейська структура кваліфікацій, доповнена порівнянною системою гарантії якості (яку буде затверджено міністрами до 2005 року), має створити відповідний сприятливий клімат для процесу визнання дипломів та періодів навчання. Ратифікація та практичне застосування Лісабонської конвенції щодо визнання позитивно впливатиме на визнання дипломів. До 2005 року усі випускники вищих навчальних закладів мають безкоштовно одержати додаток до диплома (найпоширенішою європейською мовою). Для реалізації цієї мети комісія розробила зразок додатка до диплома в університетах. Комісія схвалює пропозиції щодо надання студентам доступних позик та грантів для навчання на короткотермінових курсах або для повного циклу навчання в інших європейських країнах.

Заключна частина

Формування загальноєвропейського простору вищої освіти потребує значних зусиль з боку держав, які підписали Болонську декларацію, університетів та інших вищих навчальних закладів. Взято зобов'язання на національному, регіональному та інституціональному рівнях для досягнення зазначених цілей. Європейська Комісія запровадила низку ініціатив та підтримує інші. Сьогодні міністри вищої освіти роблять певні кроки до формування загальноєвропейського простору вищої освіти як частини становлення «Європи знань».

1.6. Конференція у м. Берген (19-20 травня 2005 р.)

Наступним кроком на шляху формування загально- європейського простору вищої освіти була конференція міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти, що проходила 19-20 травня 2005 року у м. Берген. Учасники конференції прийняли Комюніке **«Загальноєвропейський**

простір вищої освіти – Досягнення цілей»²⁴. Особливістю названого документа є те, що учасники конференції схвалили приєднання до Болонського процесу нових країн-учасниць, у тому числі України. Вони підтвердили взяті раніше зобов'язання координувати впровадженню політику впродовж реалізації Болонського процесу задля досягнення кінцевої мети – створення Загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 р., допомогти новим країнам-учасницям забезпечити виконання цілей Болонського процесу.

Визначальним став висновок конференції про те, що ключове місце у Болонському процесі відводиться вищим навчальним закладам, їх співробітникам та студентам. Їхня роль у реалізації Болонського процесу наразі стає ще більш важливою і оскільки необхідні законодавчі перетворення вже переважно завершені, пролунав заклик активізувати роботу щодо створення Загальноєвропейського простору вищої освіти. Вітались зусилля, пов'язані з реалізацією Болонського процесу, яких вочевидь докладають вищі навчальні заклади всієї Європи. До того ж відзначалось, що потрібен час для оптимізації впливу структурних змін на навчальні плани та, відповідно, для забезпечення надання і отримання знань на інноваційній основі, чого і потребує Європа.

Учасники конференції проаналізували стан реалізації завдань у контексті впровадження системи Загальноєвропейського простору вищої освіти за 2003-2005 рр. Поряд з цим в Комюніке акцентувалася увага на проблемі впровадження дворівневої системи ступенів, була затверджена національна система кваліфікацій у Загальноєвропейському просторі вищої освіти, що охоплює три цикли (включаючи, в рамках національних особливостей, можливість прискореного здобуття вищої освіти, пов'язаної з першим циклом), єдині ідентифікатори за кожним циклом, які базуються на знаннях та вміннях, отримуваних у результаті навчання, а також шкалу

²⁴ Комюніке Конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти «Загальноєвропейський простір вищої освіти – Досягнення цілей». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_576

кредитів у першому та другому циклі. Було вирішено розробити до 2010 р. національні системи кваліфікацій, сумісні з наднаціональною системою кваліфікацій у Загальноєвропейському просторі вищої освіти, розпочати роботу над цим питанням до 2007 р.

Центральне місце у роботі конференції було приділено оцінюванню заходів для впровадження системи якості, що базується на критеріях, визначених у Берлінському комюніке, і передбачає широку співпрацю, включаючи мережеве співробітництво. Проте все ще нагальним залишалось досягнення більшого прогресу, зокрема в тому, що стосується участі студентів та міжнародної співпраці. Більше того, пролунав заклик вищих освітніх закладів стосовно подальшого підвищення якості їхньої діяльності шляхом систематичного впровадження внутрішніх механізмів її забезпечення за прямого взаємозв'язку із зовнішньою системою забезпечення якості.

Учасники конференції схвалили принцип Загально- європейського реєстру агентств із забезпечення якості на основі аналізу, проведеного в національних межах, та закликали Європейську мережу забезпечення якості (ENQA) спільно з Європейською асоціацією університетів (EUA), Європейською асоціацією вищих навчальних закладів (EURASHE) і Об'єднанням національних студентських спілок (ESIB) розробити практичні кроки з подальшого впровадження зазначених заходів та подати через Групу супроводу звіт за результатами цієї роботи.

Учасники конференції позитивно оцінили роботу щодо визнання ступенів та термінів навчання, яка впроваджена в 36 із 45 країн-учасників, що ратифікували Лісабонську конвенцію. Відмічалось, що учасники конференції беруть на себе зобов'язання забезпечити повномасштабне впровадження визначених у Конвенції принципів та належним чином інкорпорувати їх у національні законодавства.

Значна увага в комюніке «Загальноєвропейський простір вищої освіти – Досягнення цілей» було приділено майбутнім викликам та пріоритетам вищої освіти та дослідницької діяльності. Зокрема

відмічалось, що ключовою складовою докторантури є поглиблення знань шляхом проведення оригінальних авторських досліджень. Беручи до уваги необхідність структурованих докторських програм та потребу в прозорому нагляді та оцінюванні, у Комюніке констатувалось, що звичайне робоче навантаження за третім циклом навчання у більшості країн становить 3-4 роки роботи. Було привернуто увагу університетів до необхідності забезпечити в рамках відповідних докторських програм міждисциплінарне навчання та розвиток замінюваних вмінь та навичок, які б максимально відповідали потребам ринку праці.

Важливе місце в Комюніке зайняло відображення соціальної складової Болонського процесу, а також мобільності студентів та працівників вищих навчальних закладів між країнами-учасницями, що залишається одним з ключових завдань Болонського процесу. Свідомі того, що на цьому шляху ще треба подолати чимало перешкод, автори Комюніке підтвердили взяті зобов'язання сприяти, в тому числі й спільними зусиллями, якщо це доцільно, доступності та зручності грантів та позик з тим, щоб забезпечити справжню мобільність у рамках Загальноєвропейського простору вищої освіти. Були висловлені наміри активізувати зусилля для того, щоб усунути перешкоди мобільності через полегшення видачі віз і дозволів на роботу та заохочення до участі у програмах. У прийнятому в Бергені документі проведено аналіз здобутків за період до 2007 року та підготовки освітніх закладів до розбудови Загальноєвропейського простору вищої освіти на основі принципів якості та прозорості до 2010 року.

**КОМЮНІКЕ КОНФЕРЕНЦІЇ МІНІСТРІВ КРАЇН ЄВРОПИ,
ВІДПОВІДАЛЬНИХ ЗА СФЕРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

**Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення
цілей**

Берген, 19-20 травня 2005 р.

Ми, міністри, відповідальні за сферу вищої освіти у країнах-учасницях Болонського процесу, провели зустріч для проміжного аналізу результатів роботи та для визначення цілей і пріоритетів діяльності до 2010 р. На цій конференції ми схвалили приєднання до Болонського процесу нових країн-учасниць: Вірменії, Азербайджану, Грузії, Молдови та України. Ми всі поділяємо принципи і цілі Болонського процесу, а також зобов'язання за ним, визначені у Болонській декларації (994_525) та наступних комюніке конфренцій на рівні міністрів у Празі та Берліні. Ми підтверджуємо взяті нами зобов'язання координувати впроваджувану політику впродовж реалізації Болонського процесу задля досягнення кінцевої мети – створення Загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 р. Ми також беремо зобов'язання допомогти новим країнам-учасникам забезпечити виконання цілей Болонського процесу.

I. Партнерство

Ми наголошуємо на тому, що ключове місце у Болонському процесі відводиться вищим навчальним закладам, їх співробітникам та студентам. Їхня роль у реалізації Болонського процесу наразі стає ще більш важливою і, оскільки необхідні законодавчі перетворення вже переважно завершені, ми закликаємо активізувати роботу щодо створення Загальноєвропейського простору вищої освіти. Ми вітаємо зусилля, пов'язані з реалізацією Болонського процесу, яких вочевидь докладають вищі навчальні заклади по всій Європі. До того ж ми розуміємо, що потрібен час для оптимізації впливу структурних змін на навчальні плани та, відповідно, для забезпечення надання та отримання знань на інноваційній основі, чого і потребує Європа.

Ми вітаємо підтримку ділових кіл та соціальних партнерів, а також висловлюємо готовність до поглиблення співпраці задля досягнення цілей Болонського процесу. Ми також вітаємо внесок, що його роблять такі учасники процесу, як міжнародні інституції та організації.

II. Аналіз здобутків

Ми констатуємо суттєвий прогрес, якого було досягнуто в реалізації цілей, визначених нами у Загальному звіті Групи супроводу за 2003-2005рр., у Четвертій доповіді щодо тенденцій Європейської асоціації університетів (EUA) та у доповіді Об'єднання національних студентських спілок.

На зустрічі у Берліні Групі супроводу було доручено здійснювати проміжний аналіз результатів роботи у період між конференціями на рівні міністрів за трьома пріоритетними напрямками: система ступенів, забезпечення якості та терміни навчання. Базуючись на звіті з аналізу результатів роботи у період між конференціями на рівні міністрів, ми констатуємо суттєвий прогрес, якого було досягнуто за всіма цими пріоритетними напрямками. До того ж важливим буде забезпечення узгодженості процесу реалізації цілей в усіх країнах-учасницях. Отже, ми вважаємо, що для розбудови кадрового та інституційного потенціалу як на рівні держави, так і на рівні окремих вищих освітніх закладів необхідним є більш широкий обмін досвідом.

Система ступенів

Ми раді відзначити широкомасштабність впровадження дворівневої системи ступенів, при тому, що у більшості країн нею вже охоплено більш ніж половину студентів. Водночас все ще мають місце певні перешкоди доступу до наступних циклів навчання. Більше того, для поліпшення ситуації із працевлаштуванням випускників з кваліфікацією бакалавра, зокрема й на відповідних посадах в органах державної влади, необхідною є більш активна співпраця між державою, вищими навчальними закладами та соціальними партнерами. Ми затверджуємо наднаціональну систему кваліфікацій у Загальноєвропейському просторі вищої освіти, що охоплює три цикли

(включаючи, в рамках національних особливостей, можливість прискореного здобуття вищої освіти, пов'язаної із першим циклом), єдиних ідентифікаторів за кожним циклом, які базуються на знаннях та вміннях, отримуваних в результаті навчання, а також шкали кредитів у першому та другому циклі. Ми беремо на себе зобов'язання розробити до 2010 р. національні системи кваліфікацій сумісні з наднаціональною системою кваліфікацій у Загальноєвропейському просторі вищої освіти, розпочавши роботу над цим питанням до 2007 р. Ми зобов'язуємо Групу супроводу доповісти щодо результатів впровадження і подальшої розбудови наднаціональної системи кваліфікацій.

Ми наголошуємо на важливості розбудови такої наднаціональної системи кваліфікацій Загальноєвропейського простору вищої освіти, яка б доповнювала запропоновану систему кваліфікацій для навчання впродовж усього життя, що охоплює загальну та професійну освіту, як це наразі робиться у Європейському Союзі і в країнах-учасницях.

Ми звертаємося до Європейської Комісії із проханням надавати всебічні консультації усім учасникам Болонського процесу на різних етапах їхньої роботи.

Забезпечення якості

Практично усі країни вжили заходів для запровадження системи забезпечення якості, що базується на критеріях, визначених у Берлінському комюніке, і передбачає широку співпрацю, включаючи мережеве співробітництво. Проте все ще нагальним є досягнення більшого прогресу, зокрема в тому, що стосується участі студентів та міжнародної співпраці. Більше того, ми закликаємо вищі освітні заклади до подальшого підвищення якості їхньої діяльності шляхом систематичного впровадження внутрішніх механізмів її забезпечення за прямого взаємозв'язку із зовнішньою системою забезпечення якості.

Ми приймаємо стандарти та керівні принципи забезпечення якості у Загальноєвропейському просторі вищої освіти в редакції, запропонованій

Європейською мережею забезпечення якості (ENQA). Ми беремо на себе зобов'язання впровадити запропоновану модель експертного оцінювання органів із забезпечення якості на національному рівні, одночасно звертаючи увагу на загальноприйняті напрями і критерії. Ми схвалюємо принцип Загальноєвропейського реєстру агентств із забезпечення якості на основі аналізу, проведеного в національних межах. Ми закликаємо Європейську мережу забезпечення якості (ENQA) спільно з Європейською асоціацією університетів (EUA), Європейською асоціацією вищих навчальних закладів (EURASHE) і Об'єднанням національних студентських спілок (ESIB) розробити практичні кроки з подальшого впровадження зазначених заходів та подати через Групу супроводу звіт за результатами цієї роботи. Ми наголошуємо на важливості співпраці між визнаними в національних межах органами з метою поліпшення взаємного визнання акредитації та рішень у сфері забезпечення якості.

Визнання ступенів та термінів навчання

Ми констатуємо, що на сьогодні 36 із 45 країн-учасниць ратифікували Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій (994_308). Ми закликаємо країни, які ще не приєдналися до цієї конвенції невідкладно ратифікувати її. Ми беремо на себе зобов'язання забезпечити повномасштабне впровадження визначених в Конвенції принципів та належним чином інкорпорувати їх в національні законодавства. Ми звертаємося до всіх країн-учасниць, закликаючи вирішити проблеми, визначені мережами NARIC/ENIC. Ми розробимо національні плани дій для полегшення процесу визнання кваліфікацій, наданих в зарубіжних країнах. Ці плани стануть частиною національних звітів усіх країн-учасниць, що будуть готуватися до наступної конференції на рівні міністрів. Ми підтримуємо додаткові документи до Лісабонської конвенції про визнання кваліфікацій і закликаємо національні органи державної влади та інші зацікавлені сторони до визнання у Загальноєвропейському просторі вищої освіти спільні ступені, що надаються у двох або більше країнах.

Ми вбачаємо у розвитку національних та загальноєвропейської систем кваліфікацій можливість подальшого впровадження навчання протягом усього життя у систему вищої освіти. Ми будемо співпрацювати із вищими навчальними закладами та іншими зацікавленими сторонами для поліпшення ситуації із визнанням раніше здобутої освіти, включаючи, по можливості, визнання неформального навчання, що забезпечує доступ до програм вищої освіти або є їх складовою.

III. Майбутні виклики та пріоритети

Вища освіта та дослідницька діяльність

Ми підкреслюємо важливість вищої освіти у подальшому розвитку дослідницьких робіт та значущість дослідницької діяльності як фундаменту вищої освіти для забезпечення економічного і культурного розвитку наших держав та соціальної єдності.

Ми відзначаємо, що впровадження структурних змін та поліпшення якості навчання повинно доповнюватися посиленням дослідницької та інноваційної діяльності. Відповідно ми наголошуємо на важливості дослідницької діяльності та навчання у цій сфері в підтримці та підвищенні якісного рівня Загальноєвропейського простору вищої освіти та посиленні його конкурентоздатності й привабливості.

Ми свідомі того, що задля досягнення показників кращих результатів необхідно поліпити зв'язок у взаємодії між сферою вищої освіти та різноманітною дослідницькою діяльністю у всіх країнах-учасницях, а також між Загальноєвропейським простором вищої освіти та Загальноєвропейським простором досліджень (ERA).

Для того, щоб виконати ці завдання, кваліфікації рівня доктора наук повинні бути повністю узгоджені із наднаціональною системою кваліфікацій Загальноєвропейського простору вищої освіти на основі підходу, що базується на результатах. Ключовою складовою доктор-антури є поглиблення знань шляхом проведення оригінальних авторських досліджень.

Беручи до уваги необхідність структурованих докторських програм та потребу в прозорому нагляді та оцінюванні, ми констатуємо, що звичайне робоче навантаження за третім циклом навчання у більшості країн складає 3-4 роки роботи.

Ми закликаємо університети забезпечити в рамках відповідних докторських програм міждисциплінарне навчання та розвиток замінюваних вмінь та навичок, які б максимально відповідали потребам ринку праці.

Ми повинні забезпечити загальне зростання кількості докторантів, що обирають професійний шлях дослідника в рамках Загальноєвропейського простору вищої освіти.

Ми розглядаємо учасників програм третього циклу одночасно як студентів та початкуючих дослідників.

Ми вважаємо учасниками третього циклу програм і студентів і молодих науковців.

Ми доручаємо Групі супроводу Болонського процесу за участі Європейської асоціації університетів та інших зацікавлених партнерів підготувати і представити конференції міністрів у 2007 році доповідь, в межах своєї компетенції, щодо подальшого розвитку основних принципів докторських програм, при цьому необхідно уникати надмірної формалізації докторських програм.

Соціальна складова

Соціальна складова Болонського процесу є невід'ємною частиною Загальноєвропейського простору вищої освіти та необхідною умовою його конкурентоздатності та привабливості. Отже ми підтверджуємо взяті на себе зобов'язання щодо забезпечення доступності якісної вищої освіти для всіх бажуючих та наголошуємо на потребі створити для студентів умови, які уможливають закінчення ними навчання без жодних перешкод, пов'язаних з матеріальним чи соціальним становищем. Соціальна складова включає прийняті урядами заходи щодо допомоги у фінансовому та

економічному аспектах студентам, особливо для соціально не захищених, щодо керівництва і проведення консультацій з огляду на розширення доступу.

Мобільність

Ми розуміємо, що забезпечення мобільності студентів та працівників вищих навчальних закладів між країнами-учасницями залишається одним з ключових завдань Болонського процесу.

Свідомі того, що на цьому шляху ще треба подолати чимало перешкод, ми підтверджуємо взяті зобов'язання сприяти, в тому числі й спільними зусиллями, якщо це доцільно, доступності та зручності грантів та позик з тим, щоб забезпечити справжню мобільність в рамках Загальноєвропейського простору вищої освіти.

Ми маємо активізувати наші зусилля для того, щоб усунути перешкоди мобільності через полегшення видачі віз і дозволів на роботу та заохочення до участі в програмах мобільності.

Ми закликаємо вищі навчальні заклади та студентів максимально використовувати програми мобільності, сприяючи повному визнанню термінів навчання за такими програмами за кордоном.

Привабливість Загальноєвропейського простору вищої освіти та співпраця з іншими регіонами світу

Загальноєвропейський простір вищої освіти повинен бути відкритим та привабливим для інших регіонів світу. Наші зусилля щодо досягнення освіти для всіх мають базуватися на принципах сталого розвитку та узгоджуватися з діяльністю світової громадськості з розробки керівних принципів надання транскордонної вищої освіти на належному якісному рівні.

Ми вкотре наголошуємо, що у міжнародній співпраці вищих навчальних закладів мають домінувати університетські цінності.

Ми вбачаємо у Загальноєвропейському просторі вищої освіти партнера систем вищих навчальних закладів інших регіонів світу, що стимулює збалансований обмін студентами і працівниками, а також співпрацю між вищими навчальними закладами.

Ми підкреслюємо важливість розуміння та поваги до різних культур.

Ми працюємо над поліпшенням сприйняття Болонського процесу в інших частинах світу шляхом передачі країнам сусідніх регіонів набутого досвіду з реформування.

Ми наголошуємо на необхідності діалогу з питань, в розгляді яких є обопільна зацікавленість.

Ми вбачаємо за необхідне визначення регіонів-партнерів та інтенсифікацію обміну ідеями та досвідом з цими регіонами.

Ми просимо Групу підтримки Болонського процесу розробити і погодити стратегію для внутрішньої складової.

IV. Аналіз здобутків у період до 2007 р.

Ми зобов'язуємо Групу супроводу і надалі поглиблювати поточний аналіз результатів роботи та вчасно подати відповідний звіт до наступної конференції на рівні міністрів. Ми очікуємо, що здійснюваний аналіз базуватиметься на відповідній методології та охоплюватиме систему ступенів, забезпечення якості та визнання наукових ступенів та термінів навчання, адже до 2007 р. ми вже здебільшого закінчимо реалізацію цих трьох проміжних пріоритетів.

Зокрема ми очікуємо поступу в таких сферах:

- впровадження стандартів і директив щодо забезпечення якості, запропонованих в доповіді Європейської мережі забезпечення якості вищої освіти;*
- впровадження національних систем кваліфікацій;*
- надання та визнання спільних наукових ступенів, в тому числі ступеня доктора наук;*
- уможливлення гнучкого шляху здобуття вищої освіти, включаючи процедури визнання раніше здобутої освіти.*

Ми також зобов'язуємо Групу супроводу надати порівнювані дані щодо мобільності працівників і студентів та щодо соціального і матеріального становища останніх в країнах-учасницях, які використовуватимуться як

основа для подальшого аналізу і своєчасного звітування на наступній конференції міністрів. Подальший аналіз здобутків повинен враховувати вищезазначену соціальну складову.

V. Підготовка до 2010 р.

Базуючись на здобутках Болонського процесу, ми прагнемо розбудувати Загальноєвропейський простір вищої освіти на основі принципів якості та прозорості. Прагнучи побудувати суспільство, що базується на знаннях, ми повинні плекати нашу багату спадщину та культурну розмаїтість.

Ми беремо на себе зобов'язання дотримуватися принципу відповідальності держави за сферу вищої освіти у сучасному багатогранному суспільстві. Оскільки у сфері вищої освіти переплелися дослідницька діяльність, освіта та інновації, вона також є ключем до конкурентоздатності Європи. Чимдалі більше на-ближуючись до 2010 р., ми беремо на себе зобов'язання забезпечити автономність вищих навчальних закладів, яка є необхідною для здійснення затверджених реформ, а також визнаємо необхідність стабільного фінансування таких закладів.

Загальноєвропейський простір вищої освіти базується на трьох циклах навчання, при цьому кожен рівень сприяє підготовці до успішного працевлаштування, подальшого отримання знань, вмінь та навичок й утвердженню активної громадянської позиції тих, хто навчається. Наднаціональна система кваліфікацій, узгоджений пакет європейських стандартів та керівних принципів забезпечення та визнання ступенів і термінів навчання також є ключовими елементами структури Загальноєвропейського простору вищої освіти.

Ми підтримуємо створену в Берліні структуру супроводу, що передбачає участь в ній Структури пан-європейської міжнародної освіти (IE), Європейської мережі забезпечення якості вищої освіти (ENQA) та Союзу конфедерацій промисловців та роботодавців Європи (UNICE) як нових консультативних членів Групи супроводу.

Оскільки Болонський процес веде до створення Загальноєвропейського простору вищої освіти, ми маємо розглянути заходи, що їх необхідно вжити для забезпечення безперервності розвитку після 2010 р., і ми зобов'язуємо Групу супроводу вивчити ці питання.

Ми проведемо наступну конференцію на рівні міністрів у 2007 р. у Лондоні.

45 країн-учасниць Болонського процесу, що одночасно є членами Групи супроводу: Австрія, Азербайджан, Албанія, Андорра, Вірменія, Бельгія (Фламандська та Французька спільноти), Боснія і Герцоговина, Болгарія, Ватикан, Греція, Грузія, Данія, Естонія, Ісландія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, «колишня Югославська Республіка Македонія», Латвія, Литва, Ліхтенштейн, Люксембург, Мальта, Молдова, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Російська Федерація, Румунія, Сербія і Чорногорія, Словацька Республіка, Словенія, Сполучене Королівство, Туреччина, Україна, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чеська Республіка, Швейцарія та Швеція. До того ж у Групі супроводу має право голосу Європейська Комісія.

Рада Європи, Об'єднання національних студентських спілок (ESIB), Структура пан-європейської міжнародної освіти (IE), Європейська мережа забезпечення якості вищої освіти (ENQA), Європейська асоціація університетів (EUA), Європейська асоціація вищих навчальних закладів (EURASHE), Європейський центр вищої освіти (ENESCO-CEPES) та Союз конфедерацій промисловців та роботодавців Європи (UNICE) є консультативними членами Групи супроводу²⁵.

²⁵ Комюніке конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти «Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lnu.edu.ua/Pedagogika/bolon/08.pdf

1.7. Конференція у м. Лондон (травень 2007р.)

У травні 2007 р. у м. Лондоні конференція міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти, прийняла надзвичайно важливий спільний документ – комюніке «**На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації**», в якому відмічалось: “Досягнення останніх двох років значно наблизили нас до реалізації ідеї Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Спираючись на багату та різноманітну європейську культурну спадщину, ми створюємо ЄПВО, що базується на інституційній автономії, академічній свободі, рівних можливостях та демократичних принципах, які сприятимуть мобільності, підвищуватимуть можливості працевлаштування, а також привабливість та конкурентоспроможність Європи. Коли ми дивимося в майбутнє, ми розуміємо, що в світі, який постійно змінюється, зростатиме потреба в адаптації наших систем вищої освіти, підтримці конкурентоспроможності ЄПВО, а також можливості ЄПВО належним чином відповідати на виклики глобалізації. Ми розуміємо, що у найближчій перспективі запровадження Болонських реформ – це нелегке завдання, і вдячні всім учасникам за підтримку і виконання своїх зобов’язань. Ми вдячні за внесок робочих груп та семінарів, які сприяють просуванню Болонських реформ. Ми погоджуємося працювати надалі разом як партнери, допомагаючи один одному у досягненні спільної мети й обмінюючись корисним досвідом. Ми знову підтверджуємо наші зобов’язання підвищувати порівнянність і відповідність систем вищої освіти, одночасно поважаючи їхню різноманітність. Ми усвідомлюємо важливість впливу вищих навчальних закладів на розвиток наших суспільств, що ґрунтуються на традиціях, які є ключовими для навчання, дослідження, творчості і передачі знань, а також для визначення і передачі цінностей, які є основоположними для нашого суспільства. Наша мета – забезпечити продовження виконання вищими навчальними закладами своїх цілей у повному обсязі. Ці цілі включають підготовку студентів до життя в

якості активних громадян демократичного суспільства, побудови їх майбутньої кар'єри, а також забезпечення можливостей для особистісного розвитку; побудову і вдосконалення широкої та сучасної бази знань, стимулювання дослідницької діяльності і використання інновацій²⁶.

Були проаналізовані успіхи і проблеми на шляху реалізації ідеї Європейського простору вищої освіти і привернута увага до мобільності викладацького складу, студентів і випускників, що створює можливості для особистісного розвитку, розвитку міжнародної співпраці між фізичними особами та установами, поліпшення якості вищої освіти і наукової діяльності та сприяння європейському виміру.

Відмічалось, що багато успішних кроків робиться на шляху до досягнення поставленої цілі – створення Єдиного простору вищої освіти, що базується на трицикловій системі ступенів як на рівні країн, так і на рівні навчальних закладів. Значно зросла кількість студентів, які були зараховані на навчальні курси перших двох циклів, а також спостерігається зменшення кількості структурних перешкод при переході від циклу до циклу. Зросла кількість структурованих докторських програм. Підкреслювалась важливість внесення змін до навчальних програм з метою приведення кваліфікацій у відповідність із потребами ринку праці та уможливлення подальшого навчання. У майбутньому треба зосередити зусилля на усуненні перешкод у рівному доступі до освіти та переході від циклу до циклу, на належному впровадженні Європейської кредитно- трансферної системи (ECTS), що ґрунтується на результатах навчання та навчальному навантаженні студентів.

Була приділена увага питанням визнання кваліфікацій вищої освіти і періодів навчання, шляхів гнучкого навчання впродовж життя, питанням забезпечення якості в ЄПВО. Акцентована увага на проблемах розробки та підтримки докторських програм, що базуються на загальній системі кваліфікацій, і привернута увага до вищих навчальних закладів з проханням

²⁶ Лондонське комюніке Конференції міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти “На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nau.edu.ua/en/EduProcess/Bologna/London/>

докласти зусиль щодо запровадження докторських програм як складової власної стратегії та політики, а також розробити відповідні шляхи побудови кар'єри та надати можливості кар'єрного зростання для докторантів та дослідників-початківців.

Особливістю Лондонського комюніке став аналіз ситуації і пошуки шляхів подолання проблем у контексті глобалізації. Зокрема, приверталася увага до продовження ефективної роботи за такими основними стратегічними напрямками:

- поліпшення інформування про ЄПВО;
- сприяння поліпшенню привабливості та конкурентоспроможності ЄПВО;
- посилення співробітництва на основі партнерства;
- інтенсифікація стратегічного діалогу;
- поліпшення процедури визнання.

Пріоритетами на 2009 рік визначалися мобільність, соціальний вимір, збір інформації, можливість працевлаштування та пристосування Європейського простору вищої освіти до проблем у контексті глобалізації. Важливим інструментом впровадження Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС) став «Довідник користувача 2009», який був ухвалений у Брюсселі 6 лютого цього ж року²⁷.

²⁷ Довідник користувача Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/newstmp/2009_1/12_11/ECTS_users_guide_final_ua.pdf

**КОМЮНІКЕ КОНФЕРЕНЦІЇ МІНІСТРІВ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН
НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
ВІДПОВІДІ ТА ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Лондон, 16-19 травня 2007 р

1. Вступ

1.1. Ми, міністри, які відповідають за вищу освіту в країнах-учасницях, зустрілися в Лондоні з метою обговорення досягнутого прогресу з часу нашої останньої зустрічі в Бергені у 2005 році.

1.2. Ми вітаємо Республіку Чорногорію з нагоди її приєднання до Болонського процесу на основі дотримання загальних критеріїв членства країн.

1.3. Досягнення останніх двох років значно наблизили нас до реалізації ідеї Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Спираючись на багату та різноманітну європейську культурну спадщину, ми створюємо ЄПВО, що базується на інституційній автономії, академічній свободі, рівних можливостях та демократичних принципах, які сприятимуть мобільності, підвищуватимуть можливості працевлаштування, а також привабливість та конкурентоспроможність Європи.

Коли ми дивимося в майбутнє, ми розуміємо, що в світі, який постійно змінюється, зростатиме потреба в адаптації наших систем вищої освіти, підтримці конкурентоспроможності ЄПВО, а також можливості ЄПВО належним чином відповідати на виклики глобалізації.

Ми розуміємо, що у найближчій перспективі запровадження Болонських реформ – це нелегке завдання, і вдячні всім учасникам за підтримку і виконання своїх зобов'язань. Ми вдячні за внесок робочих груп та семінарів, які сприяють просуванню Болонських реформ. Ми погоджуємося працювати надалі разом як партнери, допомагаючи один одному у досягненні спільної мети й обмінюючись корисним досвідом.

1.4. Ми знову підтверджуємо наші зобов'язання підвищувати порівнянність і відповідність систем вищої освіти, одночасно поважаючи їхню різноманітність.

Ми усвідомлюємо важливість впливу вищих навчальних закладів на розвиток наших суспільств, що ґрунтуються на традиціях, які є ключовими для навчання, дослідження, творчості і передачі знань, а також для визначення і передачі цінностей, які є основоположними для нашого суспільства.

Наша мета – забезпечити продовження виконання вищими навчальними закладами своїх цілей в повному обсязі. Ці цілі передбачають підготовку студентів до життя в якості активних громадян демократичного суспільства, підготовку студентів для побудови їх майбутньої кар'єри, а також забезпечення можливостей для особистісного розвитку; побудову і вдосконалення широкої та сучасної бази знань, стимулювання дослідницької діяльності і використання інновацій.

1.5. Саме тому ми підкреслюємо важливість існування потужних різноманітних, самостійних, відповідальних закладів з належним фінансуванням. Принципи недопущення дискримінації і рівного доступу мають визнаватися та поширюватися в усьому ЄПВО.

Ми обіцяємо дотримуватися цих принципів і виключати будь-які прояви дискримінації по відношенню до студентів, викладачів чи адміністрації.

2. Досягнення ЄПВО

2.1. Наш аналітичний звіт разом із звітом Асоціації європейських університетів (EUA) “Тенденції V” (Trends V), оглядом “Болонья очима студентів”, звітом Евридики “Погляд на структуру вищої освіти в Європі” свідчать про чималий прогрес за останні два роки.

Ми усвідомлюємо, що значні успіхи цього процесу стануть важливим кроком до створення вищої освіти, орієнтованої на студента, а не на викладача і в подальшому будемо підтримувати цю важливу тенденцію.

Мобільність

2.2. Мобільність викладацького складу, студентів і випускників є одним з основних положень Болонського процесу, що створює можливості для особистісного розвитку, розвитку міжнародної співпраці між фізичними особами та установами, поліпшення якості вищої освіти і наукової діяльності та сприяння європейському виміру.

2.3. Починаючи з 1999 року було досягнуто значного прогресу, проте ще залишається чимало проблем. Серед найбільших перешкод на шляху до забезпечення мобільності залишаються питання імміграції, визнання, недостатнього фінансового заохочення і негнучкий механізм виплат допомоги.

Ми визнаємо відповідальність урядів окремих країн щодо спрощення процедури видачі віз, дозволів на проживання та на належну роботу. У питаннях, які не входять до нашої компетенції як міністрів вищої освіти, ми зобов'язуємось проводити відповідну роботу в наших урядах з метою досягнення переконливого прогресу в цій сфері.

На національному рівні ми працюватимемо над впровадженням повністю погоджених механізмів і процедур визнання та будемо розглядати шляхи сприяння мобільності як серед викладачів, так і серед студентів. Це передбачає створення умов для суттєвого збільшення кількості спільних програм і запровадження навчальних гнучких програм, а також вимагає підвищення відповідальності всіх вищих навчальних закладів за забезпечення мобільності викладацького складу і студентів, яка має бути однаковою в усіх країнах ЄПВО.

Структура ступенів

2.4. Багато успішних кроків здійснюється на шляху до досягнення нашої мети – ЄПВО, що базується на трицикловій системі ступенів як на рівні країн, так і на рівні навчальних закладів. Значно зросла кількість студентів, які були зараховані на навчальні курси перших двох циклів, а також спостерігається зменшення кількості структурних перешкод при переході від

циклу до циклу. Подібним чином зросла кількість структурованих докторських програм.

Ми підкреслюємо важливість внесення змін до навчальних програм з метою приведення кваліфікацій у відповідність до потреб ринку праці та уможливлення подальшого навчання. У майбутньому треба зосередити зусилля на усуненні перешкод до рівного доступу до освіти та переходу від циклу до циклу, належному впровадженні європейської кредитно-трансферної системи (ECTS), що ґрунтується на результатах навчання та навчальному навантаженні студентів.

Ми наголошуємо на необхідності вдосконалення системи працевлаштування випускників, одночасно зазначаючи, що в майбутньому інформацію, накопичену з цього питання, необхідно доповнювати.

Визнання

2.5. Справедливе визнання кваліфікацій вищої освіти, періодів навчання, попереднього навчання, включаючи неформальне та неофіційне навчання, є основними завданнями ЄПВО як у межах окремої країни, так і в міжнародних масштабах. Зрозумілі та порівнянні ступені, а також доступна інформація про системи освіти та системи кваліфікацій є передумовами для мобільності громадян і забезпечення привабливості та конкурентоспроможності ЄПВО.

Незважаючи на те, що ми задоволені тим, що 38 членів Болонського процесу, включаючи Чорногорію, наразі ратифікували Конвенцію Ради Європи/ЮНЕСКО про визнання кваліфікацій вищої освіти в Європі (Лісабонську конвенцію про визнання), ми закликаємо решту країн-учасниць якомога швидше ратифікувати її.

2.6. Було досягнуто певних успіхів у запровадженні положень Лісабонської конвенції про визнання, ECTS і додатку до диплома, проте підходи до визнання як на державному рівні, так і на рівні навчальних закладів мають бути більш послідовними. З метою вдосконалення процедури визнання ми звертаємося з проханням до Групи супроводу Болонського процесу (BFUG)

доручити Європейській мережі з визнання (ENIC/NARIC) ретельно проаналізувати наші національні плани дій та поширити позитивний досвід.

Системи кваліфікацій

2.7. Системи кваліфікацій є важливим інструментом досягнення порівнянності та прозорості в межах ЄПВО і поліпшення переміщення студентів як всередині, так і між системами вищої освіти. Ці системи кваліфікацій також допомагатимуть вищим навчальним закладам у розробці модулів та навчальних програм, що базуються на результатах навчання та кредитах, а також сприятимуть визнанню як кваліфікацій, так і попереднього навчання, включаючи неформальне та неофіційне навчання.

2.8. Ми відзначаємо те, що вже досягнуто певних успіхів у запровадженні національних систем кваліфікацій, але наразі залишається ще багато завдань. Ми зобов'язуємося запровадити в повному обсязі такі національні системи кваліфікацій, які відповідають загальній системі кваліфікацій ЄПВО, до 2010 року. Розуміючи, що це дуже складне завдання, ми просимо Раду Європи надати допомогу в обміні досвідом щодо розробки національних систем кваліфікацій.

2.9. Ми задоволені тим, що національні системи кваліфікацій, сумісні з загальною системою кваліфікацій ЄПВО, також будуть узгоджені з пропозицією Європейської Комісії щодо Європейської системи кваліфікацій навчання впродовж життя.

2.10. Ми вважаємо загальну систему кваліфікацій ЄПВО, про яку ми домовилися в Бергені, основною складовою успішності Європейської вищої освіти у світовому масштабі.

Навчання впродовж життя

2.11. Аналітичний звіт показує, що в більшості країн існують певні елементи гнучкого навчання, проте систематична робота з розробки шляхів гнучкого навчання впродовж життя знаходиться ще на початковому етапі. Тому ми просимо BFUG сприяти обміну позитивним досвідом та працювати в напрямі досягнення загального розуміння ролі вищої освіти в процесі

навчання впродовж життя. Можна сказати, що лише в декількох країнах ЄПВО успішно запроваджені механізми визнання попереднього навчання для доступу до освіти та присвоєння кредитів. Співпрацюючи з ENIC/NARIC, ми звертаємося до BFUG з проханням внести пропозиції щодо поліпшення визнання попереднього навчання.

Забезпечення якості та Європейський Реєстр агенцій із забезпечення якості

2.12. Стандарти та рекомендації з питання забезпечення якості в ЄПВО, затверджені в Бергені (ЄСР – Європейські стандарти та рекомендації), стали визначальним чинником змін у забезпеченні якості. Їх почали запроваджувати всі країни і деякі з них мають значний прогрес. Зокрема в сфері зовнішнього забезпечення якості досягнуто більше ніж будь-коли. Із 2005 року зростає участь студентів на всіх рівнях, хоча ця сфера все ще потребує суттєвих змін. Вищі навчальні заклади повинні продовжувати розробку внутрішніх систем забезпечення якості.

Ми визнаємо прогресивні зрушення щодо взаємного визнання акредитацій та рішень щодо забезпечення якості, а також підтримуємо ідею активної міжнародної співпраці агенцій із забезпечення якості.

2.13. Перший Європейський форум із забезпечення якості, організований спільно EUA, ENQA, EURASHE та ESIB (Група E4) у 2006 році, сприяв обговоренню досягнень в сфері забезпечення якості в Європі.

Ми підтримуємо ці чотири організації у справі проведення щорічних європейських форумів із забезпечення якості, а також у сприянні обміну позитивним досвідом і забезпеченні поліпшення якості в ЄПВО і надалі.

2.14. Ми вдячні Групі E4 за практичне втілення нашої ідеї створення Реєстру агенцій із забезпечення якості європейської вищої освіти. Мета реєстру – надати відкритий доступ до достовірних даних про агенції забезпечення якості, які працюють відповідно до вимог Європейських стандартів та рекомендацій, усім зацікавленим особам, а також широкій громадськості. Таким чином це підвищить довіру до вищої освіти в ЄПВО та

поза його межами, а також полегшить процедуру взаємного визнання рішень із забезпечення якості та акредитації.

Ми вітаємо створення реєстру Групою E4, яка працює у партнерстві, що ґрунтується на запропонованій членами цієї групи робочій моделі. Реєстр буде добровільним, функціонувати за рахунок самофінансування, а також незалежним та прозорим. Заявки на включення до реєстру мають оцінюватися на основі повної відповідності вимогам Європейських стандартів та рекомендацій, що звичайно підтверджуються даними національного наглядового органу. Ми просимо Групу E4 регулярно доповідати нам про стан справ через BFUG, а також забезпечити зовнішню оцінку реєстру через два роки його роботи з урахуванням думок усіх зацікавлених осіб.

Докторанти та дослідники-початківці

2.15. Важливою метою залишається більш тісна співпраця ЄПВО з Європейським науковим простором (ЄНП). Ми розуміємо важливість для ЄПВО розробки та підтримки великої кількості різноманітних докторських програм, що базуються на загальній системі кваліфікацій, уникаючи при цьому надмірного регулювання.

Разом з тим ми розуміємо, що сприяння розвитку третього циклу, підвищення статусу, перспектив кар'єрного росту та фінансування дослідників-початківців є необхідними передумовами досягнення європейських цілей щодо поліпшення можливостей здійснення наукової діяльності, підвищення якості та конкурентоспроможності вищої освіти в Європі.

2.16. Тому ми звертаємося до вищих навчальних закладів з проханням докласти зусиль щодо запровадження докторських програм як складової власної стратегії та політики, а також розробити відповідні шляхи побудови кар'єри та надати можливості кар'єрного зростання для докторантів та дослідників-початківців.

2.17. Ми запрошуємо EUA і надалі надавати підтримку в рамках обміну досвідом серед вищих навчальних закладів стосовно низки інноваційних

докторських програм, що створюються на всій території Європи, а також стосовно інших принципово важливих питань, таких, як питань прозорого доступу до освіти, процедур нагляду та оцінювання, розвитку взаємозамінних навичок та шляхів поліпшення працевлаштування.

Ми шукатимемо належних можливостей сприяння більш широкому обміну інформацією стосовно джерел фінансування та з інших питань, що обговорюються урядами наших держав, а також іншими установами, які займаються політикою фінансування.

Соціальний вимір

2.18. Вища освіта має відігравати важливу роль у сприянні соціальній єдності, зменшенні нерівності, підвищенні рівня знань, умінь та компетентності в суспільстві. Політика, таким чином, має бути спрямована на максимальне розкриття потенціалу людей з точки зору їх особистісного зростання та вкладу в стає та демократичне суспільство знань.

Ми поділяємо прагнення суспільства, щоб студентство, яке вступає до вищих навчальних закладів, отримує вищу освіту та закінчує навчання на всіх її рівнях, мало відображати суспільну різноманітність. Отже ми і в подальшому докладатимемо зусиль, щоб забезпечити більш відповідні потребам студентства послуги, створити більш гнучкі підходи до навчання в системі вищої освіти, а також розширити доступ до вищої освіти на всіх рівнях, забезпечуючи при цьому рівні можливості.

Європейський простір вищої освіти в контексті глобалізації

2.19. Ми з задоволенням зазначаємо, що в багатьох частинах світу Болонські реформи викликали неабияку зацікавленість та породили дискусії серед європейських та міжнародних партнерів стосовно широкого кола питань. Ці питання включають визнання кваліфікацій, переваги співпраці, заснованої на партнерстві, взаємодовіру та взаєморозуміння, а також ті цінності, які є підґрунтям Болонського процесу.

Більше того, ми визнаємо той факт, що в деяких країнах інших частин світу було докладено зусиль для того, щоб привести свої системи вищої освіти у відповідність до положень Болонського процесу.

2.20. Ми підтверджуємо стратегію “Європейського простору вищої освіти в глобальному вимірі” та продовжимо подальшу роботу за такими основними стратегічними напрямками: поліпшення інформування про ЄПВО, сприяння поліпшенню привабливості та конкурентоспроможності ЄПВО, посилення співробітництва на основі партнерства, інтенсифікація стратегічного діалогу, поліпшення процедури визнання. Ця робота має розглядатися відповідно до Рекомендацій OECD/UNESCO щодо забезпечення якості у вищій освіті.

3. Пріоритети на 2009 рік

3.1. Упродовж наступних двох років ми погоджуємося зосередити увагу на завершенні узгоджених раніше напрямів діяльності, включаючи нинішні пріоритети трициклової системи ступенів, забезпечення якості, визнання ступенів та періодів навчання.

Ми зосередимося зокрема на наступних напрямках діяльності:

Мобільність

3.2. У наших національних звітах за 2009 рік ми звітуватимемо про заходи, що були вжиті на національному рівні щодо поліпшення мобільності студентів та викладачів, включаючи заходи щодо майбутнього оцінювання.

Ми зосередимо увагу на основних національних пріоритетах і завданнях, викладених вище в параграфі 2.3.

Ми також погодилися створити мережу національних експертів з метою обміну інформацією та підтримки у визначенні та подоланні перешкод при наданні грантів та позик.

Соціальний вимір

3.3. Також ми звітуватимемо про нашу національну стратегічну політику щодо соціального виміру, включаючи плани дій та заходів щодо здійснення оцінки їх ефективності.

Ми запросимо всі зацікавлені сторони до участі та сприяння цій діяльності на національному рівні.

Збір інформації

3.4. Ми визнаємо необхідність поліпшення накопичення даних щодо мобільності та соціального виміру в усіх країнах, які беруть участь в Болонському процесі.

Тому ми просимо Європейську Комісію (Євростат, Eurostat) у співпраці з Євростудент (Eurostudent) розробити порівнянні та надійні індикатори (показники) та дані для визначення прогресу на шляху досягнення загальної мети стосовно соціального виміру та мобільності студентів і викладачів в усіх країнах-учасниках Болонського процесу. Такі дані мають стосуватися рівних можливостей участі у вищій освіті та працевлаштування випускників. Це завдання необхідно виконати у співпраці з Групою супроводу Болонського процесу (BFUG) і подати звіт на конференцію міністрів, що відбудеться у 2009 році.

Можливості працевлаштування

3.5. У зв'язку із запровадженням трициклової системи ступенів ми просимо BFUG більш ґрунтовно розглянути питання поліпшення працевлаштування на кожному з трьох циклів та в контексті навчання впродовж життя. Це сприятиме посиленню відповідальності всіх зацікавлених сторін. Урядам та вищим навчальним закладам потрібно буде більше обговорювати з роботодавцями та зацікавленими сторонами питання щодо необхідності впровадження реформ.

Ми будемо працювати разом із нашими урядами для того, щоб зробити систему працевлаштування та кар'єри в державному секторі повністю сумісною з новою системою ступенів.

Ми наполягаємо на тому, щоб освітні заклади й надалі розвивали партнерство та співпрацю з роботодавцями в процесі інноваційних змін навчальних планів, які створюються на основі результатів навчання.

Європейський простір вищої освіти в контексті глобалізації

3.6. Ми висловлюємо прохання на адресу BFUG надати нам звіт про загальні тенденції розвитку ЄПВО на європейському, національному та інституційному рівнях до 2009 року. Усі зацікавлені сторони повинні відігравати визначену роль відповідно до сфери діяльності, за яку вони несуть відповідальність.

У звіті про впровадження стратегії ЄПВО у глобальному контексті, BFUG має зосередитись на двох пріоритетах. По-перше, вдосконалення наявної інформації про ЄПВО шляхом створення веб-сайту Болонського Секретаріату та Довідника Болонського процесу, укладеного EUA; по-друге, вдосконалення процедури визнання.

Ми закликаємо вищі навчальні заклади, центри ENIC/NARIC та інші компетентні установи з питань визнання в межах ЄПВО проводити оцінку кваліфікацій, отриманих поза межами ЄПВО з такою самою неупередженістю, яку б вони очікували щодо оцінювання європейських кваліфікацій будь-де в світі, та керуватися при цьому принципами Лісабонської конвенції з визнання.

Аналіз поточних змін

3.7. Ми висловлюємо прохання на адресу BFUG продовжити процес аналізу поточних змін з урахуванням національних звітів до часу проведення конференції міністрів у 2009 році.

Ми прагнемо подальшого вдосконалення якісного аналізу, зокрема стосовно мобільності, Болонського процесу в глобальному контексті та соціального виміру. Аналіз поточних змін повинен і в подальшому торкатися системи ступенів та можливостей працевлаштування випускників, визнання ступенів, періодів навчання та запровадження усіх аспектів забезпечення якості відповідно до Європейських стандартів та рекомендацій. З огляду на розвиток більш результативного, орієнтованого на студента, навчання, наступним завданням буде вирішення питань, які пов'язані з національними кваліфікаціями, результатами навчання, кредитами, навчанням впродовж життя та визнанням попереднього навчання.

4. Дорогою у 2010 рік і далі

4.1. У міру того, як ЄПВО продовжує розвиватись та відповідати на виклики глобалізації, ми передбачаємо, що необхідність в співпраці буде існувати і після 2010 року.

4.2. Ми сповнені рішучості у 2010 році, який стане роком переходу від Болонського процесу до ЄПВО, ще раз підтвердити наші наміри зробити вищу освіту ключовим елементом сталого розвитку наших суспільств як на національному, так і на європейському рівнях.

Ми розглядаємо 2010 рік як можливість для перегляду бачення, яке надихнуло нас на започаткування Болонського процесу у 1999 році, і зробити так, щоб дії ЄПВО ґрунтувалися на цінностях та баченнях, які не обмежуються лише структурою та засобами.

Ми скористаємося 2010 роком як можливістю трансформувати наші системи вищої освіти таким чином, що вони будуть здатні не лише вирішувати нагальні питання, але й прогнозувати проблеми, з якими ми можемо зустрітись в майбутньому.

4.3. Ми також просимо BFUG окреслити загальну перспективу розвитку ЄПВО після 2010 року. Це передбачає можливість створення відповідних допоміжних структур, навіть зважаючи на той факт, що зараз неофіційні договори про співробітництво виконуються належним чином і це призводить до безпрецедентних змін.

4.4. Виходячи з попереднього аналітичного звіту, звітів "Тенденції" (Trends), "Болонья очима студентів", ми запрошуємо BFUG розглянути питання щодо підготовки звіту на 2010 рік у співпраці з дорадчими членами організації, надаючи оцінку загальним темпам просування Болонського процесу в межах ЄПВО, починаючи з 1999 року.

4.5. Ми уповноважуємо BFUG прийняти рішення впродовж першої половини 2008 року стосовно форми, змісту та місця проведення засідання міністрів, що заплановане на 2010 рік.

4.6. Наше чергове засідання буде організоване країнами Бенілюкс в Лувені (Leuven/Louvain-la-Neuve) 28-29 квітня 2009 року²⁸.

1.8. Болонський стратегічний форум (29 квітня 2009р.)

Черговим кроком на шляху реалізації Єдиного європейського освітнього простору став форум, що відбувся у Лувені-ла-Ньов 29 квітня 2009 р. У ньому взяли участь міністри вищої освіти, голови делегації 46 європейських країн-учасниць Болонського процесу та представники інших країн. Він отримав назву Болонський стратегічний форум²⁹. У Декларації форуму були виділені питання глобальної співпраці і партнерства у вищій освіті з метою розвитку партнерства з країнами усього світу.

1.9. Зустріч міністрів у м-х Будапешт та Відень (11-12 березня 2010р.)

У Будапешті та Відні відбулися зустрічі міністрів, які відповідають за вищу освіту у країнах-учасницях Болонського процесу, за участю 47 членів. У *Будапештсько-Віденській декларації про створення Європейського простору вищої освіти*³⁰ відмічалось, зокрема, що:

– новостворений Європейський простір вищої освіти, будучи безпрецедентним прикладом регіональної, транскордонної співпраці у сфері вищої освіти, спричинив значну зацікавленість у інших частинах світу і зробив європейську вищу освіту помітнішою на світовій мапі;

²⁸ Комюніке конференції міністрів європейських країн «На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher>

²⁹ Болонський стратегічний форум. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nmu.edu.ua/bolon.php>

³⁰ Будапештсько-Віденська декларація про створення Європейського простору вищої освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nau.edu.ua/en/EduProcess/Bologna/budviddek/>

– необхідно прислухатися до критики серед працівників вищих навчальних закладів та студентів щодо необхідності коректив і подальшої роботи за участі працівників вищих навчальних закладів і студентів на європейському, національному і, особливо, інституційному рівнях для побудови Європейського простору вищої освіти; – слід збільшити зусилля для завершення реформ, які вже проводяться, щоб надати можливість студентам і викладачам бути мобільними, поліпшити викладання та навчання у вищих навчальних закладах, підвищити можливості працевлаштування випускників, а також забезпечити якісну вищу освіту для всіх. На національному рівні необхідно поліпшення взаємодії та розуміння Болонського процесу серед усіх зацікавлених сторін і в суспільстві в цілому;

– необхідно визнавати ключову роль академічної спільноти – керівників закладів, викладачів, дослідників, адміністративного персоналу та студентів – у формуванні Європейського простору вищої освіти, забезпечуючи тих, хто навчається, можливостями для отримання знань, умінь і компетенцій для побудови їхньої кар'єри та життя як громадян демократичних країн, а також для їх особистісного розвитку;

– слід збільшити зусилля у вирішенні проблем у контексті соціального виміру для забезпечення рівних можливостей отримання якісної освіти, звертаючи особливу увагу на мало представлені групи;

– слід запровадити додаткові методи роботи, такі, як взаємне навчання, навчальні візити та інша діяльність для поширення інформації щодо розширення та зміцнення Європейського простору вищої освіти і його взаємодії з європейським дослідницьким простором.

Таким чином, на початку XXI ст.. освіта стала об'єктом пріоритетної уваги міжнародної спільноти. Проявом цієї тенденції став початок нового етапу європейської освітньої політики, що був оформлений в рамках програми **«Освіта та професійна підготовка 2010»**, яка була затверджена ще у травні 2000р. на засіданні Єврокомісії у Лісабон

БУДАПЕШТСЬКО-ВІДЕНСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ
про створення Європейського простору вищої освіти

Будапешт, Відень, 2010 р.

*На зустрічі міністрів, що відповідають за вищу освіту у країнах-учасниках Болонського процесу, яка відбулася 11-12 березня 2010 року у Будапешті та Відні, прийнято **Будапештсько-Віденську Декларацію** та офіційно проголошено створення **Європейського простору вищої освіти**. Республіка Казахстан стала 47 країною-учасником Болонського процесу. Наступна зустріч міністрів відбудеться в Румунії у Бухаресті 26-27 квітня 2012 року.*

Будапештсько-Віденська Декларація про створення Європейського простору вищої освіти 12 березня 2010 року

1. Ми, Міністри, відповідальні за вищу освіту у країнах-учасниках Болонського процесу, зустрілися в Будапешті та Відні 11 - 12 березня 2010 року для того, щоб створити Європейський простір вищої освіти, що передбачалося Болонською Декларацією у 1999 році.

2. Відповідно до погоджених нами критеріїв щодо членства країни, ми вітаємо Казахстан, як нову країну-учасника Європейського простору вищої освіти.

3. Болонська декларація 1999 року поклала перспективу створення у 2010 році конкурентноспроможного на міжнародному рівні та привабливого Європейського простору вищої освіти, в якому вищі навчальні заклади, за підтримки відданих викладачів і студентів, можуть здійснювати свої різноманітні місії у суспільстві знань; і в якому студенти, користуючись перевагою мобільності з безперешкодним і справедливим визнанням кваліфікацій, можуть знайти найбільш підходящу траєкторію отримання освіти.

4. Починаючи з 1999 року, 47 учасників Європейської культурної конвенції, погодилися з цим баченням і зробили істотний крок у напрямку

досягнення запланованих цілей. В унікальній співпраці між державними установами, вищими навчальними закладами, студентами і викладачами, разом з роботодавцями, агенціями із забезпечення якості вищої освіти, міжнародними організаціями і європейськими установами, ми залучені до ряду реформ з метою побудови Європейського простору вищої освіти, який ґрунтується на довірі, співпраці і повазі до розмаїтості культур, мов і систем вищої освіти.

5. Болонський процес і новостворений Європейський простір вищої освіти, будучи безпрецедентними прикладами регіональної, транскордонної співпраці у сфері вищої освіти, спричинили значну зацікавленість у інших частинах світу і зробили європейську вищу освіту помітнішою на світовій мапі. Ми вітаємо цю зацікавленість і сподіваємося на посилення нашого стратегічного діалогу і співпраці з партнерами в усьому світі.

6. Ми взяли до відома результати незалежного оцінювання і звіти зацікавлених сторін. Ми вітаємо їх висновок про те, що вищі навчальні заклади, їхній персонал та студенти, все більше ідентифікуються з цілями Болонського процесу. Хоча багато що було досягнуто в реалізації Болонських реформ, ці звіти також показують, що такі напрямки діяльності у ЄПВО, як реформа ступенів і навчальних програм, забезпечення якості, визнання, мобільність, соціальний вимір - запроваджені і оцінюються у різній мірі. Недавні акції протесту в деяких країнах, частково спрямовані проти подій і заходів, не пов'язаних з Болонським процесом, нагадали нам про те, що деякі з цілей Болонської реформи не були належним чином реалізовані і роз'яснені.

Ми визнаємо і будемо прислухатися до критики серед працівників вищих навчальних закладів та студентів. Ми відзначаємо необхідність коректив і подальшої роботи за участю працівників вищих навчальних закладів і студентів на європейському, національному і, особливо, інституційному рівні, для побудови Європейського простору вищої освіти таким, як ми його бачимо.

7. Ми, міністри, віддані повному і належному впровадженню узгоджених цілей і порядку денного для наступної декади, визначеного Львовенським/Лувен-ла-Ньовським Комюніке. У тісній співпраці з вищими навчальними закладами, їх працівниками, студентами та іншими зацікавленими сторонами, ми збільшимо наші зусилля для завершення реформ, які вже проводяться, щоб надати можливість студентам і викладачам бути мобільними, поліпшити викладання та навчання у вищих навчальних закладах, підвищити можливості працевлаштування випускників, а також забезпечити якісну вищу освіту для всіх. На національному рівні ми також прагнемо поліпшення взаємодії та розуміння Болонського процесу серед усіх зацікавлених сторін і в суспільстві в цілому.

8. Ми, Міністри, ще раз засвідчуємо приверженість до академічної свободи, так само як і до автономності та відповідальності вищих навчальних закладів, як принципів Європейського простору вищої освіти, і підкреслюємо роль вищих навчальних закладів, яку вони відіграють у зміцненні мирних демократичних суспільств і посиленні суспільної єдності.

9. Ми визнаємо ключову роль академічної спільноти – керівників закладів, викладачів, дослідників, адміністративного персоналу та студентів, – у втіленні Європейського простору вищої освіти, забезпечуючи тих, хто навчається, можливостями для отримання знань, умінь і компетенцій для побудови їхньої кар'єри та життя як громадян демократичних країн, а також для їх особистісного розвитку. Ми усвідомлюємо потребу в сприятливіших умовах для виконання своїх завдань працівниками вищих навчальних закладів. Ми зобов'язуємося працювати над більшим залученням працівників вищої освіти та студентів до запровадження і подальшого розвитку Європейського простору вищої освіти. Ми повністю підтримуємо участь працівників вищих навчальних закладів та студентів у структурах, що приймають рішення, на європейському, національному та інституційному рівнях.

10. Ми закликаємо усі залучені сторони сприяти створенню середовища, що надихає до роботи та навчання, сприяти навчанню, орієнтованому на студента, як способу розширення можливостей студентів усіх форм навчання, забезпечуючи найкраще рішення для сталих та гнучких траєкторій навчання. Це також потребує співпраці викладачів та дослідників на міжнародному рівні.

11. Ми, Міністри, підтверджуємо, що вища освіта є публічною відповідальністю, і зобов'язуємося, незважаючи на важкий час економічних випробувань, забезпечувати вищі навчальні заклади усіма необхідними ресурсами у встановлених і контрольованих органами влади рамках. Ми переконані, що вища освіта є основним рушієм для нововведень та економічного і соціального розвитку у стрімко зростаючому, зорієнтованому на знання світі. Тому ми збільшимо наші зусилля в контексті соціального виміру для забезпечення рівних можливостей отримання якісної освіти, звертаючи особливу увагу на мало представлені групи.

12. Ми, Міністри, відповідальні за Європейський простір вищої освіти, просимо Групу супроводу Болонського процесу запропонувати заходи для сприяння належному і повному запровадженню узгоджених Болонських принципів та напрямів діяльності у Європейському просторі вищої освіти, особливо на національному та інституційному рівнях, серед іншого, шляхом розробки додаткових методів роботи, таких як взаємне навчання, навчальні візити та іншої діяльності для поширення інформації. Шляхом постійного розвитку, розширення та зміцнення Європейського простору вищої освіти і його взаємодії з Європейським дослідницьким простором, Європа буде в змозі успішно відповідати на виклики, що постануть перед нею в наступному десятилітті³¹.

³¹ Будапештсько-Віденська декларація про створення Європейського простору вищої освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nau.edu.ua/en/EduProcess/Bologna/budviddek/>

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Інтеграція в європейський освітній простір потребує вироблення і впровадження нових механізмів, серед яких:

- запозичення досвіду сусідніх з Україною держав-членів ЄС;
- адаптування законодавства України до вимог Болонського процесу;
- спільна підготовка фахівців у європейських вузах та обмін випускниками;
- вирішення проблем юридичного визнання дипломів українських вузів у країнах ЄС;
- створення умов для закріплення фахівців, що закінчують навчання;
- недопущення «відтоку мізків» з нашої держави;
- підготовка фахівців, спроможних захистити інтереси України у жорстких умовах світової конкуренції, враховуючи членство в СОТ та інші виклики .

Цей процес – складова і один з пріоритетних напрямів внутрішньої і зовнішньої соціально-економічної і політичної стратегії України на шляху входження її в єдине європейське політичне, економічне, інформаційне, правове і культурне середовище. Мета – забезпечити піднесення на рівень кращих європейських і світових стандартів якості життя українського суспільства, виходячи з того, що наука і освіта, стан здоров'я нації, стали визначальними факторами ефективності суспільного виробництва, способу та якості його життя.

Шлях розв'язання цих проблем – поліпшення якості навчаль- новиховної та наукової роботи, її ефективності, економії суспільних ресурсів, виявлення

та використання інтелектуальних ресурсів суспільства. Це вимагає подолання в усіх ланках та на всіх рівнях організації навчально-методичної та наукової роботи віджилих стереотипів мислення учасників навчально-виховного процесу, вироблення і впровадження нових методичних, організаційно-технічних прийомів здійснення освітньої та наукової діяльності.

Ці мотиви були покладені в основу державних рішень про приєднання України до Болонського процесу, інтеграцію української освіти і науки в єдиний європейський освітній і науковий простір, комплексної програми заходів МОН України. Це і наслідок світових процесів глобалізації економіки в умовах наростаючої конкуренції, яка в умовах сучасного науково-технічного прогресу є похідною від конкуренції на ринку праці. Її зміст дедалі більше визначається інтелектуальним потенціалом в освітньо-науковій сфері суспільного виробництва³².

Основи Болонського процесу в Європі закладені після Другої світової війни прийняттям Європейської конвенції про еквівалентність дипломів (1953 р.) і Протоколу до неї (1964 р.), Європейської конвенції про еквівалентність періодів університетської освіти (1956 р.), Європейської конвенції про академічне визнання університетських кваліфікацій (1959 р.), Конвенції про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і вчених ступенів у державах Європейського регіону (1979 р.), Європейської конвенції про загальну рівнозначність термінів університетської освіти (1990 р.) і Конвенції про визнання кваліфікацій (1997 р.), яка стосується вищої освіти в європейському регіоні.

Враховуючи стратегічні пріоритети України, постала гостра необхідність у виробленні механізмів адаптування законодавства держави в контексті входження до європейського освітнього простору як важливої складової інтеграції до Європейського Союзу.

³² Інтеграція в європейський освітній простір: здабутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Вашука. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – С.69-82 – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип.16)

Ідеї Сорбонської декларації були покладені в основу Великої Хартії, прийнятої в Болоньї 9 червня 1999 р. на урочистостях з нагоди 900-ї річниці найстарішого Болонського університету Європи – альма-матер європейської вищої освіти. Велику Хартію підписали ректори 430 університетів – учасники торжеств, у тому числі 4-х університетів України³³.

З цієї нагоди представник Болонського університету підкреслив: *«Європа вже існує, її мешканці протягом століть поділяли спільні інституції, до яких належать і університети. Університети є інтелектуальними центрами минулого та майбутнього, що мають спільні цілі та методологію здобуття знань – чи то практичних, чи теоретичних»*.

У вересні 2001 р. було створено Наглядову раду (Observatory) Великої Хартії університетів. **Сьогодні до неї приєдналося 530 університетів світу, серед яких 30 українських.** До Болонської декларації приєдналися 45 європейських країн включно з Україною.

Україна ж офіційно приєдналася до Болонського процесу тільки на Бергенській конференції (Норвегія) на щорічній конференції міністрів вищої освіти європейських держав підписанням 19.05.2005 р. Болонської декларації. На ній міністри 45 держав вищої освіти європейських країн, у тому числі України, 20 травня 2005 р. прийняли підсумкове комюніке

³³ Дніпропетровського університету, Національного технічного університету України, Одеського університету ім. І.І. Мечникова, Харківського національного університету ім. В. Каразіна. Пізніше до Хартії приєдналися ще 26 ВНЗ України, у т.ч.: Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту, Донецький національний університет, Київський національний торговельно-економічний університет, Кременчуцький державний політехнічний університет, Луганський національний університет ім. Т.Г. Шевченка, Львівський державний аграрний університет, Маріупольський гуманітарний інститут Донецького національного університету, Миколаївський державний гуманітарний університет ім. П. Могили, Миколаївський державний університет ім. В.О.Сухомлинського, Національний гірничий університет України, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Національний університет «Києво-Могилянська академія», Одеська державна академія будівництва та архітектури, Одеська національна академія зв'язку ім. О.С.Попова, Одеська національна академія харчових технологій, Одеський державний медичний університет, Одеська національна юридична академія, Одеський національний морський університет, Одеський національний політехнічний університет, Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, Тернопільський державний технічний університет ім. Івана Пулюя, Тернопільський національний економічний університет, Харківська державна академія культури, Харківський національний економічний університет.

“Європейський простір вищої освіти – досягнення цілей”. Ним визначалися пріоритети у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти до 2010 р. Підписання від імені України цих документів започаткувало реальне приєднання нашої держави до Болонського процесу та офіційне осмислення і впровадження в навчальний процес національними інституціями його принципів.

У Комюніке учасників конференції підтверджувалась готовність країн-учасниць координувати в рамках Болонського процесу «політику зі створення Загальноєвропейського простору вищої освіти (ЗПВО) до 2010 р.» та допомагати країнам, що приєдналися до цього процесу, в реалізації його цілей.

Визначалися і ближні цілі та завдання (на період до 2007 р.), у т. ч.:

- впровадження стандартів і принципів забезпечення якості ;
- впровадження національних кваліфікаційних рамок;
- присудження та визнання подвійних дипломів, зокрема на рівні доктора;
- створення можливостей для гнучких траєкторій навчання у вищій освіті, включаючи процедури визнання попереднього навчання.

Виходячи з цього, Комюніке визначило намір створити до 2010 р. загальноєвропейський простір вищої освіти, забезпечити вагомий внесок у створення суспільства, заснованого на знаннях, принципах якості та прозорості при збереженні національних цінностей та розмаїття культур.

Для досягнення цих завдань було визначено курс на поліпшення:

- партнерства між ВНЗ України та зарубіжних країн ;
- інтенсифікації діалогу між державними установами, приватними підприємствами та іншими інститутами суспільства з метою підвищення можливостей працевлаштування випускників з кваліфікацією бакалавра, у тому числі на державній службі;
- якості знань на основі використання нових методик навчання та наукової роботи;
- залучення студентів до міжнародної співпраці;

- якості внутрішніх механізмів контролю та їх взаємозв'язку із зовнішніми системами;
- ратифікації Лісабонської конвенції про визнання студентів та періодів навчання, виконання принципів та їх інкорпорацію в національне законодавство;
- підтримки доповнень Лісабонської конвенції про визнання подвійних дипломів, двох або більше країн ЗПВО;
- можливості подальшого впровадження навчання протягом усього життя.

Організаційно-правове забезпечення Болонського процесу

Європейські університети на цей час уже пройшли певний шлях осмислення цих проблем. Україна ж організаційно тільки готувалася до приєднання до цього процесу.

МОН України вже в 2004 р. прийняло ряд програмних та директивних документів щодо впровадження положень Болонського процесу, у т.ч.:

- Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.01.2004 р. № 49 «Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки»;
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.01.2004 р. № 48 «Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу»;
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.10.2004 р. № 812 «Про особливості впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу»;
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.12.2005 р. № 774 «Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу»;
- Постанова Колегії Міністерства освіти і науки України та громадської колегії при Міністерстві освіти і науки України від 01.12.2005 р. (протокол №

12/1-4) «Про проект Переліку галузей знань та базових бакалаврських програм підготовки фахівців у ВНЗ України».

Для забезпечення та супроводу цих організаційно-методичних документів МОН України колективами кафедр та факультетів Закарпатського державного університету були розроблені свої рекомендації щодо впровадження кредитно-модульної системи в організацію навчального процесу, обговорені та схвалені вченою радою університету. На їх основі кафедрами і факультетами було підготовлено, схвалено методичними комісіями та доведено до факультетів і кафедр рекомендації щодо розробки:

- Положення про організацію навчального процесу на основі кредитно-модульної системи;
- інформаційні пакети університету і факультетів та окремих підрозділів;
- структурно-логічні схеми програм підготовки;
- нові навчальні плани підготовки бакалаврів;
- комплекти завдань поточного модульного та підсумкового контролю якості знань студентів, рейтингових систем оцінювання успішності студентів.

Важливим кроком до осмислення і впровадження положень Болонського процесу в Україні стало проведення в Закарпатському державному університеті започаткованих у лютому 1999 року щорічних міжнародних науково-практичних конференцій з цієї проблематики за участю представників сотень ВНЗ України та зарубіжних університетів ще до прийняття Великої Хартії (червень 1999 р.) , до якої Україна офіційно приєдналася тільки у травні 2005 р. – на Бергенській конференції міністрів освіти.

Наукове обговорення окремих аспектів Болонського процесу та створення спільного європейського простору освіти і науки в Закарпатському державному університеті було предметом дискусій на першій Міжнародній науково-практичній конференції «Права і свободи людини і сучасний суспільний прогрес», проведеної на його базі 24-25 лютого 1999 р. На всіх

наступних міжнародних науково-практичних конференціях, яких за цей час проведено 20, зазначена проблематика була однією з провідних.

Це красномовно засвідчує тематичний характер цих конференцій, в центрі яких незмінно були саме проблеми європейської інтеграції в освітній і науковій сферах, шляхи формування єдиного європейського економічного, освітнього та наукового простору, впровадження нових методик та інноваційних технологій в навчальний та науковий процес, удосконалення поточного та підсумкового контролю знань студентів, розширення можливостей використання сучасних інформаційних технологій у навчальному та науковому процесах. За час проведення цих конференцій, підтриманих Міністерством освіти і науки України, Закарпатською обласною державною адміністрацією, на них з доповідями і повідомленнями виступили понад 1250 науковців вищих навчальних закладів, наукових установ, представників органів державної влади і управління, громадських та політичних діячів, дипломатів з України, Франції, Росії, Німеччини, Словаччини, Угорщини, Румунії, Чехії, США, Канади, Польщі, Болгарії, Італії, Австрії. Матеріали усіх цих конференцій опубліковані в 28 томах міжнародних наукових збірників.

Обговорення та дискусії за участю науковців вищої школи України, Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини, Російської Федерації, Чехії, Румунії, США, Німеччини, Італії, Австрії дали змогу проаналізувати як досягнення, так і недоліки, що стримують інтеграцію України в європейський освітній простір. Зазначена проблематика обговорювалась на міжнародних конференціях, тематика яких відображена в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Тематика міжнародних науково-практичних конференцій

№ з/п конференції Тема конференції Дата та місце проведення	Кількість учасників	Опубл. доповідей	Кількість авторів	Країни-учасники
I. Права і свободи людини та сучасний суспільний прогрес (24-25 лютого 1999 р., м. Ужгород)	120	75	91	Україна Росія Словаччина

II. Теорія і практика переходу до ринку: економіко-правовий, міжнародний та інформаційно-технологічний аспекти (27-30 березня 2001 р., м. Сніна, Словаччина)	55	43	51	Україна Словаччина Угорщина Росія США
III. Теорія і практика переходу до ринку: економіко-правовий, міжнародний та інформаційно-технологічний аспекти (10-12 квітня 2002 р., м. Сніна, Словаччина)	42	38	46	Україна Словаччина Угорщина Росія США
IV. Проблеми розвитку та управління інтеграційними процесами на міжнародному ринку освіти і науки (16-18 жовтня 2002 р., м. Сніна, Словаччина)	43	41	51	Україна Словаччина Угорщина Росія
V. Теорія і практика переходу до ринку: економіко-правовий, міжнародний та інформаційно-технологічний аспекти (12-15 березня 2003 р., м. Сніна, Словаччина)	52	37	47	Україна Словаччина Угорщина Росія
VI. Проблеми розвитку та управління інтеграційними процесами на міжнародному ринку вищої освіти і науки (15-17 жовтня 2003 р., м. Сніна, Словаччина)	71	39	49	Україна, Словаччина Угорщина Польща Чехія Росія США
VII. Проблеми адаптації вищої освіти України до європейських стандартів і принципів Болонського процесу (23-26 березня 2004 р., м. Сніна, Словаччина)	69	35	48	Україна Словаччина Чехія Угорщина
VIII. Розширення Європейського Союзу: нові реалії і перспективи на міжнародному ринку вищої освіти і науки (24-27 листопада 2004 р., м. Сніна, Словаччина)	62	36	48	Україна Словаччина Угорщина Польща Румунія
IX. Стан, проблеми та перспективи інтеграції України у європейський освітній і науковий простір (12-15 квітня 2005 р., м. Сніна, Словаччина)	40	33	44	Україна Словаччина Угорщина Польща, Румунія Франція
X. Теорія і практика євроінтеграційних процесів вищої освіти і науки (1-4 листопада 2005 р., м. Сніна, Словаччина)	74	50	70	Україна Словаччина Угорщина Польща Румунія
XI. Професійна підготовка фахівців в умовах інноваційної перебудови української національної освіти (16-19 травня 2006 р., м. Сніна, Словаччина)	41	32	40	Україна Словаччина Угорщина Німеччина Румунія

				Польща Україна Словаччина Угорщина Польща Румунія
XII. Проблеми розробки національних систем кваліфікації в європейському просторі вищої освіти (24-27 жовтня 2006 р., м. Сніна, Словаччина)	78	79	83	
XIII. (лютий 2007 р.)	Проведена в ЗакДУ як методична вузівська з публікацією матеріалів збірнику			
XIV. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання фахівців на міжнародному ринку вищої освіти (17-20 квітня 2007 р., м. Сніна, Словаччина)	77	61	64	Україна Словаччина Угорщина
I студентська. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання фахівців на міжнародному ринку вищої освіти (17-20 квітня 2007 р., м. Сніна, Словаччина)	28	10	11	Україна Словаччина
XV. Інновації в навчальному процесі вищих навчальних закладів: міжнародний та національний досвід (06-09 листопада 2007 р., м. Сніна, Словаччина)	65	55	68	Україна Чехія Словаччина Угорщина Польща Румунія
II студентська. Новітні досягнення в науці, техніці та освіті: національний та міжнародний досвід (06-09 листопада 2007 р., м. Сніна, Словаччина)	15	12	12	Україна, Чехія Словаччина Угорщина
XVI. Лісабонська стратегія як визначальний чинник європейської інтеграції галузі освіти і науки (06-09 травня 2008 р., м. Гирляни, Словаччина)	84	68	31	Україна Словаччина Німеччина Угорщина Польща Чехія Румунія
III студентська. Лісабонська стратегія як визначальний чинник європейської інтеграції галузі освіти і науки (06-09 травня 2008 р., м. Гирляни, Словаччина)	26	26	26	Україна Словаччина Польща Угорщина Чехія Румунія
XVII. Проблеми формування систем кваліфікації та сучасні тенденції розвитку професійної компетентності фахівців: національний та європейський виміри (18-21 листопада 2008 р., м. Сніна, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	60	44	68	Україна Словаччина Польща Угорщина Чехія Румунія
IV студентська. Проблеми формування систем кваліфікації та сучасні тенденції розвитку професійної компетентності фахівців: національний та європейський виміри (18-21 листопада 2008 р., м. Сніна, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	30	26	16	Україна Словаччина Польща Угорщина Росія
XVIII. Вітчизняний та зарубіжний досвід	75	35	68	Україна

упровадження Болонської системи: успіхи та проблеми (5-8 травня 2009 р., м. Сніна, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)				Словаччина Угорщина Польща Румунія
V студентська. Інтегративні процеси у європейському освітньому і науковому просторах (5-8 травня 2009 р., м. Сніна, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	25	25	16	Україна Словаччина Угорщина
XIX. Перспективні напрями і способи реалізації інноваційних технологій у системі європейської вищої освіти (8-11 грудня 2009 р., Високі Татри, Словаччина)	61	43	69	Україна Словаччина Угорщина Польща Румунія
VI студентська. Інновації в системі європейської вищої освіти (8-11 грудня 2009 р., Високі Татри, Словаччина)	22	22	16	Україна, Словаччина Угорщина
XX. Міжнародне співробітництво у впровадженні інноваційних технологій навчання у вищій школі (11-14 травня 2010 р., м. Кошиці, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	95	65	90	Україна Словаччина Угорщина Польща Румунія
VII студентська. Міжнародне співробітництво у впровадженні інноваційних технологій навчання у вищій школі (11-14 травня 2010 р., м. Кошиці, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	60	36	36	Україна Словаччина Угорщина
XXI. Перспективні шляхи й напрями вдосконалення освітньої системи у світлі Болонського процесу (16-19 листопада 2010 р., м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	68	64	78	Україна Словаччина Угорщина Польща Румунія
VIII студентська. Перспективні шляхи й напрями вдосконалення освітньої системи у світлі Болонського процесу (16-19 листопада, м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	42	42	57	Україна Словаччина Угорщина
XXII. Модернізація європейської вищої освіти в контексті Болонського процесу (17-20 травня 2011 р., м. Кошиц, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	76	80	96	Україна Словаччина Угорщина Польща Румунія
IX студентська. Модернізація європейської вищої освіти в контексті Болонського процесу (17-20 травня 2011 р., м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	15	15	15	Україна Словаччина Угорщина
XXIII. Актуальні проблеми міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти (29 листопада – 2 грудня . 2011 р., м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	97	64	74	Україна Словаччина Угорщина Польща Румунія
X студентська. Досягнення студентської науки: реалії, проблеми, перспективи (29 листопада – 2	29	29	29	Україна Словаччина

грудня 2011 р., м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)				Угорщина
XXIV. Проблеми інтернаціоналізації університетської освіти в умовах європейської інтеграції (08-11 травня 2012 р., м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	71	70	97	Україна Словаччина Угорщина Чехія Росія Польща Румунія
XI студентська. Досягнення студентської науки: реалії, проблеми, перспективи (08-11 травня 2012 р., м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	33	25	30	Україна Словаччина Угорщина
XXV. Інноваційний потенціал європейської вищої школи у глобалізаційних трансформаціях XXI століття (27-30 листопада 2012 р., м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	80	70	92	Україна Словаччина Угорщина Чехія Росія Румунія Польща
XII студентська. Науковий доробок молодих науковців у контексті розвитку європейського освітнього простору (27-30 листопада 2012 р., м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	42	20	25	Україна Словаччина Угорщина
XXVI. Розвиток єдиного європейського освітнього простору: поєднання зарубіжного досвіду з національними традиціями (21-24 травня 2013 р., м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	85	73	97	Україна Словаччина Угорщина
Всього: • професорсько-викладацький склад • студентів	1666 339	1257 298	1625 313	
Разом	2005	1555	1938	

Формування єдиного європейського простору освіти та бажання України інтегруватися до нього поставило чимало запитань щодо ефективності української системи освіти, яка, як відомо, до 1991 р. займала провідні позиції в європейських і світових рангах. Саме тому Україна повинна адаптувати нормативно-правову базу освіти і науки до стандартів і вимог країн Європейського Союзу.

2.1 Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС та етапи її впровадження

Загальнодержавна програма формується, виходячи з довгострокових пріоритетів економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку країни, з урахуванням світових досягнень науки та тенденцій у сфері європейської інтеграції та права і спрямована на розв'язання таких найважливіших загальносуспільних проблем, як економічне реформування, демократизація суспільства, створення умов для інтеграції України в Європейський Союз згідно з вимогами зовнішньополітичного курсу держави³⁴.

18 березня 2004 року Законом України було затверджено Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу³⁵, яка визначає механізм досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в Європейському Союзі. Цей механізм включає адаптацію законодавства, утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективного право творення та правозастосування³⁶.

*Відомо, що **Acquis communautaire** – правова система Європейського Союзу, що включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського Співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ. Поняття «**acquis communautaire**» означає досягнення в галузі права. До джерел **acquis communautaire** відносять: первинне законодавство (Договір про заснування Європейського економічного*

³⁴ Артьомов І., Ващук О. Концептуальні та правові основи формування Європейського освітнього простору: Навчальний посібник / за ред. Ф. Фащука, В. Лугового. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – С. 44-50. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 17)

³⁵ Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: [Zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)

³⁶ Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Навч. посібн.-хрестоматія.: У 2 ч. / Укл. і коментар: І.В. Артьомов, Д.В. Вітер, Л.І. Загайнова, О.М. Казакевич, О.М. Руденко. – Ужгород: Ліра, 2007. – Ч. 1. – с.42.

*співтовариства, Договір про заснування Європейського Співтовариства, Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії, Договір про утворення Європейського Союзу, Договір про Європейський Союз, Договір про злиття 1965 року; акти про приєднання країн-членів; вторинне законодавство (директиви, регламенти, рішення, рішення Європейського суду тощо)*³⁷.

У Загальнодержавній програмі пріоритети надавалися законодавчим актам України, наближення яких до відповідних законодавчих актів Європейського Союзу сприятиме правовому забезпеченню заходів щодо формування ринкових відносин, конкурентного середовища та сприятливого інвестиційного клімату, створення сучасної ринкової інфраструктури, банківської, податкової та митної систем, створення сприятливого середовища життєдіяльності людини, захисту довкілля та раціонального природокористування, захисту прав споживачів, розвитку підприємницької діяльності, пріоритетних галузей економіки (агропромисловий, паливно-енергетичний комплекси, транспорт, зв'язок та інформатизація), включаючи систему захисту прав інтелектуальної власності і персональних даних, сферу зайнятості та охорони праці, а також щодо розроблення національних технічних правил та стандартів, гармонізованих з європейськими та міжнародними, зміцнення економічних зв'язків України та держав-членів Європейського Союзу. Особливим пріоритетом є всебічний захист прав і свобод людини.

Зважаючи на пріоритети, Загальнодержавною програмою визначено кілька послідовних етапів, на кожному з яких має досягатися певний ступінь відповідності законодавства України законодавству Європейського Союзу.

На **першому етапі** адаптації законодавства України, що триває в даний період, у Загальнодержавній програмі перевага надавалася заходам, спрямованим на забезпечення:

³⁷ Там само.

- розвитку відповідно до вимог, визначених у Декларації³⁸, прийнятій Європейською Радою на Копенгагенському саміті у червні 1993 року, правової системи в Україні, яка б сприяла досягненню стабільності у суспільстві, гарантувала верховенство права, права людини і забезпечувала функціонування ринкової економіки;

- приведення законодавства України у відповідність до вимог Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, інших міжнародних договорів, які стосуються співробітництва України та Європейського Союзу;

- розвитку законодавства України за визначеними Загальнодержавною програмою пріоритетними сферами у напрямі його поступового наближення до законодавства Європейського Союзу;

- вибіркового перегляду законодавства України у пріоритетних сферах адаптації з метою забезпечення його відповідності законодавству Європейського Союзу.

Початок наступного етапу процесу адаптації законодавства, під час якого Україна повинна забезпечити більш високий ступінь відповідності свого законодавства законодавству Європейського Союзу, пов'язаний, зокрема, з набуттям Україною членства у Світовій організації торгівлі, створенням зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом, укладенням Угоди про асоційоване членство України в Європейському Союзі або іншими подібними подіями.

Загальнодержавна програма складається з окремих розділів, які визначаються відповідно до пріоритетних сфер адаптації законодавства та містить зокрема:

- опис законодавства України у відповідній галузі;
- аналіз відповідного законодавства Європейського Союзу та політики Європейського Союзу у цій сфері, а також перелік найважливіших

³⁸ Декларація – заява одного або кількох урядів, політичних партій, міжнародних, громадських організацій, що доводить до загального відома програмний акт, закон тощо

законодавчих актів Європейського Союзу, які повинні бути враховані у процесі адаптації;

- оцінку відповідності законодавства України законодавству Європейського Союзу;

- визначення заходів з адаптації законодавства із зазначенням проектів нормативно-правових актів, які повинні бути розроблені, або законодавчих актів, до яких мають бути внесені зміни і доповнення, або які повинні бути визнані такими, що втратили чинність;

- економічну, соціальну та політичну оцінку змін, що очікуються у зв'язку зі здійсненням відповідних заходів у цій сфері, визначення інституційних змін (створення нових інституцій або зміна характеру вже існуючих) та інших наслідків, спричинених набранням чинності новими правовими нормами, включаючи зміну адміністративних або судових процедур, зміну процедур контролю за дотриманням технічних норм тощо;

- визначення потреби у нових кадрах, обладнанні та інформаційній мережі, що необхідні для здійснення заходів з адаптації законодавства, а також заходи щодо їх підготовки та підвищення кваліфікації, в тому числі інтенсивне підвищення рівня володіння іноземними мовами;

- прогнозовані строки виконання заходів з адаптації законодавства;

- перспективні обсяги видатків на здійснення заходів з адаптації законодавства (витрати на підготовку нормативно-правових актів, навчання, інституційні зміни, проведення порівняльно-правових досліджень, розроблення глосарію термінів європейського права, забезпечення необхідним обладнанням тощо).

Конкретні заходи з адаптації законодавства визначаються щорічними планами виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, які готуються Координаційною радою з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, погоджуються з Комітетом

Верховної Ради України з питань європейської інтеграції та затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Програма розглядає державну політику України щодо адаптації законодавства, яка формується як складова частина правової реформи в Україні та спрямовується на забезпечення єдиних підходів до нормопроекування, обов'язкового врахування вимог законодавства Європейського Союзу під час нормопроекування, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для інституціонального, науково-освітнього, нормопроектного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України.

Європейський Союз привітав прагнення України розробити план-графік адаптації законодавства у пріоритетних сферах і підтвердив свою готовність продовжувати співробітництво і підтримку України у процесі адаптації законодавства.

З урахуванням етапів адаптації законодавства Програмою визначено етапи її виконання – перший етап виконання Програми розрахований на 2004-2007 роки, періоди наступних етапів виконання Програми визначаються залежно від результатів, досягнутих на попередніх етапах, економічної, політичної та соціальної ситуації, що складеться в Україні, а також розвитку взаємовідносин України і Європейського Союзу.

На першому етапі виконання Програми необхідно було:

- забезпечити розробку глосарію термінів *acquis communautaire* для адекватності їхнього розуміння та уніфікованого застосування у процесі адаптації, а також розробити і запровадити єдині вимоги до перекладів актів *acquis communautaire* українською мовою, створити централізовану систему перекладів;
- провести порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *acquis* Європейського Союзу у пріоритетних сферах;
- здійснити переклад українською мовою актів *acquis communautaire* у цих сферах;

- на підставі вивчення та узагальнення відповідного досвіду держав Центральної та Східної Європи створити ефективний загальнодержавний механізм адаптації законодавства, в тому числі щодо перевірки проектів законів України та інших нормативно-правових актів на предмет їх відповідності *acquis* Європейського Союзу;

- створити загальнодержавну інформаційну мережу з питань європейського права, забезпечити вільний доступ до неї учасників адаптації законодавства;

- створити систему навчання та підвищення кваліфікації державних службовців з питань європейського права, включаючи розроблення та затвердження відповідних навчальних програм;

- вжити заходів щодо опрацювання та затвердження спільного з ЄС механізму підготовки планів-графіків адаптації та моніторингу їх виконання.

Програмою визначено послідовність удосконалення законодавства у пріоритетних сферах:

- визначення актів *acquis communautaire*, які регулюють правовідносини у відповідній сфері;

- переклад визначених актів українською мовою;

- здійснення комплексного порівняльного аналізу регулювання правовідносин у відповідній сфері в Україні та в Європейському Союзі;

- розроблення рекомендацій щодо приведення законодавства України у відповідність з *acquis communautaire*;

- проведення економічного, соціального та політичного аналізу наслідків реалізації рекомендацій;

- визначення переліку законопроектних робіт;

- підготовка проектів законів України та інших нормативно-правових актів, включених до переліку законопроектних робіт, та їх прийняття;

- моніторинг імплементації актів законодавства України.

Важливим елементом адаптації законодавства повинна стати перевірка проектів законів України та інших нормативно-правових актів

на їх відповідність *acquis communautaire* з метою недопущення прийняття актів, які суперечать *acquis* Європейського Союзу.

З метою ефективного забезпечення виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу 15 жовтня 2004 року Постановою Кабінету Міністрів України було створено Координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу та 24 грудня 2004 року у складі міністерства юстиції на базі Центру європейського та порівняльного права, який було ліквідовано, – Державний департамент з питань адаптації законодавства як урядовий орган державного управління.

Після приєднання України до Болонського процесу в системі вищої освіти здійснено такі важливі кроки з реалізації його положень:

- запроваджено відповідну Програму дій на 2004-2005 роки;
- створено Міжвідомчу комісію із запровадження положень Болонського процесу в всистему вищої освіти та Національну групу промоутерів Болонського процесу (National Team of Bologna Promoters) (2006р.);
- Всеукраїнська студентська рада при Міністерстві освіти і науки України стала кандидатом у члени Національних спілок студентів Європи (The National Union of Students in Europe (ESIB) (2006р.);
- Запроваджено пілотну європейську кредитно-трансферну систему (ECTS) у вищих навчальних закладах України III-IV рівнів акредитації (2006-2007 н.р.);
- Підготовлено «Національний звіт – 2005-2007» до Лондонської конференції міністрів європейських країн (2007 р.).

Помітним кроком на шляху реалізації положень Болонського процесу стала Конференція міністрів європейських держав у Лондоні. Після конференції у системі вищої освіти України зроблено наступні кроки в реалізації положень Болонського процесу:

- затверджено «План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010р.»;
- Україна стала повноправним урядовим членом Європейського реєстру забезпечення якості (EQAR) (квітень, 2008р.);
- Запроваджено систему ранжування вищих навчальних закладів відповідно до Берлінських принципів (2008 р.);
- Українська асоціація студентського самоврядування стала членом Європейського студентського Союзу (European Student's Union) (грудень 2007р.);
- Розроблені національні рамки кваліфікацій системи вищої освіти;
- Підготовлено «Національний звіт – 2007-2009» до конференції міністрів європейських країн у Лувені (квітень, 2009р.)
- У 2-13-2014 рр. відбулося обговорення та прийняття нового Закону України «Про вищу освіту», який акумулював усі базові положення, реалізація яких дозволить Україні інтегруватись в єдиний європейський освітній і науковий простір

На сучасному етапі: реформа вищої освіти України здійснюється у двох площинах:

- а) національної стратегії соціально-економічного розвитку;
- б) співпраці та інтеграції в європейський і світовий освітній простір.

Запровадження основних положень Болонського процесу передбачає врахування національних підходів до організації навчання, змісту освіти, традицій у підготовці майбутніх фахівців з вищою освітою. У багатьох керівних європейських документах щодо розвитку вищої освіти зазначається, що університети в значній мірі повинні зберігати свої власні традиції, надбання, досвід. Тому мова йде не про пряме запровадження закордонного досвіду в навчальний процес українських університетів або так званої «Болонської системи організації навчального процесу», якої в природі не існує.

2.2 Основні функції вищої освіти України в контексті її модернізації та євроінтеграції

Вища освіта у світі визнана не лише як один із найцінніших ресурсів, а і як чинник, що дозволяє більш активно використовувати інші ресурси, сприяє соціальній мобільності людини, самореалізації та розвитку особистості, поліпшенню професійних і життєвих перспектив. Як відомо, нині у світі виділяються три моделі розвитку вищої освіти: ринкова (Великобританія та США), державна (скандинавські країни) і змішана (країни Центральної Європи), а також тип – „сприяюча держава”. При цьому держава відіграє роль регулятора доступу до вищої освіти, практично не втручається у внутрішні питання управління вищими навчальними закладами, створює та підтримує загальні правила гри для всіх вишів. Основна функція держави полягає в установленні стандартів якості освіти та контролю за їх дотриманням³⁹.

Головною їх функцією є забезпечення підготовки висококваліфікованих, конкурентоздатних фахівців. Як у приватних, так і в державних вишах упроваджуються ринкові відносини, діють ринкові механізми. Зокрема конкурентні відносини виступають важливим чинником підвищення якості освіти, зростання її частки як у структурі ВВП, так і в системі цінностей.

Як відомо, нині формується суспільство, що базується на знаннях, які забезпечує освітня сфера, сприяючи:

- соціальній інтеграції, тобто консолідації соціальних відносин між індивідами й спеціалістами з метою задоволення їхніх потреб;

³⁹ Гаращук О., Куценко В. Основні функції вищої освіти України в контексті її модернізації та євроінтеграції / О.Гаращук, В. Куценко // Міжнародний науковий вісник. – Випуск 8(27). – Ужгород-Будапешт, 2014. – С.7-16

- соціальній адаптації, тобто розвитку в людей соціальних якостей, що підвищують ефективність їхньої діяльності в соціумі;
- соціальному захисту і самозахисту, забезпеченню прав людей і соціальних гарантій;
- підготовці кадрів, які забезпечили б досягнення соціальної гармонізації, сприяли б розбудові соціальної держави⁴⁰.

За даними ЮНЕСКО, Україна, попри наявність багатьох проблем, належить до світових лідерів у розвитку вищої освіти, зокрема за показником поширення вищої освіти, який становить в Україні 38%, у тому числі серед чоловіків – 35,8, серед жінок – 39,7. Для порівняння зазначимо, що у США цей показник сягає 38,6, в Ізраїлі – 42,4, в Канаді – 43,9%⁴¹. Світовий економічний форум, що відбувся в 2013 р. в Давосі, зазначив, що із 140 країн Україна за рівнем розвитку освіти посіла 56 місце (Польща – 62, Росія – 78, Грузія – 119). Водночас слід відмітити, що у розвитку вищої освіти в Україні спостерігається диверсифікація, охоплюючи: типи і види навчальних закладів; структуру системи вищої освіти з метою нарощування потенціалу широкого різноманіття; освітні програми; терміни навчання; критерії набору студентів; гнучкість розкладу навчальних занять, включаючи їх нелінійну організацію з різними „точками” початку, припинення та відновлення освітнього процесу; моделі та форми організації занять; модульні технології; дистанційне навчання; навчально-методичні матеріали тощо.

Тобто диверсифікація вищої освіти розглядається з точки зору видового різноманіття вищих навчальних закладів, різних моделей багаторівневої підготовки та реалізованих основних і додаткових освітніх програм. Диверсифікована вища освіта не передбачає хаотичного руху системи, проте має своєю метою забезпечення гнучкості доступу до різноманітних типів і видів вищої освіти та реалізації різнорівневих освітніх програм,

⁴⁰ Це особливий тип держави, в якому забезпечується високий рівень соціальної захищеності всіх громадян за допомогою активної діяльності з регулювання соціальної й екологічної сфер життєдіяльності суспільства, встановлення в ньому соціальної справедливості.

⁴¹ URL:http://magnate.co/2012/05/29/the-relation_between_higher-education-and_successful_entrepreneurs

задовольняючих запити різних категорій населення. В нинішніх умовах, коли знання досить швидко старіють, процес навчання стає потрібним протягом усього життя. При цьому він має здійснюватись на інноваційній основі, що передбачає, як стверджує Л. Шпаковська, «не доганяти минуле, а створювати майбутнє». На сьогодні цього, на жаль, вищі навчальні заклади не забезпечують. Адже останнім часом зникли професійні зв'язки ВНЗ із виробництвом. **Нинішня навчально-виробнича база вишів застаріла і не дозволяє забезпечити у повній мірі підготовку фахівців необхідної кваліфікації. Деформації структури та обсягу підготовки фахівців не відповідають реальним потребам ринку праці.**

Дефіцит же висококваліфікованих фахівців, професіоналів стає суттєвою перешкодою на шляху успішного розвитку економіки та суспільства. Тож не дивно, що багато роботодавців стверджують, що підготовка кадрів, яку здійснюють вищі навчальні заклади, їх не влаштовує. Тобто спостерігається невідповідність якості освіти очікуванням роботодавців, а структура підготовки кадрів не відповідає вимогам і потребам реальної економіки. А це значить, що ВНЗ недостатньо формують конкурентоспроможні навички у своїх випускників. До речі, проблеми якості освіти сьогодні турбують практично всю світову спільноту. Це підтверджують дані Доповіді Європейської Комісії „Про роль університетів у формуванні нової економіки в Європі”⁴².

Однією з причин цього є недостатнє впровадження у навчальний процес ВНЗ перспективних наукоємних технологій, що зумовлює появу багатьох проблем. До основних з них роботодавці відносять такі: кількість випускників не відповідає потребам економіки; навчальним закладам не вистачає фінансової та академічної автономії; відсутність координації між вищими навчальними закладами й ринками праці; відставання освіти як системи отримання знань від реальних потреб сучасної науки та виробництва в умовах радикального прискорення темпів оновлення знань та зростання їх різноманіт-

⁴² Европейский Союз: факты и комментарии. Вып. 31. – М.: Ассоциация европейских исследований. – 2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.aes.org.ru/rus/fact.7.htm>

тя; трансформація ціннісних установок, що характеризують вимоги та гарантії сім'ї, суспільства й держави стосовно умов, які забезпечують соціально очікувану якість освіти; система освіти не розвиває важливі для конкурентоспроможності країни необхідні вміння та навички у студентів; підвищення ризику та невизначеності в ситуаціях, коли вибудовуються й реалізуються індивідуальні життєві стратегії людей, зайнятих спільною діяльністю; кошти, що виділяються на розвиток вищої освіти, не завжди використовуються ефективно; міграційна політика, що не забезпечує адекватні економічним потребам кількісні та якісні параметри притоку та соціальної інтеграції робочої сили тощо⁴³.

Сьогодні гострою проблемою на державному рівні залишається забезпечення територіальної доступності якісної освіти в цілому і вищої зокрема. Як засвідчує світовий досвід, цьому сприяє посилення наукової компоненти в навчальному процесі. Це значить, що у підготовці кадрів має забезпечуватись поєднання знань з науковими досягненнями. Саме на це й спрямовані Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр., Концепція розвитку національної інноваційної системи, розбудова в Україні економіки знань, інноваційної моделі, які неможливі без високої якості підготовки працівників, професійної культури – важливих цінностей суспільства.

Як відомо, Україна за індексом економіки знань значно відстає від розвинутих країн світу. Так, за оцінками Світового банку, індекс економіки знань, який розраховується за показниками розвитку інноваційної системи, освіти та людських ресурсів, інформаційно-комунікативних технологій та економічного режиму й державного управління, для України становить 5,55, тоді як для таких країн, як США, Швеція, Фінляндія, Ірландія, Великобританія, Канада, Франція, Німеччина, Японія, Нідерланди, він

⁴³ Плотникова Г. Социальное партнерство в контексте государственной образовательной политики // Человек и труд. – 2013. – №9. – С. 53–56.

перевищує 8,2⁴⁴. Знання стають не просто ключовим фактором, але і специфічним благом, яке необхідно розширено відтворювати. Одним із його показників є кількість студентів у розрахунку на 10 тис. населення (рис. 2).

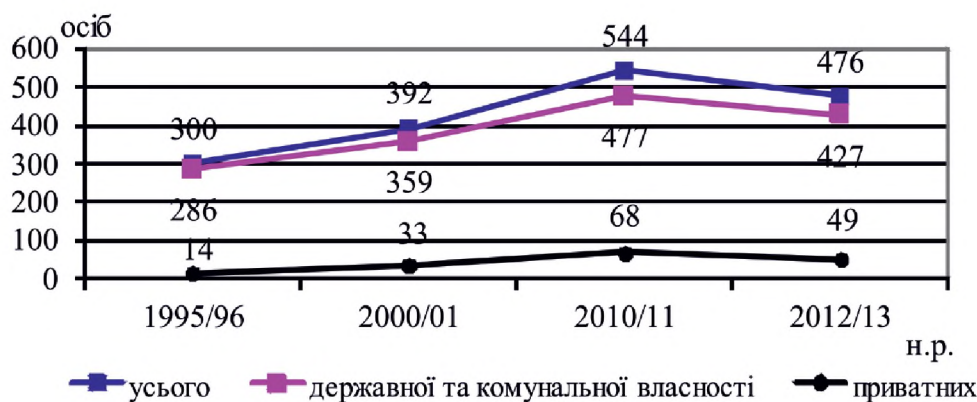

Рис. 2.1. Чисельність студентів ВНЗ усіх форм власності в Україні у розрахунку на 10 тис. населення

Незважаючи на те, що останнім часом в Україні спостерігається зниження цього показника, він є достатньо високим – 477 студентів на 10 тис. населення, у тому числі у вищих навчальних закладах державної та комунальної форм власності – 427.

Світовий досвід засвідчує, що підвищенню якості підготовки кадрів сприяє функціонування дослідницьких університетів. Останні набули широкого розвитку у США, Великобританії, Швеції, Фінляндії. Їх наявність стимулює комерціалізацію наукових розробок вищих навчальних закладів; підтримку бізнес-проектів, генезис технологій і підприємництва, розвиток логістичних, комунікаційних і фінансових послуг. Сьогодні дослідницькі університети формуються й в Україні. Такі ВНЗ характеризуються міцною матеріально-технічною базою, що забезпечує підготовку кадрів на інноваційній основі. У цих вишах розробляються нові технології, що активно впроваджуються у виробництво. Показовим у цьому відношенні є Київський політехнічний університет, де здійснюється розробка систем і технологій у

⁴⁴ Формирование общества, основанного на знаниях. Новые задачи высшей школы (Пер. с англ.). – М.: Весь мир, 2003. – 232 с.

напрямах нанотехнологій, мікроелектроніки, телекомунікації, комп'ютерних технологій, охорони навколишнього середовища, ресурсозбереження, енергозбереження, енергозабезпечення, хімічних технологій промислового призначення, технічних комплексних систем⁴⁵.

Підготовці фахівців, затребуваних економікою, сприяє активна співпраця як дослідницьких, так і інших ВНЗ з бізнесом, наявність у них бізнес-інкубаторів*, тобто такої організації, що надає комплекс послуг (бухгалтерських, адміністративно-технічних) перш за все новоствореним підприємницьким структурам (суб'єктам) на сприятливих умовах з метою їх адаптації до умов ринкової кон'юнктури. Бізнес-інкубатори служать ефективним інструментом формування бізнес-середовища, місцем генерування та впровадження інноваційних ідей на базі великих компаній, зокрема інноваційно-технологічного спрямування.

Нині в Україні функціонує широка мережа бізнес-інкубаторів, значна частина з яких знаходиться у провідних університетах країни. Досвід діяльності бізнес-інкубаторів, що діють при університетах, свідчить, що майбутні випускники останніх вчатья пошуку нових можливостей отримання прибутку, прояву інноваційної можливості з максимальною вигодою. В умовах дії бізнес-інкубатора формуються передумови для створення нових технологій та нової продукції, оригінальних способів виробництва та організації господарської діяльності з метою отримання прибутку.

Окрім Київської політехніки, потужні бізнес-інкубатори діють у Львівській, Харківській політехніці та інших вишах. Досвід роботи бізнес-інкубатора, скажімо, що діє на базі Білоцерківського аграрного університету, свідчить, що такі структури сприяють активізації розвитку малого

⁴⁵ Науковий парк «Київська політехніка» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://spark.kpi.ua>

* Відомо, що перші бізнес-інкубатори з'явилися ще в ХІХ столітті у США, де вони виконували функції передачі невикористовуваних виробничих приміщень малим підприємствам, забезпечення державної фінансової підтримки інноваційних проєктів; вкладення підприємствами-інвесторами коштів у перспективні напрями розвитку економіки, які реалізують полімодальну місію, зокрема: стратегічне бачення; місію орієнтації; політичну місію; бізнес-ідею.

підприємництва у сфері інноваційних наукомістких технологій, розвитку технологічно орієнтованого бізнесу, комерціалізації наукомістких розробок, розвитку в аграрному секторі інноваційної діяльності. Значна частина їх діяльності направлена також на підвищення кваліфікації працівників у сфері інноваційного бізнесу, підвищення фінансової підтримки інноваційних проектів, бізнес-планів, сприяння розвитку підприємницької діяльності тощо.

Таким чином, вищі навчальні заклади нині реалізують важливі функції – прискорення розвитку в країні інноваційної діяльності, забезпечення стратегічних пріоритетів розвитку формування наукових шкіл і механізмів успішної взаємодії їх діяльності з бізнесом.

Останнім часом підприємницька діяльність у більшій чи меншій мірі має місце практично в усіх університетах, забезпечуючи використання науково-дослідних розробок вищих навчальних закладів, сприяючи підвищенню якості підготовки кадрів, у тому числі завдяки використанню унікального обладнання. Підприємницька діяльність у ВНЗ пов'язана перш за все з перетворенням інновації у важливий чинник генерування цінностей, забезпечення розробки нової продукції, створення нового механізму управління розвитком економіки з максимальною її вигодою (рис. 2.2).

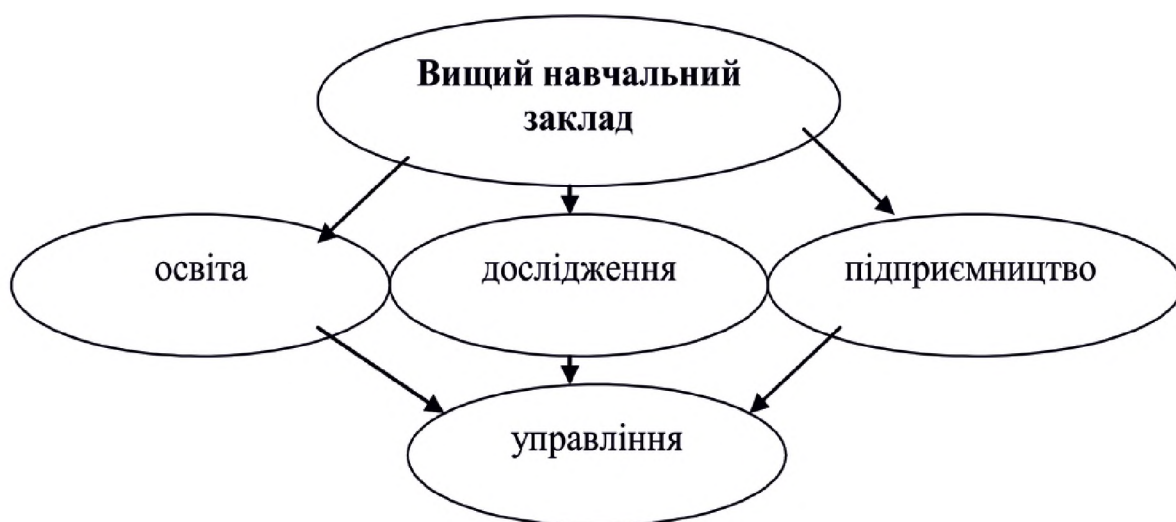

Рис.2.2 Основні складові діяльності вищого навчального закладу

Реалізація такої моделі потребує від вищого навчального закладу наявності інноваційної інфраструктури. Нині ж остання в Україні знаходиться на низькому рівні. По-перше, це пов'язано з обмеженістю державного фінансування. Так, при нормі 1,7% фінансування інноваційної діяльності становить 0,4%. По-друге, існує багато факторів, що негативно впливають на інноваційну діяльність в Україні. В їх числі: відсутність стратегії переходу України на інноваційно-інвестиційну модель розвитку економіки; низький рівень інноваційної культури працівників; дефіцит інформації про нові технології; високі інноваційні витрати; недосконалість нормативно-правової бази щодо регулювання інноваційної діяльності; відсутність механізму організаційної взаємодії галузевої науки та виробництва; незбалансованість виробничих систем, відсутність взаємозв'язку їх окремих елементів; дефіцит кваліфікованого персоналу. Водночас в Україні має місце перевищення пропозиції над попитом робочої сили (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Перевищення пропозиції над попитом
робочої сили за професійними групами, 2011 р.**

Показник	Кількість зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою діяльністю	Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць (вакантних посад) (тис. осіб)	Попиту до пропозиції, %
Усього	501,4	59,3	11,83
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управлінці)	49,8	5,3	10,64
Професіонали	45,7	9,1	19,91
Спеціалісти	47,4	7,0	14,77
Технічні службовці	27,5	1,7	6,18
Працівники сфери торгівлі та послуг	71,3	6,2	8,70
Кваліфіковані робітники сільського та лісового	20,5	0,6	2,93

сподарства, риборозведення та рибалки			
Кваліфіковані працівники з інструментом	57,0	13,0	22,84
Робітники по обслуговуванню, експлуатації та контролю за роботою технологічного обладнання, збір обладнання та машин	93,9	7,9	8,71
Найпростіші професії	88,3	8,5	9,63

Джерело⁴⁶.

А це значить, що ВНЗ мають готувати не лише висококваліфікованих фахівців для економіки України, а підприємливих винахідників і новаторів. Американці першими виявили позитивну кореляцію між високим рівнем освіти працівників та ефективністю підприємництва. І тут важлива роль належить керівникам вищих навчальних закладів, їх умінню володіти підприємництвом, новими методами управління, своєчасно змінювати стереотипи, що склались у вищому навчальному закладі, керівниками яких вони є, вибудовувати взаємовідносини з персоналом вишу. Сам же керівник ВНЗ має бути компетентним, володіти менеджерськими компетенціями, в числі яких слід виділити такі: організація, планування, комунікація, делегування, управління виконанням, самоорганізація, управління конфліктами, створення ефективної команди, управління професійним розвитком персоналу, управління підприємницькою та маркетинговою діяльністю.

майбутні випускники вищих навчальних закладів були не лише високопрофесійними працівниками, а й хорошими організаторами виробничої діяльності, при здійсненні їх підготовки варто дотримуватись наступних принципів: самостійне вирішення наявних і виникаючих у процесі навчання

⁴⁶ Проблеми та перспективи входження в європейський інтелектуальний простір: освітні аспекти // Збірник науково-експертних матеріалів. – К., 2009. – С. 128.

проблем на основі використання власного досвіду; розв'язання проблемних і актуальних питань з реального життя освітнього закладу; створення умов для формування компетенцій керівника за допомогою різних форм організації додаткової освіти з урахуванням специфіки діяльності; самоконтроль поетапного формування менеджерських компетенцій; біпартизм (роботодавці – наймані працівники – влада – профспілка), трипартизм (роботодавці – держава – профспілка як представник найманих працівників); фаховий (англо-американський) та корпоративістський (європейський) принципи; на основі елементів управління авторитарного з його мобілізаційними можливостями і автономного з його гнучкістю або субкратично-ідеалістичного⁴⁷.

У забезпеченні високої якості освіти, успішного виконання нею необхідних функцій велика роль відводиться модернізації вищої освіти, здійснюваної з урахуванням контекстного підходу та з урахуванням таких принципів: моделювання професійних ситуацій, максимально наближених до реальних з урахуванням змін соціально-економічної ситуації країни; бізнесові процеси не носять тимчасового характеру; використання інтерактивних методів як найбільш ефективних для отримання професійного досвіду.

Важливим показником модернізації вищої освіти є впровадження в навчальний процес Інтернет-технологій, що являють собою необмежене інформаційне джерело, механізм, який допомагає залучити до освітньої сфери додаткові ресурси (інформаційні, фінансові, волонтерські тощо). В навчальних закладах він активно використовується і як можливість інформування широкого кола людей про свою діяльність, пошук партнерів тощо. І тут заслуговує на увагу досвід Сінгапуру, де вищі навчальні заклади тісно співпрацюють з виробничими компаніями. Нині ця країна посідає одне з перших місць у світі за рівнем та якістю навчання й освітніх послуг. Уже в 2009 р. у перелік 100 найкращих університетів світу увійшло 2 сінгапурські ВНЗ (за міжнародним рейтингом «Таймс», зокрема Сінгапурський

⁴⁷ Global Education Digest 2011. Comparing Education Statistics Across the World-Montreal: UNESCO Institute for statistics, 2011.

технологічний університет посів 73 місце, а Національний університет – 30 (на жаль, до цього переліку не увійшов жоден український університет). Такому успіху цієї країни сприяли: підтримка інновацій за рахунок створення нових знань; створення умов і забезпечення доступу до глобальних джерел знань та їх використання; врахування національної специфіки у розвитку вищої освіти; сприяння вкладу професійної освіти у формування людського капіталу шляхом підготовки висококваліфікованої робочої сили тощо.

У країнах Євросоюзу в розвитку освіти широко використовується соціальне партнерство. Держава втручається у розвиток вищої освіти в основному на місцевому рівні. Центральну роль у підготовці кадрів відіграють роботодавці, яким краще, ніж будь-кому, відомі потреби ринку праці. Стійкість та соціальна активність соціального партнерства залежить, як стверджує Г.Плотнікова, від ключових параметрів суб'єкта – інституту освіти:

- фінансування освітніх установ, покликане гарантувати вишам певну свободу і можливість приймати рішення відповідно до своїх стратегій і потреб. Власні фінансові ресурси ВНЗ служать суттєвою умовою для залучення зовнішніх партнерів і у разі необхідності певної економічної підтримки їх діяльності в інтересах освіти;

- здатності освітніх установ до вироблення та реалізації власної стратегії. Якщо управлінський персонал ВНЗ підготовлений до обговорення з партнерами та вибору найближчої та віддаленої перспективи, якщо здатність до вироблення власної стратегії домінує, то вищий навчальний заклад упевнено відповість на будь-які зміни зовнішнього середовища. При цьому важливо, щоб менеджмент ВНЗ володів аналітичним і концептуальним потенціалом для переведення зовнішніх викликів у стратегічні цілі;

- ступінь свободи освітнього закладу в умовах реалізації освітніх програм, яка залежить від організаційно-правового стану вищого навчального закладу, його місця у сфері освіти. Важливим є і гнучкість у поведінці

управлінських органів, що формально відповідають за дії цієї сфери на місцевому та регіональному рівнях⁴⁸.

Соціальне партнерство у сфері вищої освіти забезпечує успіх, коли існує взаємна відповідальність між членами цього партнерства, має місце розподіл компетенції між соціальними партнерами, соціальне партнерство орієнтується на результат. Якщо ж вища освіта фінансується недостатньо, здійснення її модернізації потребує реальної допомоги суспільства, пошуку нових джерел доходів. Залучення до цього процесу спонсорів і меценатів можна здійснити різними шляхами, у тому числі і такими як: подяка за це останнім через засоби масової інформації; організація та участь у проблемних дискусіях за участю представників громадських організацій, відкритих для преси; майстер-класи на базі вищих навчальних закладів; відкриті листи, прес-релізи; спеціально засновані призи для спонсорів і меценатів; книга зауважень і пропозицій; ділові ігри за участю відомих спонсорів, виробників; прес-конференції, дискусії, круглі столи з актуальних проблем фінансово-ресурсного забезпечення вищих навчальних закладів; усна комунікація (семінари, особисті зустрічі керівника вишу з представниками бізнесу тощо).

Економіка знань, глобалізаційні процеси, конкуренція вимагають постійного вдосконалення кожним працівником своєї професійної майстерності. Цьому сприяє безперервна освіта, Концепція якої прийнята в 1996 р. міністрами освіти країн Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), що передбачає врахування нового бачення політики у сфері освіти та професійного розвитку як опори для розвитку економіки знань⁴⁹.

Таким чином, реалізація основних функцій вищої освіти служить важливим чинником подальшого успішного розв'язання всіх соціально-економічних проблем. Досягнення цього передбачає постійне вдосконалення цієї ланки освіти в контексті вимог євроінтеграційних процесів; дотримання таких принципів:

⁴⁸ Полковников С.А. Социодинамика как фактор формирования технологического уклада // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – №2(32). – С. 226.

⁴⁹ Шевель Е. Образование // Троицкий вариант. – 2011. – №85. – С. 6.

- *інноваційності*, що передбачає істотну зміну завдань управлінської діяльності керівника навчального закладу, мети, змісту, форм і методів діяльності в умовах вимог держави та суспільства до якості підготовки кадрів;

- *науковості* – використання результатів наукових досліджень у підготовці кадрів;

- *системності*, що передбачає розгляд підготовки кадрів як соціально-економічної системи;

- *цілепокладання*. Цей принцип передбачає постановку мети, зорієнтованої на досягнення конкретних результатів за показниками, що підлягають вимірюванню;

- доцільності, який дозволяє планувати роботу вищого навчального закладу на основі діагностичних даних з метою підвищення реальної результативності;

- наступності. Забезпечує відображення результатів роботи за попередні періоди, що зумовлює коригування діяльності навчального закладу на новому етапі;

- колегіальності, що сприяє залученню до розроблення планів діяльності вищого навчального закладу не лише його співробітників, а й представників громадськості⁵⁰.

Використання зазначених принципів, як свідчить досвід багатьох розвинутих країн Західної Європи, дозволить успішно вирішувати найгостріші проблеми розвитку вищої освіти щодо підвищення її якості.

⁵⁰ Концептуальні та правові основи формування Європейського освітнього простору: Навчальний посібник / за ред.. Ф. Вашука, В. Лугового. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – С. 44-50. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 17)

2.3 Реалізація «трикутника знань» як стратегії розвитку європейської освіти

Якість освіти є основою забезпечення та підвищення якості життя, а освітнє суспільство розглядається сьогодні як головний механізм відтворення суспільного інтелекту є важливою умовою стійкого суспільного розвитку ХХІ століття.

У посткризових умовах «стабільної» стагнації економіки більшості європейських країн проблема оптимізації і підвищення ефективності використання наявних ресурсів, яким є в тому числі людський капітал, з метою забезпечення економічної ефективності і сталого розвитку стала реальним викликом та вимогою сьогодення. З огляду на це у березні 2010 року була затверджена нова європейська концепція – стратегія економічного розвитку на найближчі 10 років «Європа 2020: Стратегія розумного, сталого та загального зростання»⁵¹.

Високий рівень безробіття (особливо молодіжного), повільне економічне зростання, підвищення рівня зовнішнього боргу залишаються актуальними проблемами країн ЄС. І хоча ситуація поступово змінюється на краще, вона все ще залишається нестабільною. Всі ці питання загострюються з огляду на участь ЄС у вирішенні довгострокових світових завдань. На переконання лідерів ЄС, лише спільні дії зможуть забезпечити вихід європейської спільноти з кризи. Стратегія «Європа 2020» розкриває європейську соціально-економічну концепцію ХХІ століття, що встановлює три основні фактори зміцнення економіки:

- ✓ Розумне зростання: розвиток економіки, що базується на знаннях і інноваціях;
- ✓ Стале зростання: формування економіки, що заснована на обґрунтованому використанні ресурсів, екології та конкуренції;

⁵¹ Бутурлакiна Т. Реалiзацiя «трикутника знань» як стратегiї розвитку європейської освіти / Т.Бутурлакiна // Мiжнародний науковий вiсник. – Випуск 8(27). – Ужгород-Будапешт, 2014. – С.109-118

- ✓ Загальне зростання: сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціальної та територіальної узгодженості.

При цьому ЄС ставить перед собою цілком конкретні цілі: 3% ВВП мають бути інвестовані в дослідження і розробки, не менше 40% молоді повинні мати вищу освіту, 75% населення у віці від 20 до 64 років повинні бути працевлаштовані⁵². Як відмітив Жозе Мануель Баррозу «...цілі «Європи 2020» амбітні, але досяжні»⁵³. Для того, щоб країни-члени змогли адаптувати стратегію «Європа 2020» до своєї конкретної ситуації, ЄС пропонує трансформувати цілі ЄС до своїх національних стратегій. Крім того, цілі не є вичерпними, ЄС ставить перед собою велику кількість завдань під час виконання стратегії. Для прискорення розвитку і забезпечення пріоритетів виділено наступні 7 основних напрямів діяльності – «флагманських ініціатив» (flagship initiatives)⁵⁴:

1. **«Інноваційний Союз»** для поліпшення умов і можливостей фінансування досліджень та інновацій, щоб гарантувати, що інноваційні ідеї будуть використані (комерціалізовані) у товарах і послугах, що сприятиме економічному зростанню і створенню нових робочих місць.

2. **«Рух Молоді»** для посилення результативності освітніх систем і сприяння залученню молодих людей на ринок праці.

3. **«План розвитку цифрових технологій в Європі»** для прискорення повсюдного розвитку високошвидкісного Інтернету і надання можливостей участі у загальному цифровому комерційному просторі для приватних фізичних та юридичних осіб.

4. **«Доцільне використання ресурсів в Європі»**, щоб зробити економічне зростання незалежним від ресурсів, сприяти переходу на економіку з низьким вмістом вуглецю, збільшити використання джерел відновлюваної енергії,

⁵² Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union/ Sec (2010) 1161 [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.erisee.org/sites/default/files/ EC-Europe%202020%20Flagship%20Initiative%20Innovation%20Union%20 SEC%282010%29.pdf](http://www.erisee.org/sites/default/files/EC-Europe%202020%20Flagship%20Initiative%20Innovation%20Union%20SEC%282010%29.pdf)

⁵³ Innovation priorities for Europe – Presentation of J.M. Barroso to the European Council, 04/02/11/ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/news/documents/pdf/innovation_en.pdf

⁵⁴ Див. 32.

провести модернізацію транспортного сектору та забезпечити розумне використання джерел енергії.

5. *«Індустріальна політика, спрямована на глобалізацію»* для поліпшення підприємницького середовища, особливо для середнього та малого бізнесу, для підтримки розвитку потужної і стійкої промислової бази для повсюдної глобалізації.

6. *«План розвитку нових здібностей і збільшення кількості робочих місць»*, щоб забезпечити модернізацію ринків праці, дати людям можливість отримувати нові знання та навички, щоб підвищити можливості працевлаштування, поліпшення співвідношення попиту і пропозиції на ринках праці, включаючи трудову мобільність.

7. *«Європейська політика проти бідності»*, щоб соціальна і територіальна взаємодія була поширена на всій території і досягнення у сфері економічного розвитку та зайнятості населення допомагали знижувати рівень бідності по всьому ЄС.

Розумне зростання в розумінні ЄС означає посилення взаємодії наукових знань, досліджень та інновацій з економічним ростом і розвитком. Цей фактор зміцнення економіки включає в себе підвищення якості освіти, підвищення якості проведення досліджень, підтримка поширення інноваційних технологій і знань, збільшуючи доступ до інформації і технологій спілкування, а також гарантуючи, що інноваційні технології будуть використовуватися в цілях досягнення глобальних соціальних цілей. Дії в цьому напрямі відкриють інноваційні можливості європейських держав, поліпшать результати освітнього процесу, допоможуть у розвитку економічних і соціальних переваг цифрового суспільства. Всі процеси повинні здійснюватися на рівні ЄС, національному, регіональному та місцевих рівнях. Пріоритетними напрямками діяльності при цьому визначено⁵⁵ напрям 1-й «Інноваційний Союз» (Innovation Union), завданням якого є «перенацілити»

⁵⁵ Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union/ Sec (2010) 1161 [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.erisee.org/sites/default/files/ EC-Europe%202020%20Flagship%20Initiative%20Innovation%20Union%20 SEC%282010%29.pdf](http://www.erisee.org/sites/default/files/EC-Europe%202020%20Flagship%20Initiative%20Innovation%20Union%20SEC%282010%29.pdf)

дослідження, розробки та інновації на актуальні основні проблеми суспільства, такі, як зміна клімату, доцільне використання енергії та ресурсів, демографічні проблеми та проблеми охорони здоров'я.

На рівні ЄС Європейська Комісія забезпечує наступні напрями:

1. створення Європейського Простору для Досліджень та Інновацій (ERA – European Research Area), розробку стратегічного плану з досліджень в пріоритетних галузях, посилення співпраці з державами - членами та регіонами ЄС;
2. поліпшення осно вних умов для бізнесу та інновацій (створення Єдиного Патентного Бюро ЄС, спеціалізованого Патентного Суду, модернізація загальних положень про авторське право і товарні знаки, збільшення можливості використання захисту інтелектуальної власності малими і середніми підприємствами, прискорення прийняття взаємопов'язаних стандартів);
3. задіяння «Європейських Інноваційних Партнерств» між ЄС та державами-членами ЄС для прискорення розвитку та трансферу технологій, необхідних для досягнення поставлених цілей. Це включає в себе «побудову біо-економічного середовища-2020», «задіяння технологій, щоб сформувати європейське промислове майбутнє», «технології, що дозволяють людям у пенсійному віці незалежно існувати і брати активну участь у житті суспільства»⁵⁶;
4. посилення і подальший розвиток політичних інструментів ЄС з метою підтримки розвитку та інновацій (структурні фонди, фонди підтримки розвитку, рамкові програми з дослідження та розробок), включаючи тісну співпрацю з Європейським Інвестиційним Банком, спрощення адміністративних процедур для отримання фінансування, особливо для середніх і малих підприємств і в області стимулюючих інноваційних механізмів;

⁵⁶ Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union/ Sec (2010) 1161 [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.erisee.org/sites/default/files/ EC-Europe%202020%20Flagship%20Initiative%20Innovation%20Union%20 SEC%282010%29.pdf](http://www.erisee.org/sites/default/files/EC-Europe%202020%20Flagship%20Initiative%20Innovation%20Union%20SEC%282010%29.pdf)

5. просування наукових партнерств і посилення взаємодії освіти, бізнесу, досліджень та інновацій, підтримка нещодавно створених компаній з розробки інноваційних технологій.

На національному рівні передбачено реформування національних та регіональних систем досліджень, розробок та інновацій; створення і впровадження спільних програм і збільшення кооперації з іншими країнами ЄС з питань фінансування, гарантування трансферу технологій по всьому ЄС; гарантія достатньої підтримки випускників наукових, зокрема прикладних (математичних, фізичних та інженерних) факультетів, зміни навчальних планів відповідно до принципів розвитку творчих здібностей, інновацій та підприємництва; пріоритетний розвиток наукових знань, використовуючи фіскальні (податкові) важелі та інші фінансові інструменти для збільшення інвестування досліджень, розробок та інновацій.

Метою реалізації 2-го напрямку «Рух молоді» є збільшення міжнародної привабливості європейської вищої освіти та підвищення якості освіти та навчання на всіх рівнях в ЄС, поєднуючи разом досконалість і рівність, за допомогою надання тим, що навчаються, і тим, що навчають, можливостей пересування в межах ЄС, поліпшення ситуації у сфері зайнятості молодих фахівців. В цьому напрямі на рівні ЄС Комісія забезпечує впровадження і зміцнення програми ЄС у сферах свободи пересування, навчання в університетах та досліджень, прив'язку цих програм до національних і можливостей держав - членів; проведення плану модернізації вищої освіти (навчальні плани, фінансування і управління); дослідження шляхів просування підприємництва через програми мобільності для молодих професіоналів; підтримку схвалення неформального навчання; запуск в дію загальних принципів зайнятості молоді. На національному рівні держави - члени ЄС реалізують гарантію достатнього інвестування освіти і навчальних систем на всіх рівнях (від дошкільної до вищої); поліпшення показників в сфері освіти в кожному сегменті (дошкільна, початкова, середня, професійна та вища освіта); збільшення відкритості і доступності освітніх систем за допомогою створення

національних кваліфікаційних стандартів; поліпшення умов залучення молоді до ринків праці за допомогою прийняття керівних принципів, проведення консультацій та навчання.

В рамках реалізації 6-го напрямку розвитку «Плану розвитку нових здібностей та збільшення кількості робочих місць» передбачено посилити ступінь соціального партнерства, підключити всі можливі служби до вирішення проблем в галузі зайнятості, зокрема, дати сильний поштовх, що спонукає до вирішення проблем кооперації у сфері освіти та навчання, включаючи в обговорення цих питань всі зацікавлені сторони, а також налагоджувати партнерство між сферами освіти, навчання та зайнятості, зокрема шляхом залучення соціальних партнерств в планування освітніх заходів.

Реалізація 7-го напрямку – «Європейської політики проти бідності» – також передбачає участь науково-дослідних і освітніх закладів у розробці і впровадженні програм підтримки соціальних інновацій для найбільш незахищених верств населення шляхом надання інноваційних технологій у навчанні та освіті.

Європейська стратегія "Європа 2020" має відношення не тільки до держав- членів ЄС і внутрішнього ринку, але повинна служити орієнтиром для держав- кандидатів і сусідів ЄС, які мають вибудовувати свою політику, ґрунтуючись на запропонованих Європою цілях і завданнях. Синергетичний ефект може проявлятися через трансфер технологій, ноу - хау, спільне використання ресурсів, створення переваги при узгодженості строків окремих проектів, вигрaш у якості, зростання довіри споживачів до кінцевого результату. В цілому синергетичні ефекти можна описати трьома змінними: збільшення прибутку в грошовому вираженні; зниження оперативних витрат; зниження потреби в інвестиціях⁵⁷. Всі змінні нерозривно пов'язані з часом.

⁵⁷ Арутюнова Д.В. Стратегический менеджмент: учебное пособие. – Таганрог: Изд-во ТТИ ЮФУ, 2010. – 122 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.aup.ru/books/m205/3_6.htm

Тому четвертим синергетичним ефектом можна вважати прискорення змін цих змінних.

Отже, стратегія розвитку об'єднаної Європи спрямована на гармонійний розвиток трьох вершин так званого “трикутника знань” (knowledge triangle) – освіти, досліджень та інновацій, що передбачає рішучу підтримку з боку держави та суспільства, а також відповідні рівні стимулювання людської активності у сферах традиційного виробництва знань та конкурентоспроможної продукції⁵⁸.

Цей принцип перегукується із концепцією «потрійної спіралі» (Triple Helix) взаємодії між університетами, державою та підприємницьким сектором у рамках сучасної інноваційної системи. Цю концепцію запропонували в 1990-х роках професор Стенфордського університету (США) Генрі Іцковіц та його колега Лойет Лейдесдорф з Амстердама. Підхід Іцковіца ґрунтується на тому, що в сучасному суспільстві ядром інноваційної діяльності виступає університет, що започатковує тісну співпрацю з бізнесом, виконуючи для нього дослідження і створюючи потік ноу-хау з метою постійного вдосконалення продуктів і послуг, що виробляються цим бізнесом. У такій моделі саме університет стає головним центром докладання державних зусиль і ресурсів для розвитку інновацій. Університети такого типу прийнято називати дослідницькими⁵⁹, або, як їх влучно називає Іцковіц, – «підприємницькими»⁶⁰. Звичайно, дослідницький університет зберігає всю академічну складову, але при цьому працює за принципом «трикутника знань» одночасно за трьома взаємопов'язаними напрямками: навчання, наукові дослідження, інноваційне впровадження технологій і виведення їх на ринки (технологічний трансфер).

⁵⁸ Бахтіна Г.П. Деякі шляхи реалізації стратегії “трикутника знань” в НТУУ “КПІ” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kpi.ua/638>

⁵⁹ Challenges for Research Universities by authors: Roger J. Noll, Linda. R. Cohen, Wesley Cohen, William Rogerson, Albert Teich, Brookings Institution Press, 1998, 217 p.

⁶⁰ Згуровський М.З. Дослідницькі університети як центри інноваційного розвитку країни / М.З. Згуровський // Київський політехнік. – Суспільство і наука. – 2011. – № 4. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kpi.ua/1104-1>

Деякі дослідники вважають, що у концепції «потрійної спіралі» йдеться про взаємне проникнення та нерозривний зв'язок різних компонентів інноваційної системи, кожен із яких (а не лише університет) відіграє в ній свою специфічну роль. Понад те, концепція «потрійної спіралі» може мати різні модифікації. Наприклад, у деяких країнах державний сектор досліджень та розробок відіграє настільки значну роль, що сама держава виступає регулятором наукової й інноваційної діяльності (відповідно до первісного трактування концепції Triple Helix) та активним «гравцем», поряд із підприємницьким сектором і вищими навчальними закладами. Такий гнучкий підхід до оцінки взаємодії у сфері науки, освіти й інновацій не викликає заперечень у переважній більшості фахівців⁶¹.

Реалізація концепції “трикутника знань” забезпечується на ідеї синергізму (synergy) чи «синергетичного ефекту» – спільної дії для досягнення спільної мети, що заснована на принципі, що ціле являє собою щось більше, ніж сума його частин⁶². Синергізм означає перевищення сукупним результатом суми складаючих його факторів. Так, доходи від спільного використання ресурсів перевищують суму доходів від використання тих же ресурсів окремо. Синергізм в діяльності окремих стратегічних одиниць передбачає пошук ресурсів і можливостей, що доповнюють і зміцнюють їх зусилля з метою добитися більших результатів порівняно з випадком, коли вони діють автономно.

Синергетичний ефект може проявлятися через трансфер технологій, ноу-хау, спільне використання ресурсів, створення переваги при узгодженості строків окремих проектів, виграш у якості, зростання довіри споживачів до кінцевого результату. В цілому синергетичні ефекти можна описати трьома змінними: збільшення прибутку в грошовому вираженні; зниження

⁶¹ Єгоров Ігор. Потрійна спіраль у МОНівській інтерпретації // Міжнародний спільно-політичний тижневик “Дзеркало тижня”. – №28. – 9 серпня. – 2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/science/potriyna-spiral-u-monivskiy-interpretaciyi-.html>

⁶² Арутюнова Д.В. Стратегический менеджмент: учебное пособие. – Таганрог: Изд-во ТТИ ЮФУ, 2010. – 122 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.aup.ru/books/m205/3_6.htm

оперативних витрат; зниження потреби в інвестиціях⁶³. Всі змінні нерозривно пов'язані з часом. Тому четвертим синергетичним ефектом можна вважати прискорення змін цих змінних.

Таким чином саме синергізм «трикутника знань» дозволяє найбільш ефективно забезпечити взаємодію освіти, науки та інновацій, отримуючи ефективний результат у вигляді розвитку інноваційної інфраструктури, механізмів і моделей її реалізації, підвищення якості освітніх послуг, їх конкурентоздатності, максимізації продуктивності розробок і досліджень, їх комерціалізації, забезпечення додаткових надходжень (прибутку) від реалізації об'єктів інтелектуальної власності (інтелектуальних продуктів) для університетів, освітніх і науково-дослідних установ, трансферу технологій тощо.

Надзвичайно важлива роль в цьому процесі належить університетам, зокрема не просто класичним академічним установам, а сучасним дослідницьким університетам з розвинутою інноваційною інфраструктурою. Місією дослідницьких університетів є підготовка якісного людського капіталу через використання в навчанні передових наукових міждисциплінарних досліджень, створення цілісного процесу навчання відповідно до «трикутника знань». Це передбачає посилення фундаментальної складової в навчанні та наукових дослідженнях, поширення мультидисциплінарності, відкритість та мобільність систем навчання, підвищення статусу окремих дисциплін тощо⁶⁴; виховання, розвиток та підтримку креативної складової особистості дослідника-науковця-підприємця.

Тут також слід відмітити, що одним із важливих і необхідних критеріїв реалізації «трикутника знань» як стратегічного напрямку розвитку європейської освіти є забезпечення відкритості і обміну знаннями, як наслідок реалізації відкритості та мобільності систем навчання. Європейські експерти проголосили цей критерій «свободи пересування знань» як «п'яту свободу»

⁶³ Там само.

⁶⁴ Бахтіна Г.П. Деякі шляхи реалізації стратегії “трикутника знань” в НТУУ “КПІ” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kpi.ua/638>

(«fifth freedom»)⁶⁵ – в продовження переліку основоположних європейських цінностей, «чотирьох свобод ЄС», якими визнані спільний ринок, вільне пересування, проживання та зайнятість громадян. Ініціативи, спрямовані на реалізацію «п'ятої свободи» та розвиток Європейського Простору для Досліджень та Інновацій (ERA), мають за мету полегшення таких обмінів через кордони.

Розвиток «відкритих інновацій» відображає той факт, що самостійно бізнесу і компаніям все складніше «дозволити собі» власні дослідження і розробки. Вони повинні використовувати знання і технології, розроблені університетами та дослідницькими центрами. Крім того, вони часто потребують співпраці з іншими компаніями, у тому числі з конкурентами. В пошуках ідей, рішень, технологій і кращих партнерів компанії повинні дивитися за межі національних кордонів. Деякі ініціативи сформовані спільним розумінням різними учасниками наукових досліджень й інновацій (великими фірмами, малими і середніми підприємствами, університетами, науковими центрами і т.д.) потребу підтримки їх співпраці на всій території ЄС і за межами. Наприклад, ініціатива з трансферу знань та інтелектуальної власності або Європейські технологічні платформи⁶⁶, які привносять разом учасники з усієї Європи у конкретних галузях і технологіях.

Транснаціональне науково-дослідне співробітництво також підтримується програмами фінансування, зокрема Рамкової Програми ЄС. Вони підтримують велику кількість транснаціональних проектів, досліджень, великомасштабних ініціатив, які об'єднують ресурси по всій Європі та за її межами навколо спільних цілей. Наприклад, спільні технологічні ініціативи, що об'єднують приватне і державне фінансування, дослідників з компанії і

⁶⁵ ERA in the Knowledge Triangle / European Commission. European Research Area. 10 September 2012. – [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://ec.europa.eu/research/era/understanding/what/era_in_the_knowledge_triangle_en.htm

⁶⁶ European Research Area (ERA) Progress Report 2013 / European Commission. European Research Area [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/research/era/pdf/era_progress_report2013/era_progress_report2013.pdf

університетів для вирішення складних технологічних завдань⁶⁷. Участь малих і середніх підприємств в реалізації основної мети ініціатив доповнюють Рамкову програму конкурентоспроможності та інновацій (Competitiveness and Innovation Framework Programme - CIP) Рамкової Програми ЄС, що підтримує інноваційну діяльність (у тому числі еко-інновації)⁶⁸, забезпечуючи кращий доступ до фінансування та надає послуги з підтримки бізнесу в регіонах.

Досвід України свідчить, що реалізація «трикутника знань» у вітчизняних умовах стає реальною об'єктивною вимогою сьогодення. Впродовж багатьох десятиліть вищі навчальні заклади в нашій країні формувалися виключно як інституції навчання, а не організації для проведення наукових досліджень і їх комерціалізації. Перетворення в науковій сфері у відриві від перетворень в економіці не мають сенсу⁶⁹.

Міністерство освіти і науки ставить перед ВНЗ завдання: усі прикладні дослідження обов'язково мають закінчувалися комерціалізацією – або ліцензійною угодою, або госпдоговірними відносинами, які б передбачали виконання тих чи інших робіт і давали б змогу університетам заробляти кошти. Високі результати комерціалізації демонструють переважно заклади, в яких приблизно 30% – фундаментальні дослідження, решта – прикладні⁷⁰.

Звичайно, в реалізації зазначених вимог особливого значення набувають університети, що мають статус дослідницьких (самоврядних), яких в Україні є 14⁷¹, більшість серед яких політехнічні вузи Києва, Харкова, Львова, Дніпропетровська, Луганська, Острога. Дослідницький університет - національний вищий навчальний заклад, що має вагомі наукові здобутки, провадить дослідницьку й інноваційну діяльність, забезпечує інтеграцію освіти та науки з виробництвом, бере участь у реалізації міжнародних

⁶⁷ Knowledge and Innovation / METIS GmbH / European Union, 2009 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cor.europa.eu/en/archived/documents/7d784c3f-ff3e-4991-9c19-6612dc70cd2a.pdf>

⁶⁸ Там само.

⁶⁹ Якименко Олександр. Наука передусім повинна працювати на результат // Міжнародний спільно-політичний тижневик “Дзеркало тижня” – №26. – 12 липня. – 2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/nauka-peredusim-povinna-pracyuvati-na-rezultat-.html>

⁷⁰ Там само.

⁷¹ Там само.

проектів і програм. Статус дослідницького надається вузові з метою підвищення його ролі як центру освіти і науки, підготовки висококваліфікованих наукових і науково-педагогічних кадрів, упровадження в практику наукових досягнень, реалізації спільних програм за пріоритетними напрямками досліджень для розв'язання важливих соціально-економічних завдань у різних галузях економіки.

Позитивна вітчизняна практика свідчить про можливості реалізації європейської концепції «трикутника знань» на базі вузів і їх співпраці із підприємствами і бізнесом незважаючи на системні проблеми трансформації. Крім діяльності дослідницьких університетів в Україні існує успішний досвід функціонування наукових парків при університетах, які на основі спільних інтересів учасників об'єднують іноземні та українські компанії, наукові робочі групи і лабораторії, що створюють для них потік конкурентоспроможних науко-технічних факультетів, що готують для компаній високоякісний персонал, венчурні та інвестиційні фонди, які виступають інвесторами стартап-проектів (start-up projects). До роботи наукових парків залучається дедалі більше студентів, які не лише працюють у їх компаніях, але й створюють у структурі бізнес-інкубаторів власні маленькі компанії для виведення на ринок своїх винаходів і проектів - інновацій.

Окрім позитивних зрушень на загальнодержавному рівні, слід відмітити і позитивний власний досвід у цій сфері. ДВНЗ «УжНУ» має суттєві напрацювання в напрямі реалізації загальноєвропейської концепції «трикутника знань» щодо гармонізації взаємодії освіти, досліджень і інновацій, підвищення ефективності співпраці університету, підприємств і бізнесу в регіоні, забезпечення якості освітніх послуг і їх наближення до європейських стандартів. ДВНЗ «УжНУ» має вагомі наукові здобутки, провадить дослідницьку й інноваційну діяльність, забезпечує інтеграцію освіти та науки з виробництвом, бере участь у реалізації міжнародних проектів і програм. ДВНЗ «УжНУ» активно працює над реалізацію

інноваційної стратегії розвитку і здобуття статусу дослідницького університету.

Показники говорять за себе. Так, згідно з рейтингом МОН України за 2013 рік, ДВНЗ «УжНУ» входить до числа 12 найпотужніших університетів України, є членом Асоціації університетів Карпатського регіону (ACRU), яка входить до Асоціації європейських університетів (EUA) і Міжнародної асоціації університетів (IAU). Згідно з даними міжнародних наукометричних баз, ДВНЗ «УжНУ» стабільно входить у десятку провідних наукових центрів України⁷².

Серед освітніх пріоритетів університету всебічна самореалізація студентів, підготовка висококваліфікованих кадрів для загальноєвропейського ринку праці. На всіх напрямках і спеціальностях усіх років навчання впроваджується інноваційна тріада: поглиблене вивчення іноземних мов, якісне засвоєння інформаційних технологій, інтенсивні різнорівневі міжнародні зв'язки. В університеті поглиблено вивчається 9 мов (українська, англійська, німецька, французька, російська, угорська, румунська, словацька, чеська). Жоден університет Центральної Європи не проявляє таку послідовну і системну зацікавленість до мов сусідніх народів.

ДВНЗ «УжНУ» реалізує стратегію інтеграції у світовий і європейський освітній простір, забезпечуючи активну міжнародну співпрацю, першочергово розв'язує три завдання: зростання чисельності іноземних студентів, розвиток програми «подвійних дипломів», збільшення обсягу грантів, залучених у освітньо-дослідницьку і наукову діяльність, модернізацію університету. Університет співпрацює з 70 партнерами з 17 країн, є відповідальним від України за освітньо-наукову взаємодію з Придунайськими країнами. На стадії відкриття навчально-консультаційні представництва університету в Угорщині, Румунії, Словаччині, Чехії⁷³.

⁷² Офіційний веб-сайт Ужгородського національного університету [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/university-about_us

⁷³ Офіційний веб-сайт Ужгородського національного університету [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/university-about_us

З другої половини 2013 року при підтримці Закарпатської обласної ради та адміністрації на базі НДІ засобів аналітичної техніки УжНУ завершиться процес створення наукового парку «Ужгородський національний університет», який визначено базовою організацією інноваційної інфраструктури регіону. Як структурний підрозділ університету науковий парк повинен забезпечити впровадження у виробництво готових наукових розробок, тобто комерціалізацію інноваційного продукту.

В підтвердження реалізації окреслених вище ініціатив ЄС щодо пріоритетів сталого розвитку на основі реалізації «трикутника знань» УжНУ є учасником Української Національної технологічної платформи «Агро-Фуд» в мережі ЄТП «Їжа для життя», яку Європейська дослідницька Консультативна рада (European Research Advisory Board, EURAB) означила як одну із найважливіших пан'європейських місій або керованих ініціатив, спрямованих на зміцнення потенціалу Європи шляхом інновацій. Призначенням ЄТП є розробка економічно обґрунтованих програм наукових досліджень та швидке впровадження наукових результатів у практику. Вона функціонує як об'єднання окремих тематичних кластерів (очолюваних експертами-фахівцями в своїх галузях) з організаційними і робочими групами, представниками заінтересованих політичних, наукових і промислових структур (інноваційна інфраструктура); як інструмент зміцнення інноваційного потенціалу українських малих і середніх підприємств (МСП) та їх ефективності на ближчі роки у РП7 (2011-2013 рр.) та у РП8.

Одним із інструментів реалізації «трикутника знань» на шляху до задекларованих стратегією європейського розвитку напрямів реформування національних та регіональних систем досліджень, розробок та інновацій, створення і впровадження спільних програм і збільшення кооперації з іншими країнами ЄС з питань фінансування, гарантування трансферу технологій, гарантії достатньої підтримки випускників, зміни навчальних планів відповідно до принципів розвитку творчих здібностей, інновацій та підприємництва є реалізація програм TEMPUS в Україні – програм зовнішньої

допомоги ЄС, що мають на меті сприяння модернізації системи вищої освіти у країнах-партнерах (країнах-сусідах) ЄС через активізацію співпраці між вишами держав-членів ЄС та країн-партнерів. Наразі ДВНЗ «УжНУ» реалізує два TEMPUS проекти GreenCo (забезпечення вимог і стандартів ЄС щодо використання «зелених» екологічних інформаційних технологій) та INNOLAB. Саме проект TEMPUS INNOLAB передбачає реалізацію пріоритетних напрямів розвитку стратегії «Європа-2020», старетігчної рамкової угоди європейської кооперації у сфері освіти та навчання (Strategic Framework for European Cooperation in Education & Training (ET 2020) з метою прийняття нового підходу у вирішенні цієї проблеми, формування «трикутника знань» – зв'язків між освітою, дослідженнями та інноваціями в основні види діяльності університету. Мети буде досягнуто за рахунок розвитку мережі інноваційних лабораторій (одна з яких на базі УжНУ), що стане частиною навчальної програми бакалаврату і регіональних інноваційних екосистем. Інноваційна лабораторія буде концептуально ґрунтуватися на творчому поєднанні відкритих інновацій, навчання і досліджень, безпосереднього залучення практики на підприємствах на основі використання інноваційної веб-платформи. Такий досвід і досягнення мети проекту забезпечать європейські стандарти університетської роботи та стане ще одним кроком на шляху до реалізації стратегічної мети вузу.

Експерти Європейського Простору для Досліджень та Інновацій (ERA) висунули слоган: «Європейський науковий простір потребує Європейський простір вищої освіти – і навпаки»⁷⁴. Центральна роль університетів у забезпеченні людськими ресурсами досліджень та інновацій очевидна. Аналогічно університети повинні мати тісні зв'язки з передовими дослідженнями з метою забезпечення високої якості освіти. Тісна взаємодія науково-дослідної та освітньої діяльності в університетах – це те, що надає їм справді унікальної і вирішальної ролі у сучасному суспільстві знань. Саме

⁷⁴ European Research Area (ERA) Progress Report 2013 / European Commission. European Research Area [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/research/era/pdf/era_progress_report2013/era_progress_report2013.pdf

тому для Європи так важливо мати сучасні університети. У більшості ж країн, як і раніше, існує гостра необхідність вдосконалення організаційно-управлінської системи університетів, надання їм більшої самостійності і відповідальності. Це дозволить університетам розвивати свої власні стратегії, щоб позиціонувати себе на європейському та міжнародному рівнях, а також міцно пов'язати свою діяльність з потребами суспільства та промисловості. У деяких випадках, концентрація та спеціалізація вимагатимуть створення Європейських центрів передового досвіду⁷⁵ для конкурентоспроможності в глобальному масштабі. Безпосередня мобільність студентів, аспірантів, дослідників, звичайно, є необхідним доповненням такої еволюції.

В Україні необхідно розвивати взаємодію вузів з іншими секторами науки, бізнесом і компаніями. Існуючі позитивні факти взаємодії вузів із промисловістю та академічними інститутами, кращі практики у цій сфері мають стати прикладами для інших. Потрібно заохочувати підприємницьку діяльність студентів, професорів, випускників вузів, розвивати нові форми організації взаємодії вузів, НАН, особливо на регіональному рівні.

2.4 Секторальні рамки кваліфікацій як інструмент узгодження дескрипторів європейських мета-рамок та побудови профілів освітніх програм

Однією із найважливіших цілей Болонського процесу є прийняття системи легко зрозумілих і порівнюваних ступенів, що сприятиме глобалізації європейського освітнього ринку та його інтернаціоналізації, підвищуватиме придатність випускників до працевлаштування, усуватиме перешкоди для горизонтальної та вертикальної академічної мобільності, матиме позитивний вплив на підвищення якості у Європейському просторі

⁷⁵ Там само.

вищої освіти (ЄПВО)⁷⁶. Для досягнення цієї непрості мети використовується компетентнісний підхід в проектуванні та реалізації освітніх програм, який передбачає комплексне використання цілого ряду інструментів прозорості, найважливішими серед яких є циклова система вищої освіти, міжнародні та національні рамки кваліфікацій, Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС), Додаток до диплома, Профіль програми. За допомогою цих інструментів здійснюється ієрархічний опис змісту освіти на різних рівнях та в різних предметних областях, а основними категоріями такого опису є компетентності та результати навчання. Вищезгадані інструменти розроблялися протягом останніх 15 років з ініціативи Європейської Комісії, Конференцій міністрів освіти європейських країн-членів Болонського процесу, Європейської Асоціації Університетів в рамках різних міжнародних програм та проектів. Це привело з одного боку до деякої методологічної та термінологічної неузгодженості (особливо це стосується європейських мета-рамки кваліфікацій), з іншого – до певної системної незавершеності та відсутності на сьогодні єдиної методології опису змісту освіти на різних рівнях: починаючи з найбільш загального – рамки кваліфікацій, і закінчуючи на рівні конкретної навчальної дисципліни.

Найбільший розрив виник на межі рамки кваліфікацій – профіль освітньої програми у зв'язку з тим, що опис на рівні рамки кваліфікацій визначає лише вимоги до певного циклу вищої освіти без прив'язки до предметної області, а профіль програми, очевидно, жорстко визначається конкретною спеціальністю. Для згладжування вказаного розриву в рамках проекту ТЮНІНГ - “Гармонізація освітніх структур в Європі” в 2007 році ініційовано нову лінію Tuning-SQF (*Sectoral Qualification Frameworks*), основним завданням робіт в якій є розроблення методології проектування секторальних рамок кваліфікацій як інструментів узгодження європейських мета-рамки та основи проектування освітніх програм в конкретних секторах вищої освіти.

⁷⁶ Рашкевич Ю. Секторальні рамки кваліфікацій як інструмент узгодження дескрипторів європейських мета-рамки та побудови профілів освітніх програм / Юрій Рашкевич, Станіслав Андрейчук

Метою даної статті є системний аналіз підходів до опису кваліфікаційних вимог та змісту вищої освіти на різних рівнях, пропозиції щодо використання відповідного інструментарія для забезпечення прозорості та зрозумілості освітніх програм, а також завдань, які стоять перед українською системою вищої освіти в контексті Закону України “Про вищу освіту” та прийняття нового переліку галузей знань та спеціальностей.

I. Єдність та протиріччя європейських мета-рамок кваліфікацій

Задекларований в Сорбонській ⁷⁷ та Болонській ⁷⁸ Деклараціях перехід на циклову систему вищої освіти з метою гармонізації освітніх програм практично відразу поставив на порядок денний питання створення загальноєвропейської кваліфікаційної рамки, за допомогою якої можливим стало б співставлення та порівнювання кваліфікацій, отриманих в різних країнах та в різних освітянських системах. Формально вперше це завдання було поставлено під час Конференції міністрів освіти європейських країн, яка відбулася у вересні 2003 року в Берліні. У Комюніке, прийнятому за результатами Конференції країни-учасники Болонського процесу “заохочуються до створення для своїх освітянських систем рамок порівняльних та сумісних між собою кваліфікацій, які повинні описувати кваліфікації в термінах навчального навантаження, результатів навчання, компетентностей та профілів”⁷⁹. Що стосується загальноєвропейського рівня, то Комюніке закликає до створення всеохоплюючої рамки кваліфікацій для ЄСВО.

Концентруючись виключно на навчальному навантаженні, результатах навчання, компетентностях та профілях, міністри фактично змінили парадигму вищої освіти в контексті створення та реалізації освітніх програм:

⁷⁷ Harmonization of the architecture of the European higher education system (Sorbonne Declaration). Paris, Sorbonne, 25 May 1998.

http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/SORBONNE_DECLARATION1.pdf.

⁷⁸ The European Higher Education Area. Joint Declaration of the European Ministers of Education (Bologna Declaration). Bologna, Italy, 19 June 1999.
http://www.ehea.info/Uploads/about/BOLOGNA_DECLARATION1.pdf.

⁷⁹ http://www.ehea.info/Uploads/about/Berlin_Communique1.pdf

перехід від того *що* вчити, до того *як* вчити, зміна акцентів від викладання на навчання, від орієнтації на викладача до студентоцентрованого навчання.

Важливим внеском в створення загальноєвропейської кваліфікаційної рамки стали результати роботи неформальної мережі “Спільна ініціатива з якості” (*Joint Quality Initiative, JQI*), учасники якої протягом 2001-2004 років розробили систему дескрипторів для опису вимог щодо кваліфікацій циклів вищої освіти. Ці дескриптори, в подальшому відомі як *Дублінські дескриптори*, включають наступні компетентності: знання та розуміння, застосування знань та розуміння, формування суджень, комунікацію, уміння навчатися. Вони і стали основою прийнятої в 2005 р. на черговій Конференції міністрів в Бергені Рамки кваліфікацій для Європейського простору вищої освіти (*The Framework of Qualifications for European Higher Education Area, FQ-EHEA*)⁸⁰. В даній рамці описані вимоги до кваліфікацій усіх трьох циклів вищої освіти, а також до короткого циклу в межах першого циклу, причому ці вимоги не є пов’язані із предметною областю, до якої належить кваліфікація. В ЄПВО вона використовується для цілей визнання кваліфікацій, забезпечення якості та є основою для побудови студентоцентрованих освітніх програм⁸¹.

Відразу після затвердження *FQ-EHEA* Європейська Комісія прийняла рішення розробити Європейську рамку кваліфікацій для навчання впродовж життя (*European Qualifications Framework for Life Long Learning, EQF-LLL*)⁸² для поєднання результатів впровадження Болонського процесу та Копенгагенського процесу щодо професійної освіти та підготовки кадрів. Участь у розробленні цієї рамки прийняли представники як вищої освіти, так і професійної, причому останні домінували. Після бурхливих дискусій було прийнято рішення будувати нову рамку на основі трьох типів дескрипторів:

⁸⁰ The framework of qualifications for the European Higher Education Area http://www.ehea.info/Uploads/QF/050520_Framework_qualifications.pdf

⁸¹ Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія/ Ю.М.Рашкевич. – Львів:Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 168 с.

⁸² European Qualifications Framework for Life Long Learning. http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/news/EQF_EN.pdf

знання, навички, широкі компетентності. Відмінність від дескрипторів *FQ-EHEA* полягає не тільки в іншій кількості та системі класифікації (усі дескриптори *FQ-EHEA* називаються компетентностями), а також у їх кумулятивності: дескриптори наступного рівня (*EQF-LLL* має 8 рівнів) будуються на відповідних дескрипторах попереднього. В 2008 році Європейський Парламент та Рада Міністрів схвалили *EQF-LLL* та рекомендували країнам-членам ЄС створювати на її основі свої національні рамки кваліфікацій. Цією ж ухвалою було рекомендовано окремим секторам освіти створювати свої Секторальні рамки кваліфікацій.

Проведемо порівняння дескрипторів *FQ-EHEA* та *EQF-LLL*. Якщо дескриптор “знання” однаково розуміється в обох рамках, то з іншими дескрипторами є проблеми. “Навички” в *EQF-LLL* означають здатність застосовувати знання та використовувати *know-how* для виконання конкретних задач та вирішення проблем. Термін “компетентності” означає перевірену здатність використовувати знання, навички, а також персональні, соціальні та методологічні здатності в праці та навчанні, для професійного та особистісного розвитку. Таким чином, як і в Болонській Рамці (*FQ-EHEA*), цей термін є узагальнюючим. Але в останній перед затвердженням версії *EQF-LLL* розробники вилучили додаток “широкі” перед терміном “компетентності”, що в результаті привело до істотних непорозумінь. Це, до речі, визнав в 2012 році і один із основних розробників *EQF-LLL* Майк Коулз. Тому, незважаючи на усі заяви щодо повної сумісності обох мета-рамок, практики добре знають, що встановити однозначність, порівнюючи кваліфікації, описані різними типами дескрипторів, часто є неможливо.

Спільним недоліком обох мета-рамок є те, що розроблені вони групами в певному сенсі «функціонерів», а не професіоналів-предметників. Тому їх пряме застосування на практиці як для процедур нострифікації (визнання) кваліфікацій, так і для забезпечення якості до сьогодні залишається надзвичайно обмеженим.

II. Напрацювання проекту ТЮНІНГ

Проблеми запровадження компетентнісного підходу в системі вищої освіти знаходилися в центрі уваги учасників проекту Тьюнінг, який фінансується з 2000 року Європейською Комісією та основним завданням якого є вироблення стратегії та моніторингу результатів впровадження основних цілей та інструментів Болонського процесу. Саме в рамках проекту вперше чітко сформульовані базові категорії студентоцентрованого навчання – компетентності та результати навчання, запропонована методологія побудови освітньої програми, змінена концепція ЄКТС в напрямку перетворення її в систему акумулювання кредитів тощо.

Згідно із Тьюнігом⁸³ компетентності являють собою динамічне поєднання знань, розуміння, навичок, умінь та здатностей. Розвиток компетентностей є метою освітніх програм, вони формуються в різних навчальних дисциплінах і оцінюються на різних етапах. Саме сукупність компетентностей визначає модель фахівця, тому ключову роль у визначенні їх набору відіграють замовники: працедавці, професійні організації, випускники. Тьюнінг запропонував поділ компетентностей на фахові, які власне і визначають основний профіль освітньої програми, та загальні, якими студент оволодіває в процесі виконання даної освітньої програми, але які носять універсальний характер і зберігають свою цінність і для інших програм. Прикладами останніх є знання іноземних мов, базові комп'ютерні та комунікаційні навички, здатність критично мислити, працювати в групі тощо.

В свою чергу результати навчання – це формулювання того, що, як очікується, повинен знати, розуміти, бути здатним продемонструвати студент після завершення навчання. Можуть відноситися до окремого модуля курсу, або також до періоду навчання (програми першого, другого чи третього циклів), вони визначають вимоги до присудження кредиту. При цьому “те, що, як очікується, повинен знати, розуміти, бути здатним продемонструвати

⁸³ Вступне слово до проекту Тьюнінг – гармонізація освітніх структур у Європі. Внесок університетів у Болонський процес// Європейська комісія: Дирекція з освіти і культури, 2008 – 108 с.

студент” формулюється в термінах компетентностей, тобто - знань, розумінь, навичок, умінь та здатностей.

Тюнінг визначає основну відмінність між результатами навчання та компетентностями в тому, що перші формулюються викладачами на рівні освітньої програми, а також на рівні окремої дисципліни, а компетентності набуваються особами, що навчаються. Ще однією особливістю результатів навчання є те, що на відміну від компетентностей вони повинні бути чітко вимірюваними. Але оскільки формулюються результати навчання та компетентності однією мовою, то на практиці далеко не просто їх розрізнити між собою без розуміння контексту, у якому вони сформульовані. Тому дуже часто в європейських освітянських документах (наприклад, в *FQ-EHEA*) ці два поняття зливаються воедино, або використовується лише одне із них (частіше – це результати навчання).

Вищеназвані базові категорії логічно вмонтовані у розроблену в рамках проекту Тюнінг методологію побудови освітньої програми, яка включає 10 етапів⁸⁴, першими трьома із яких є:

- визначення потреби в освітній програмі та її потенціалу шляхом консультацій із працедавцями та іншими стейкхолдерами;
- визначення профілю програми та програмних компетентностей випускника;
- формулювання програмних результатів навчання.

Що стосується проблеми прозорості та зрозумілості кваліфікацій, то уже на перших етапах реалізації Тюнінгом зроблений висновок щодо необхідності розроблення для кожної предметної області/галузі узгоджених на міжнародному рівні опорних точок (*reference points*), на основі яких відбуватиметься порівняння освітніх програм. Загалом в проекті розроблені системи опорних точок для 42 предметних областей. Відзначимо, що

⁸⁴ J. Lokhoff et al. (Eds.), A Tuning Guide to Formulating Degree Programme Profiles Including Programme Competences and Programme Learning Outcomes, Tuning Association, 2010.- 96 pp. <http://core-project.eu/documents/Tuning%20G%20Formulating%20Degree%20PR4.pdf>

аналогічні роботи велися у Великобританії під координуванням Агенції забезпечення якості (*Quality Assurance Agency, QAA*), перші результати під назвою предметні стандарти (*subject benchmark statements*) були опубліковані в 2002 році, а на сьогодні на сайті *QAA* розміщені відповідні описи для 58 програм бакалавра та 13 програм рівня магістра.

Запропонована Тюнінгом система опорних точок базується на розділенні усіх компетентностей на фахові та загальні, причому особлива увага приділена аналізу останніх, необхідність розвитку у студентів яких особливо наголошується з боку працедавців. Проведені у 2008 році соціологічні дослідження серед працедавців, викладачів, випускників та студентів (понад 7000 опитаних) показали, що в числі найважливіших загальних компетентностей є:

- здатність до абстрактного та аналітичного мислення та синтезу нових ідей;
- здатність застосовувати знання на практиці;
- знання та розуміння в предметній області та вибраній професії;
- здатність визначати, формулювати та розв'язувати проблеми;
- здатність до самостійного навчання.

Таким чином, концептуально в контексті розуміння компетентностей ідеологія Тюнінг співпадає із підходом *JQI*, використаним при побудові *FQ-EHEA*. Адже серед Дублінських дескрипторів (системи компетентностей) є навички самонавчання, комунікаційні компетентності, знання та розуміння, їх застосування на практиці. Тобто підхід Тюнінга легко може бути застосований до структури *FQ-EHEA*, а дескриптори *JQI* та дескриптори рівня програми та її опорні точки, розроблені в проекті Тюнінг, можуть і повинні бути в сукупності використані для побудови конкретних освітніх програм.

III. Концепція секторальних рамок кваліфікацій.

Як відзначено вище, незважаючи на усі заяви, включаючи впливову Групу супроводу Болонського процесу, щодо сумісності двох європейських мета-рамоч кваліфікацій, між ними є істотні протиріччя⁸⁵:

1. *FQ-EHEA* є основою на кредитах ЄКТС, а *EQF-LLL* – ні.
2. *FQ-EHEA* використовує незалежні рівневі дескриптори, а *EQF-LLL* – кумулятивні.
3. Істотними є відмінності в системах дескрипторів.

З іншого боку, освітні програми та присвоювані на основі них кваліфікації повинні достатньо чітко позиціонуватися в кожній із європейських мета-рамоч (рівнева класифікація), в іншому випадку – виникатимуть проблеми із їх зрозумілістю та взаємовизнанням. Не менш важливим для кожної освітньої програми є її міжнародне позиціонування у відповідній галузі освіти та науки (галузева класифікація), що особливо у контексті майбутнього працевлаштування на конкретній посаді в конкретному секторі економіки.

Очевидно, що помічними тут є напрацьовані в рамках проекту Тюнінг та *QAA* системи опорних точок, але між ними також є зрозумілі неузгодженості, оскільки працювали різні робочі групи, в різних країнах та із різними підходами. Тобто актуальною є задача розроблення певного інструменту, який дозволив би поєднати в цілісну систему рамки кваліфікацій та освітні програми, забезпечивши для останніх позиціонування як за рівнями/циклами підготовки, так і за предметними областями/дисциплінами. Тому логічним наслідком є початок в 2007 році в рамках проекту Тюнінг робіт над проектуванням секторальних рамок кваліфікацій (СРК). При цьому сектор розглядається як поєднання суміжних галузей/дисциплін із більш-менш порівняльними профілями освітніх програм.

⁸⁵ Columbus' Egg? Qualification Frameworks, Sectoral Profiles and Degree Programme Profile in Higher Education/ Robert Wagenaar. – Tuning Journal for Higher Education, Issue No.1, 2013. – 71-103.

Тюнінг виділяє 5-6 основних секторів: Гуманітарні науки, творчі та виконавські дисципліни (як 1-2 сектори); Інженерія; Природничі науки; Науки про здоров'я; Соціальні науки.

Перші результати були досягнуті протягом 2008-2010 років, коли була розроблена СРК для сектора соціальних наук, який охоплював наступні предметні області: науки про бізнес, європейські студії, освіта, соціальна робота, право, психологія, міжнародні відносини. Рамка охоплювала не тільки 5-8 рівні освіти за *EQF-LLL*, що відповідають вищій освіті, але й 3 та 4 рівні, як рівні доступу до вищої освіти. Важливим результатом також стало напрацювання методики побудови секторальних рамок, яка із певними модифікаціями використовується і сьогодні.

У 2010 році в рамках проекту *Tuning SQF HUMART* розпочалися роботи по створенню рамки для широкого сектора гуманітарних наук, творчих та виконавських дисциплін (*Humanities and the Performing and Creative Arts*). На відміну від попередньої рамки, побудованої на кумулятивних дескрипторах, в основу цієї були покладені незалежні рівневі дескриптори. Робота здійснювалася в три етапи:

1. Аналіз, перефразування та упорядкування існуючих для трьох Болонських циклів наборів опису предметних областей з метою із узгодження їх описів із описами рамки *EQF-LLL*. Це в першу чергу стосувалося історії, образотворчого та виконавчого мистецтва, музики та архітектури, для яких уже були напрацьовані описи на основі підходу *FQ-EHEA*.
2. Порівняння дескрипторів суміжних предметних областей з метою виявлення можливості їх включення в один сектор. Власне за результатами цих порівнянь стало зрозуміло, що необхідно робити не одну, а дві секторальні рамки: окремо для гуманітарних наук, а окремо для творчих та виконавських дисциплін
3. Проектування СРК.

Важливим завданням на заключному етапі робіт була побудова профілів кожного із виділених двох секторів у вигляді основної характеристики профіля та додаткових вимірів (ознак), які деталізують основні аспекти виділеного сектора, і для яких формулюються вимоги до знань, навичок та широких компетентностей (дескрипторів *EQF-LLL*).

Для сектора творчих та виконавських дисциплін основною характеристикою є “Творчість та креативність”, а додатковими вимірами – “Творення, виконання, проектування та концептуалізація”, “Переосмислення, пізнання та інтерпретація людини”, “Експериментування, інноваційність та дослідження”, “Теорії, історії та культури”, “Технічні, екологічні та контекстуальні аспекти”, “Комунікація, співпраця та міждисциплінарність”, “Ініціатива та діловитість”. Для сектора гуманітарних наук основною характеристикою визначено “Гуманізм в культурі та суспільстві”, а додатковими мірами - “Людська істота”, “Культури та суспільства”, “Тексти та контексти”, “Теорії та концепції”, “Міждисциплінарність”, “Комунікативність”, “Ініціативність та креативність”, “Професійний розвиток”.

Наступним кроком є формулювання вимог до кваліфікацій для кожного виміру зокрема в розрізі дескрипторів рамки. Наприклад, для 6 рівня *EQF-LLL* встановлює наступні загальні вимоги:

- Дескриптор “Знання” - Високий рівень знань у галузі роботи або навчання, включаючи розуміння теорій та принципів.
- Дескриптор “Навички” - Високий рівень навичок, що демонструють майстерність та інноваційність, необхідні для розв’язання складних та непередбачуваних задач у галузі спеціалізації (робота або навчання).
- Дескриптор “Компетентності” (широкі):
 - *менеджмент складної технічної або професійної діяльності або проектів, беручи відповідальність за прийняття рішень в непрогнозованих контекстах роботи або навчання;*

- відповідальність за професійний розвиток індивідів або груп.

В контексті виміру “Людська істота” СРК гуманітарних наук містить наступні формулювання:

- Deskриптор “Знання” - Розуміння людської природи, досвіду та вираження у різних формах та середовищах.
- Deskриптор “Навички” - Здатність використовувати дисциплінарні знання, щоб розуміти та інтерпретувати соціальні зміни.
- Deskриптор “Компетентності” (широкі) - Здатність розуміти та поважати людину-індивіда в її особистісному, культурному та соціальному вимірі.

Для порівняння наведемо формулювання виміру “Культури та суспільства”:

- Deskриптор “Знання” - Знання та критичний погляд на те, як людська поведінка, установи та форми вираження з’являються та взаємодіють з ідеями, віруваннями та цінностями.
- Deskриптор “Навички” - Здатність «витягувати» знання відповідної галузі, щоб ідентифікувати та визначати важливі задачі та області дослідження відповідно до соціальної та культурної взаємодії.
- Deskриптор “Компетентності” (широкі) - Обізнаність з роллю гуманітарних наук та гуманістичною перспективою в суспільстві; демонстрація етичного зобов’язання їх використання для досягнення соціальної зв’язності та цілісності.

Таким чином, СРК на відміну від одновимірних мета-рамок *EQF-LLL* та *FQ-EHEA* є двовимірною: секторальні додаткові виміри представлені рядками матриці, а deskриптори – стовбцями. При цьому ще раз зауважимо, що deskрипторами СРК є deskриптори *EQF-LLL*, але deskриптор СРК “Компетентності” використовується в дещо ширшому, аніж просто автономність та відповідальність, значенні.

Тепер розглянемо, яким чином СРК може бути використана для поєднання deskрипторів мета-рамок *EQF-LLL* та *FQ-EHEA*. Використаємо тут одновимірність мета-рамок та двовимірність СРК.

Для цього “вмонтуємо” СРК в матрицю, стовбцями якої є дескриптори *EQF-LLL*, а рядками – дескриптори *FQ-EHEA*. При цьому, враховуючи, що дескриптор *FQ-EHEA* “Застосування знань та розуміння” практично ідентичний дескриптору “Навички” *EQF-LLL*. Тому він не виступає в матриці другим рядком, а об’єднується із навичками в другому стовбці. Таким чином, зовнішня матриця має 4 рядки (дескриптори 1,3-5 *FQ-EHEA*) та три стовбці (дескриптори *EQF-LLL*) із вищевказаною модифікацією у другому стовбці. В роботі⁸⁶ наведено таку матрицю поєднання дескрипторів мета-рамки на прикладі магістерського курсу програми Еразмус-Мундус “Єврокультура: Європа в широкому світі” (табл. 2.3).

Таким чином, підсумовуючи розгляд принципів побудови, структури та використання СРК, можна відзначити наступне:

1. Оскільки СРК відображає суть сектора (предметної області, широкої галузі), то будуватися вона повинна викладачами – професіоналами, а не “функціонерами”, як це було із мета-рамками.
2. СРК повинна базуватися на чітко визначеній характеристиці профілю та додаткових вимірах, характерних для нього.
3. СРК описується самостійними (не кумулятивними) результатами навчання.
4. Повинна формулюватися зрозумілою для практичного запровадження мовою, рекомендований обсяг – 1 сторінка для кожного рівня освіти.

На сьогодні в Європейському просторі вищої освіти роботи по створенню СРК є на самому початку. Але, оскільки методика їх створення є вироблена, розробляються СРК незалежними командами фахівців, то слід очікувати нових секторальних рамок за визначеними секторами уже найближчим часом.

IV. Український порядок денний

⁸⁶ Columbus' Egg? Qualification Frameworks, Sectoral Profiles and Degree Programme Profile in Higher Education/ Robert Wagenaar. – Tuning Journal for Higher Education, Issue No.1, 2013. – 71-103.

Для української системи вищої освіти комплексне запровадження компетентнісного підходу в контексті побудови та реалізації освітніх програм, розбудови нової системи стандартизації та акредитації, імплементації європейських стандартів та рекомендацій забезпечення якості вищої освіти є серйозним викликом. Причиною є не тільки недостатня ознайомленість широкої університетської спільноти та керівництва із новою парадигмою вищої освіти, але й певні особливості нашого законодавства та уже напрацьовані документи.

Почнемо із останнього - Національної рамки кваліфікацій (НРК). Формально вона затверджена постановою Кабінету Міністрів №1341 ще 23 листопада 2011 року⁸⁷, але реально не працює досі. Її особливістю є відмінний як від *EQF-LLL*, так і від *FQ-EHEA* набір дескрипторів.

⁸⁷ Про затвердження Національної рамки кваліфікацій/ Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11. 2011 р., № 1341.

Програмні результати навчання освітньої програми «Єврокультура: Європа в широкому світі»

(у відповідності до концепції побудови СРК)

<i>FQ-EHEA</i> Дескриптори 1, 3-5 другого циклу	СРК гуманітарних наук Додаткові виміри 7 рівень	<i>EQF-LLL</i> Дескриптор “Знання” 7 рівень	<i>EQF-LLL</i> - дескриптор “Навички” <i>FQ-EHEA</i> – компетентність “Застосування знань та розумінь”	<i>EQF-LLL</i> - дескриптор “Компетентності” (широкі) 7 рівень
Особливість ступеневої програми	1. Людська істота	<i>Глибоке розуміння європейської ідентичності, громадськості, поточний процес уніфікації, його динаміка та культурні наслідки для громадян та світу</i>	<i>Ідентифікація та проблематизація того, що Європа та ЄС представляють для своїх громадян та світу</i>	<i>Аналіз та інтерпретація поточних задач щодо вирішення проблем багатокультурного суспільства та знаходження реалістичного вирішення, передача цих знань відповідній аудиторії</i>
1. Продемонстрував знання та розуміння ...	2. Культури та суспільства 3. Тексти та контексти	<ul style="list-style-type: none"> детальне знання та розуміння феномену багато культурності, національної та європейської ідентичності, поточного політичного управління, та розвиток соціально-політичних процесів на основі 4 концепцій: спілкування, співпраця, мобільність громадян та активне громадянство детальне (історичне) розуміння європейського інтеграційного процесу в глобальній перспективі шляхом вивчення найбільш відповідних текстів та контекстів 	<ul style="list-style-type: none"> високий рівень аналізу та синтезу для ідентифікації та визначення питань, пов'язаних з між-, транс- та багатокультурністю; здатність локалізувати, вибирати з джерел та керувати інформацією, необхідною для роботи з ключовими задачами такими як ідентичність/сті та громадськість 	<ul style="list-style-type: none"> застосування теоретичних знань на практиці шляхом знаходження працюючих та прийнятних підходів з високою обізнаністю проблематики використання відповідних менеджерських навиків, таких як лідерство, прийняття рішень, ефективної мотивації до роботи в багатокультурному/міжнародному середовищі;
3. Здатний інтегрувати знання та справлятися із складністю, формулювати судження ...	4. Теорії та концепції 5. Ініціативність та креативність 6. Міждисциплінарність	<ul style="list-style-type: none"> глибокі знання та розуміння теоретичних та методологічних підходів, зокрема порівняння та конструктивізму, які необхідні для незалежного дослідження у академічній галузі; кваліфіковані знання та розуміння різного регіонального та національного сприйняття європейського інтеграційного процесу з врахуванням культурно-соціальної перспективи, включаючи знання фактору «push and pull» в процесі формування європейської ідентичності та у відношенні до країн третього світу; 	<ul style="list-style-type: none"> робити судження шляхом поєднання складних (конфліктних та недостатніх) даних для раціонального вирішення ідентифікованих проблем; визначати теми рефлексивним чином в публічних дебатах з акцентом на соціально-культурному; незалежна підготовка та написання проектних заявок шляхом визначення вкладу проекту до вже існуючих знань та досвіду, 	<ul style="list-style-type: none"> робити судження шляхом поєднання складних (конфліктних та недостатніх) даних для раціонального вирішення ідентифікованих проблем; визначати теми рефлексивним чином в публічних дебатах з акцентом на соціально-культурному; незалежна підготовка та написання проектних заявок шляхом визначення вкладу проекту до вже існуючих знань та досвіду,

		<ul style="list-style-type: none"> • високий рівень сприйняття на основі знань та розуміння культурно-соціальних відмінностей та порівняння на груповому, локальному, регіональному, національному, європейському та світовому рівні 	найбільш ефективний підхід та його структура, рентабельність, відповідна аудиторія/бенефіціари проекту	найбільш ефективний підхід та його структура, рентабельність, відповідна аудиторія/бенефіціари проекту
FQ-EHEA Дескриптори 1, 3-5 другого циклу	СРК гуманітарних наук Додаткові виміри 7 рівень	EQF-LLL Дескриптор “Знання” 7 рівень	EQF-LLL - дескриптор “Навички” FQ-EHEA – компетентність “Застосування знань та розумінь”	EQF-LLL - дескриптор “Компетентності” (широкі) 7 рівень
7. Може комунікуватися із ...	7. Креативність	Досягнення та презентація результатів (в усній та письмовій формах) незалежного дослідження шляхом ефективного використання первинних та вторинних джерел (наприклад, бібліотек, комп'юте-ризованого та бібліографічного матеріалу)	Комунікація та передача політичної інформації в усній та письмовій формі до різних адресатів/аудиторій рідною мовою, та принаймні одною іноземною мовою, крім англійської, майже на рівні рідної	Результативна участь в груповій роботі, іноді провідна роль; головування на дебатах та дискусіях в міжнародній/багатокультурній групі
8. Має навички до навчання ...	8. Професійний розвиток	Знання власних слабких та сильних сторін, здатностей, методів навчання необхідних для вибраної професії чи переліку професій	Здатність використання методів та стратегій навчання до різних завдань та проведення незалежного навчання	Здатність навчатися від неочікуваних результатів та відповідати точно непередбаченому, беручи це до уваги для розробки необхідних стратегій

Розробники НРК визначили наступний набір компетентностей: знання, уміння, комунікація, автономність і відповідальність⁸⁸. Для кожного рівня освіти також визначена певна інтегральна компетентність. Наприклад, для 6-го рівня (бакалавр) нею є “здатність розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов”. Якщо проаналізувати у порівнянні із *EQF-LLL* та *FQ-EHEA* зміст дескрипторів НРК, то можна заробити наступні висновки:

- компетентність “Знання” в основному відповідає аналогічній компетентності *FQ-EHEA*, оскільки (на відміну від дескриптора *EQF-LLL*) є сформульована самостійними результатами навчання;
- компетентність “Уміння”, а особливо у поєднанні із інтегральною аналогічно відповідає компетентності “Застосування знань та розумінь” Болонської рамки;
- тотожною із своїм відповідником в *FQ-EHEA* є компетентність “Комунікація”, що стосується *EQF-LLL*, то дана компетентність є складовою дескриптора “Компетентності” (широкій);
- компетентність “Автономність і відповідальність” відповідає вузькому розумінню дескриптора “Компетентності”, тобто також є його складовою.

Звідси можна зробити висновок, що не повинно виникати жодних проблем із зрозумілістю наших кваліфікацій, описаних на основі НРК, при їх аналізі в контексті європейських мета-рамок.

Особливістю нашого законодавства про вищу освіту є наявність двох рівнів класифікації освіти: за галузями та за спеціальностями. Такого, як

⁸⁸ Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні: монографія// Колектив авторів: Бугров В., Гожик А., Жданова К., Зарубінська І., Захарченко В., Калашнікова С., Козієвська О., Линьова І., Луговий В., Оржель О., Рашкевич Ю., Таланова Ж., Шитікова С.; за заг. ред. В.Лугового, С.Калашнікової. – К.: ДП “НВЦ “Пріоритети” , 2014. – 156 с.

правило, нема в інших країнах ЄПВО: там, або взагалі відсутня державна класифікація освіти, або вона є однорівневою (у більшості випадків – за першим або другим рівнем Міжнародної стандартної класифікації освіти, МСКО). Очевидно, однорівневими також є опрацьовані в Європі системи предметних опорних точок та точок прив'язки. Окрім того, Закон України “Про вищу освіту” передбачає наявність стандартів вищої освіти за окремою спеціальністю для кожного рівня. Про певну галузеву стандартизацію освітніх програм в Законі не йдеться взагалі, тобто це питання залишається відкритим.

Таким чином, перед системою вищої освіти України в контексті академічної компоненти процесу імплементації нового законодавства стоять декілька завдань:

1. Реальне використання НРК в процесах розроблення, оцінювання та визнання освітніх програм.
2. Визначення механізмів відображення специфіки галузі знань в стандарті вищої освіти спеціальності.
3. Розроблення методики позиціонування наших освітніх програм на європейській та світовій картах вищої освіти.
4. Опрацювання інструментів проектування освітніх програм (як на рівні програми в цілому, так і на рівні окремої навчальної дисципліни) на основі інтегрованого компетентнісного підходу.

Ці завдання є пов'язаними між собою, більше того, вирішення завдань 2-4 автоматично реалізовує перше завдання. Тому аналіз та формулювання пропозиції почнемо із другого.

Оприлюднені концепція та проект (надіюся, що до моменту опублікування даної статті він буде затверджений Кабінетом Міністрів України) нового переліку галузей знань та спеціальностей підготовки фахівців вищої освіти в цілому відповідають МСКО: галузі знань – вузьким галузям МСКО (2-й рівень), а спеціальності – деталізованим (3-й рівень). У свою чергу, широкі галузі МСКО є основою переліку секторальних рамок, які зараз розробляються в ЄПВО. Таким чином, доцільним є стандарти вищої освіти робити

дворівневими (перший рівень - спільні програмні результати навчання для усіх спеціальностей галузі знань; другий рівень – програмні результати навчання, індивідуальні для даної спеціальності).

Додатковими перевагами такого підходу є⁸⁹:

- Забезпечення цілісності та єдності спеціальностей в межах галузі знань, що сприятиме горизонтальній мобільності студентів, забезпечить їм більш широкі можливості щодо вибору траєкторій навчання.
- Полегшення позиціонування наших галузей знань та спеціальностей на європейській та світовій мапі освітніх програм.
- Сприяння координації діяльності науково-методичних комісій Міністерства освіти та науки та експертних рад Національного агентства із забезпечення якості при розробленні стандартів вищої освіти.
- Може бути покладений в основу методики створення міждисциплінарних освітніх програм, що особливо важливо для освітньо-наукових програм третього циклу вищої освіти.
- Упорядкує процеси створення власних експериментальних освітніх програм дослідницькими та національними університетами, передбачені четвертим пунктом Статті 29. “Національний вищий навчальний заклад” Закону України “Про вищу освіту”: наприклад, в експериментальну програму необхідно закласти програмні результати навчання відповідної галузі знань, а програмні результати другого рівня університет визначає самостійно.

При використанні такого підходу до стандартизації освіти інструментом позиціонування наших освітніх програм на європейській та світовій картах вищої освіти можуть стати наші галузеві рамки кваліфікацій (ГРК), побудовані

⁸⁹ Закон України “Про вищу освіту”//Закон від 01.07.2014 № 1556-VII
<http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>

за схемою та із використанням європейських напрацювань щодо СРК. Тут можливі три підходи:

1. Галузева рамка будується таким чином, щоб можна було безпосередньо співставляти наші галузеві результати навчання із відповідними дескрипторами обох мета-рамок. У цьому випадку ГРК повинна бути тривимірною, що суттєво зменшує її читабельність.
2. ГРК будується за схемою, представленою в таблиці 2.3, у двох варіантах: для співставлення із *FQ-EHEA* та для *EQF-LLL*.
3. ГРК будується за схемою таблиці 1, з метою співставлення лише з *EQF-LLL*.

Останній варіант виглядає найбільш привабливим, оскільки ймовірно, що саме СРК будуть основою для нострифікації закордонних кваліфікацій в ЄПВО⁹⁰, тобто структура нашої ГРК може виглядати наступним чином (табл.2.4).

Таблиця 2.4

Пропонована структура української галузевої рамки кваліфікацій

<i>НРК України</i> Дескриптори 1, 3,4 X-рівень	ГРК певної галузі знань Додаткові виміри X- рівень	<i>EQF-LLL</i> Дескриптор “Знання” X- рівень	<i>EQF-LLL</i> дескриптор “Навички” <i>НРК України</i> – компетентність “Уміння” X- рівень	<i>EQF-LLL</i> дескриптор “Компетентності” (широкі) X- рівень
Інтегральна компетентність				
1. Знання				
3. Комунікація				
4. Автономність і відповідальність				

В контексті розроблення сукупності національних ГРК важливим є питання використання уже згаданих вище напрацьованих в проекті Тюнінг⁹¹ та

⁹⁰ Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region The European Treaty Series, No. 165, Council of Europe – UNESCO Joint convention. Lisbon, 11 April 1997. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=165&CL=ENG>

⁹¹ <http://www.unideusto.org/tuningeu/competences/specific.html>

Британською QAA⁹² наборів опорних точок/предметних стандартів. Враховуючи ступінь деталізації предметних областей цих наборів, а також загальні параметри українського нового Переліку галузей знань та спеціальностей (порядку 26 галузей та 110 спеціальностей), набори опорних точок/предметних стандартів можуть бути використані частково як для галузевої частини стандарту, так і для частини, яка стосується спеціальності. Це доцільно робити не тільки тому, щоб зекономити час для розроблення стандартів та використати міжнародновизнані напрацювання, але й для полегшення нострифікації в майбутньому наших документів про вищу освіту та позиціонування українських освітніх програм на європейській та світовій картах вищої освіти.

Що стосується інструментів проектування освітніх програм на основі інтегрованого компетентнісного підходу, то добрим прикладом є запропонований професором Анджеєм Красьневські⁹³ матричний спосіб представлення взаємозв'язків (відповідності) між результатами навчання різних рівнів опису: сектора освіти та науки, напрямку навчання, окремої навчальної дисципліни (модуля). За браком місця ми не розглядаємо деталі цієї методики в даній статті, але рекомендуємо розробникам освітніх програм вивчити та використовувати на практиці цю апробовану вищими навчальними закладами Польщі технологію.

Таким чином, питання розроблення інструментарію для запровадження компетентнісного підходу до розроблення та реалізації освітніх програм є надзвичайно актуальним як в ЄПВО, так і в Україні зокрема. Запропонована в проекті Тюнінг концепція секторальних рамок кваліфікацій може і повинна бути використана в системі вищої освіти України, оскільки:

⁹² <http://www.qaa.ac.uk/assuring-standards-and-quality/the-quality-code/subject-benchmark-statements>

⁹³ Andrzej Kraśniewski. Jak przygotowywać programy kształcenia zgodnie z wymaganiami wynikającymi z Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego? // Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Warszawa, 2011. – 100 s. http://www.procesbolonski.uw.edu.pl/dane/publikacja_MNISW_AK_111103.pdf

- Концепція нової класифікації нашої вищої освіти (галузь знань, спеціальність) природно передбачає врахування галузевих (секторальних) особливостей, які відображаються як у відповідній рамці кваліфікацій, так і у державних стандартах вищої освіти.
- Запровадження Галузевих рамок кваліфікацій вищої освіти України сприятиме коректному позиціонуванню наших освітніх програм та полегшить визнання наших кваліфікацій за кордоном.
- Розроблення ГРК сприятиме налагодженні тіснішої співпраці між закладами вищої освіти та працедавцями, їх професійними асоціаціями та випускниками, що підвищить якість освітніх програм та збільшить придатність до працевлаштування випускників.
- Адаптація міжнародних інструментів прозорості освітніх програм, одними із яких є СРК, сприятиме інтернаціоналізації нашої системи вищої освіти, притоку студентів, поглибленню міжнародних освітянських та наукових контактів.

2.5 Загальні характеристики інноваційного університету

Успіх країни- швидкість комерціалізації нових ідей!

Під *інноваціями* розуміють не все з того нового, що створено і констатується як факт, а лише те, що виникає і має **майбутнє**, що сприяє прогресивному і творчому розвитку. Інновація - це нововведення, що вводиться в обіг з позитивним економічним ефектом. Саме тому не всяке нововведення є інноваційним. Особливість інновації в тому, що вона при її впровадженні починає приносити користь, сприяє розвитку⁹⁴.

⁹⁴ Д. Мірошніков Загальні характеристики інноваційного університету / Дмитро Мірошніков

Інновація сьогодні є домінуючим фактором розвитку вищої школи. Це обумовлено тим, що здатність до сприйняття інновацій і вибір інноваційного розвитку дозволяє виживати і розвиватися вузу в умовах наростаючої динаміки соціальних змін.

Інноваційний розвиток сучасного вузу - це об'єктивно обумовлений, цілеспрямований і незворотний, що розгортається у часі, процес переходу вузу з одного стану в інший. Здійснюється цей процес переважно за допомогою цілеспрямованого внесення в діяльність Вузу якісно нових елементів, властивостей і характеристик. Інакше у вузу немає майбутнього.

Інноваційний розвиток вузу - це процес якісних змін системи, передумовою, умовою і змістом яких виступають інновації та нововведення, що забезпечують її оптимальне і сталий розвиток.

Система освіти України є одним з найбільш стабільних, соціально значущих і затребуваних інститутів, який відрізняється високою концентрацією інтелектуальних, творчих, інформаційних та кадрових ресурсів, багатими традиціями і наявністю всесвітньо визнаних наукових та інженерних шкіл. У нашій країні завданням вищої школи традиційно є не тільки узагальнення та передача студентам накопичених раніше знань, умінь і навичок, а й розвиток наукових досліджень з метою отримання нових знань, необхідних для забезпечення науково-технічного прогресу в країні.

Володіючи унікальним інноваційним потенціалом, вища школа повинна стати одним з локомотивів переходу країни на інноваційний шлях розвитку, формування інноваційної культури та інноваційного менталітету нації.

В даний час питанням формування інноваційного потенціалу вищої школи в економічній літературі приділяється досить багато уваги, однак існуюча інформація найчастіше носить уривчастий і суперечливий характер і не має однозначного трактування.

Так, в окремих випадках інноваційний потенціал ототожнюється з науково-технічним і представляється як «накопичена певна кількість інформації про результати науково-технічних робіт, винаходів, проектно-

конструкторських розробок, зразків нової техніки і продукції» або тлумачиться як «система факторів та умов, необхідних для здійснення інноваційного процесу», що значно спрощує дійсність, а також звужує сферу застосування цієї важливої категорії.

Визначаючи роль інноваційного потенціалу вищої школи в мінливому світі, насамперед, слід гуртуватися на розумному балансі між збереженням традицій, які є частиною науково-освітнього та культурної спадщини, і новими підходами, які позиціонують стратегічне положення вищої освіти в суспільстві. Необхідно забезпечити адекватну реакцію вищої освіти на суспільні інтереси, потреби економічного та культурного життя, вирішення конкретних проблем країни і регіонів. При цьому найважливішим фактором у розвитку вищої освіти стає взаємодія з державою, бізнесом та громадськими організаціями.

Таким чином, створення моделі інноваційного університету, а в ньому інтеграційних процесів у системі «освіта-наука-виробництво» можуть і повинні стати важливою складовою частиною формування в країні того якісно нового середовища, яке потрібне для реального практичного вирішення завдання переходу економіки України на інноваційний шлях розвитку та забезпечення його стійкості.

Питання інноваційності в роботі вищих навчальних закладів України є досить новим і перебуває додаткових досліджень у теоретичній площині. Проте всі погоджуються з тим, що інноваційна діяльність є невід'ємною складовою їх роботи.

Осмислення трансформації ролі університетів (як суто соціальної інституції) почалось ще у середині 20-го сторіччя. Стає зрозумілим, що університети перетворюються на рушіїв економічного розвитку, особливо в інноваційній галузі.

Кожна з країн світу постає перед глобальною проблемою переведення наукових досягнень, отриманих в університетах на комерційну основу. Отже успіх розвитку держави на сьогодні визначається швидкістю, з якою результати

наукової діяльності запроваджуються в новітніх технологіях та технологічних продуктах на ринку.

В сучасних країнах ключовими організаціями, що стимулюють розвиток є:

- *університети*
- *національні лабораторії*
- *наукові підрозділи компаній*
- *організації, пов'язані із дослідженнями, розробками, поширенням знань і їх практичних застосуванням.*

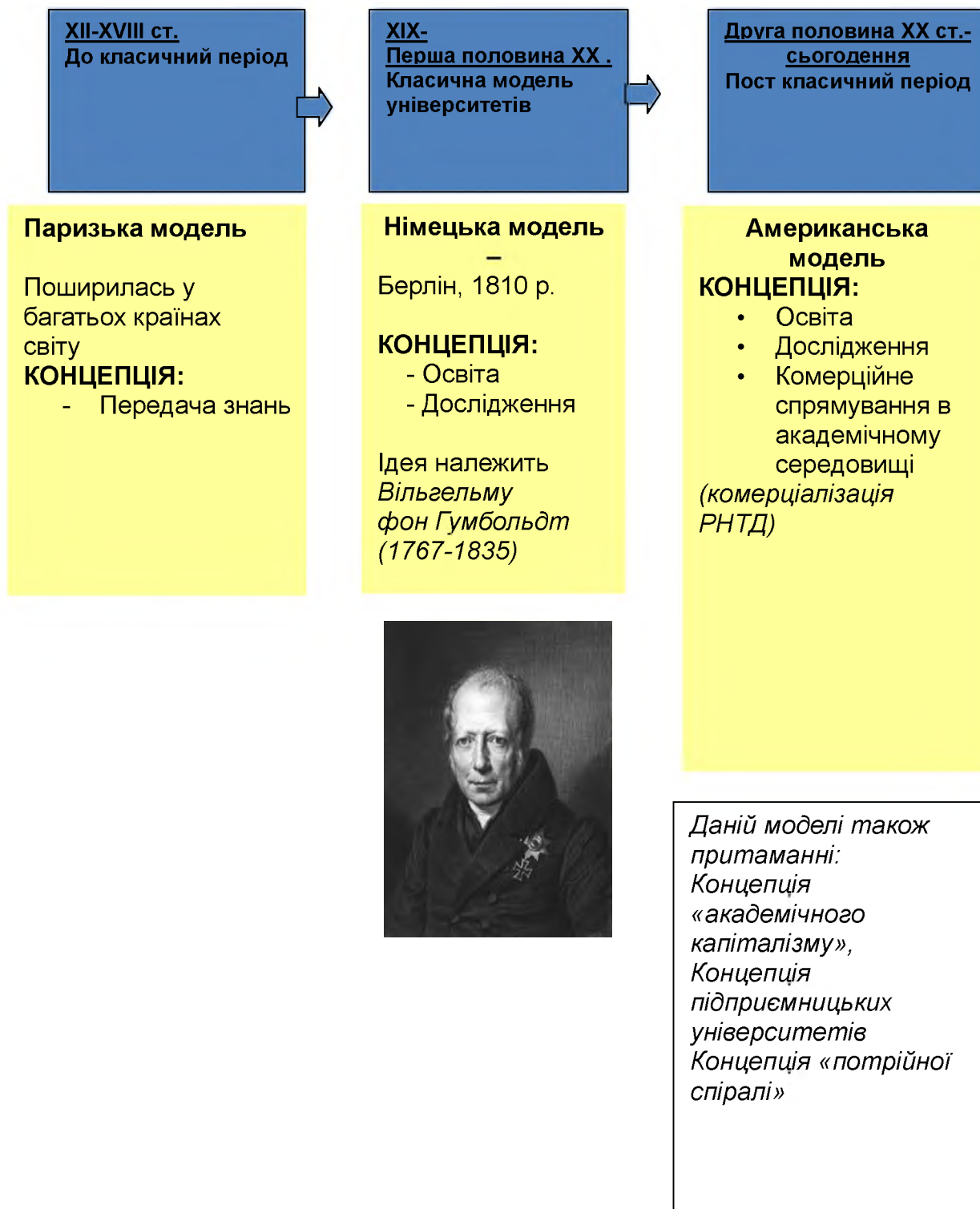
В Україні процеси трансформації вищої освіти тільки розпочались, тому дослідження можливостей інноваційної діяльності є вкрай важливими з теоретичної та практичної точок зору.

Об'єктами інновацій повинні стати всі сфери діяльності університету: нові структура і форми адміністративного та колегіального управління науковою та освітньою діяльністю вузу, нові освітні технології, зміна рівнів та форм здобуття освіти, нові форми експорту освітніх послуг, механізми залучення інвестицій та роботи з випускниками, інтеграція з підприємствами, організаціями та багато іншого.

У зв'язку із цим постають питання:

- Наскільки світові тенденції по зміні ролі університетів можуть бути застосовані в Україні?
- Які трансформації вже відбулись в українських ВНЗ і які подальші перспективи?
- У чому сутність інноваційної діяльності у різних за профілем ВНЗ, які її показники, як визначити ефективність?
- Які моделі інноваційної діяльності існують для класичних ВНЗ?

Для початку спробуємо з'ясувати які моделі університетів існують.
З історичної точки зору виділяють такі етапи трансформації моделей.

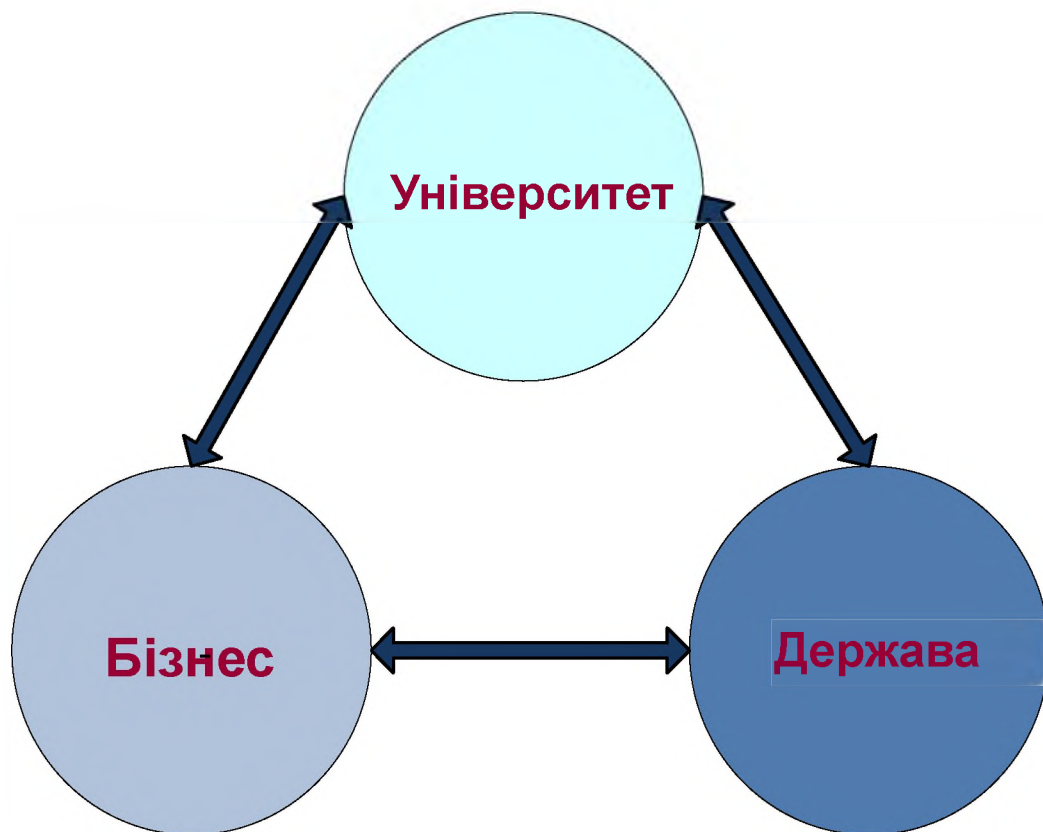
Концепція підприємницьких університетів (авторство якої належить Бертону Кларку (1928-2009) об'єднує класичну модель університету з культурою підприємництва, інновацій і технологічного трансферу.

Згідно з цією концепцією університет:

- Здатен залучити додаткові фінансові ресурси для забезпечення своєї діяльності
- Розвиває інноваційні методи навчання та модифікує його зміст
- Тісно взаємодіє із бізнес-середовищем, де впроваджуються розробки вчених університету.

Концепція «потрійної спіралі» Генрі Іцковіца (професора Сендфордського університету (США))

Модель інноваційного розвитку по «Потрійній спіралі» включає в себе три основні елементи: (1) в суспільстві, заснованому на науковому знанні характерним є посилення ролі університетів у взаємодії з промисловістю та урядом; (2) три інститути (Університет, Бізнес, Влада) прагнуть до співпраці, при цьому, інноваційна складова походить з даної взаємодії, а не з ініціативи держави; (3) на додаток до традиційних функцій, кожен їх трьох інститутів «частково бере на себе роль іншого». Інститути, що здатні виконувати нетрадиційні функції, вважаються найважливішим джерелом інновацій.

Спочатку ролі кожного інституту були строго визначені: роль промисловості в моделі «Потрійний спіралі» полягала у виробництві, уряд був джерелом контрактних відносин, гарантом стабільної взаємодії, а університет - джерелом знань і технологій, формуючи економіку, засновану на знаннях. Посилення важливості «знання» і ролі університетів при інкубуванні наукомістких компаній дозволило Університетам отримати більшу питому вагу на арені взаємодії. Раніше університети розглядалися тільки як джерело кадрів і знань, тепер присутня також і підприємницька складова. Сьогодні багато університетів мають власні канали для трансферу технологій та пропонують освітні програми по створенню підприємств. Замість того, щоб як раніше служити лише джерелом нових ідей для вже існуючих фірм, сучасні університети намагаються об'єднати свої дослідницькі та освітні можливості для створення фірм нової формації, особливо в просунутих областях науки і технології. Дотримуючись цієї інноваційної стратегії, багато прогресивних ВНЗ переорієнтовують свою діяльність, а отже дедалі частіше стають запорукою успішного економічного розвитку регіону. Нові організаційні механізми, такі як бізнес-інкубатори, наукові парки, і різні об'єднання стають джерелом економічної активності та міжнародного обміну. Модель інноваційного

розвитку «Потрійна спіраль» надихає своїх послідовників на розробку нових міждисциплінарних знань, на співпрацю у сфері науки і створення спільних підприємств.

Підприємницький університет займає активну позицію, застосовуючи знання на практиці і вкладаючи результати в нові освітні дисципліни. Таким чином він слідує інтерактивній, а не лінійній інноваційній моделі. Удосконалюючи свої технології та ділячись своїми знаннями, компанії беруть участь в освітньому процесі. Уряд виступає як громадський підприємець і венчурний інвестор в доповненні до своєї традиційної законодавчої та регулюючої ролі. Взаємодія лінійної і нелінійної динамік породжує інтерактивну інноваційну модель. Глобалізація набуває все більш децентралізований характер і поширюється через регіональні мережі університетів, а також через мульти-національні корпорації та міжнародні організації. Маючи в своєму розпорядженні великими зв'язками, університети здатні поєднувати і використовувати різні види інтелектуальної власності. В умовах сучасного конкурентного середовища, інновації є занадто значущим чинником, щоб залишати їх приватним підприємствам або групам компаній і навіть транснаціональним науковим об'єднанням. Інноваційна діяльність розрослася з процесу всередині компаній в діяльність, яка залучає багато інститутів.

Головним завданням інноваційного університету є якісна підготовка інноваційно орієнтованих фахівців у пріоритетних галузях техніки і технологій на основі єдиного процесу отримання, розповсюдження і застосування нових знань. Така підготовка фахівців для інноваційної економіки вимагає формування інноваційного середовища вузу і відповідної кваліфікації та інноваційної культури викладачів.

В інноваційному університеті повинен забезпечуватися повний інноваційний цикл просування нових наукових результатів до кінцевих споживачів на профільних ринках: ринку освіти, ринку праці та ринку науково-технічної продукції та послуг. Інноваційний вуз як суб'єкт національної

інноваційної системи повинен робити істотний вплив на соціально-економічний розвиток країни, профільних галузей промисловості і системи професійної освіти.

Вуз повинен являти собою інноваційний науково-освітній комплекс (консорціум), до складу якого входять малі та середні наукомісткі підприємства, що утворюють зовнішнє інноваційне оточення вузу з числа великих профільних підприємств, академічних та проектних НДІ.

Традиційні завдання університетів

- Освітня діяльність (розробка та впровадження нових навчальних дисциплін, розвиток інноваційних методів навчання)
- Наукова діяльність (генерація нових знань, перехід від індивідуальних до міждисциплінарних групових досліджень)

Нове («третє») завдання університетів –

- Комерціалізація наукових результатів, отриманих у підрозділах університету (патентування, ліцензування, створення малих інноваційних компаній ті ін.)

Нова роль університетів:

- Запровадження замкнутого циклу від навчання і дослідження до створення малих інноваційних підприємств
- Не лише підготовка кадрів, а виробництво інноваційних ідей і кадрів, які їх генерують та впроваджують

Формування навчального, наукового та інноваційно-технологічного комплексів у структурі університетів саме по собі не визначає якісно нового рівня його розвитку. Синергетичний ефект досягається тільки в результаті глибокої і системної інтеграції базових комплексів та їх найтіснішої взаємодії, взаємодоповнення, взаємоузгодження на всіх етапах і у всіх сферах основної діяльності університету, що забезпечують нову якість навчального, наукового та інноваційного потенціалів.

Інноваційний розвиток сучасного вузу - це об'єктивно обумовлений, цілеспрямований і незворотний, що розгортається у часі, процес переходу вузу

з одного стану в інший. Здійснюється цей процес переважно за допомогою цілеспрямованого внесення в діяльність вузу якісно нових елементів, властивостей і характеристик. Інакше у вузу немає майбутнього.

Інноваційний розвиток вузу - це процес якісних змін системи, передумовою, умовою і змістом яких виступають інновації та нововведення, що забезпечують її оптимальне і сталий розвиток.

Інноваційна стратегія розвитку вищого навчального закладу є найважливішим чинником успішної діяльності вузу в сучасних умовах. Якщо раніше вузи могли успішно функціонувати, концентруючи увагу в основному на раціональному використанні свого внутрішнього потенціалу, то в даний час назріла необхідність переходу вузу з режиму функціонування в режим розвитку. Стратегія інноваційного розвитку визначає "що змінити" і "як змінити". Відповіді на ці питання дають можливість проектувати механізм інноваційного розвитку вузу як системи. В рамках інноваційної стратегії вузи проводять політику орієнтації та перемикавання на споживчий попит, ретельне вивчення майбутніх контрагентів, контактів з конкурентами, новими комерційними структурами, визначаючи при цьому їх надійність і перспективу. Довгострокові цілі в інноваційної стратегії визначаються результатом аналізу змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі вузу.

Таким чином, інноваційна модель розвитку університету диктує необхідність глибокої інтеграції наукової, освітньої та інноваційної діяльності, розробки та впровадження механізмів, що підвищують реальну конкурентоспроможність вузу за рахунок підвищення якості всіх видів його діяльності. Головне завдання інноваційного університету - якісна підготовка інноваційно орієнтованих фахівців у пріоритетних галузях техніки і технологій на основі єдиного процесу отримання, розповсюдження і застосування нових знань. Така підготовка фахівців для інноваційної економіки вимагає формування інноваційного середовища вузу, а також відповідної кваліфікації та культури викладачів. У контексті вищесказаного стратегія інноваційного розвитку вузу повинна торкнутися всіх напрямків його діяльності. Іншими

словами, базові принципи стратегічного, плану з метою створення інноваційного поясу і переходу Університету в статус Національного дослідницького університету, проектуються на основні напрямки його діяльності, якими є:

1. Освітня діяльність;
2. Виховна робота з учнями;
3. Наукова діяльність;
4. Міжнародна діяльність;
5. Діяльність в галузі інформатизації;
6. Економіко-фінансова діяльність;
7. Розвиток матеріально-технічної бази університету.

Що таке **інноваційна освіта**? Суть інноваційної освіти можна виразити фразою: «Не наздоганяти минуле, а створювати майбутнє». У кращих своїх зразках воно орієнтоване не стільки на передачу знань, які постійно

застарівають, скільки на оволодіння базовими компетенціями, що дозволяють потім, у міру необхідності, здобувати знання самостійно. Саме тому така освіта повинна бути пов'язано більш тісно з практикою, ніж традиційне.

Стратегічною метою інноваційного розвитку освітнього процесу є приведення системи вищої освіти у відповідність до сучасних вимог динамічного ринку праці, розширенням переліку нових технологій в світовій практиці.

Тактична мета - проведення комплексу взаємоузгоджених реформ з реалізацією пілотних проектів на всіх факультетах вузу з розробки та впровадження конкретних інноваційних освітніх програм.

Парадигма (вихідна модель) освіти, що склалася в попередні епохи в класичних університетах, в основі своїй передбачала **установку на формування знань, умінь і професійних навичок**. Суть її - у створенні механізму передачі знань, умінь і навичок від вчителя до учня, при цьому вчитель був їх основним джерелом, він визначав і їх обсяг, і методику засвоєння. Учитель, викладач, майстер в ній - провідна ланка.

В рамках нової, інноваційної парадигми основним споживачем освітніх послуг є студент, продуктом, що піддають якісним змінам в ході надання послуги, є знання студента.

Стратегія ВНЗ в області створення, впровадження і використання нових освітніх технологій має реалізовуватися в чотирьох основних напрямках:

- **підвищення якості освіти** за рахунок підвищення ефективності навчального процесу (більша кількість інформації), створення нових навчальних матеріалів із застосуванням нових апаратних технологій, доступності навчальних матеріалів для учня, створення системи контролю якості освіти;
- **оптимізація витрат** на реалізацію освітнього процесу за рахунок зниження аудиторного навантаження на викладача (збільшення частки його роботи над навчальними матеріалами), витрат на видання та оновлення навчальних матеріалів;

- **підвищення** загального культурного та освітнього **рівня** учнів за рахунок ефективної підготовки абітурієнтів та підвищення базового рівня знань майбутніх студентів, підвищення кваліфікації викладачів щодо нової освітньої технології;
- **підвищення престижу та конкурентоспроможності** університету на внутрішньому і міжнародному ринку освітніх послуг.

Інноваційні освітні проекти

До інноваційних освітніх проектах, що мають системне значення для розвитку університету, відносяться:

- Створення електронної бібліотеки і віддаленого доступу в підрозділах Університету;
- Організація навчального процесу із застосуванням дистанційних освітніх технологій;
- Створення мультимедійних аудиторій для проведення навчальних занять з можливістю режиму телеконференцій;
- Створення багаторівневої системи підготовки кадрів в області інформаційних технологій.

Наукова діяльність

Одним з пріоритетних напрямків діяльності університету має стати впровадження, з одного боку, інноваційних технологій, як в процес освіти, так і безпосередньо в науково-дослідну роботу, з іншого боку, максимальна участь підрозділів Університету в проектах, грантах освіти та науки України, різних фондах, у тому числі міжнародних.

У цьому зв'язку в рамках інноваційного розвитку наукової діяльності Університету можуть бути створені Наукові Ради, які стали б правонаступниками проблемних комісій.

Одне з основних завдань роботи Наукових рад – це збільшення кількості робіт в області актуальних, конкуренто-здатних наукових напрямів.

Іншим, не менш важливим завданням Наукових рад є розробка і затвердження на Вченій раді представлених підрозділами інноваційних проектів, цільових середньо-термінових програм (на 1-3 роки) НДР. При цьому основною метою є максимальна інтеграція, з одного боку, науково-дослідної роботи в освіту, з іншого боку, спадкоємність наукових тематик в рамках кожного Наукової ради на основі інтеграції міждисциплінарних наукових розробок.

Вирішення цих питань, з урахуванням міждисциплінарної інтеграції наукових розробок, заснованих на досягненнях фундаментальних досліджень, вимагає організаційних змін при плануванні та контролі НДР в університеті.

У контексті вищесказаного інноваційним підходом в планування наукової роботи університету на 5 - 10 років може бути організація на базі наукових шкіл науково-освітніх кластерів (НОК). Суть організації НОК полягає в структуризації наукової роботи. Іншими словами: в рамках вирішення конкретного завдання (проблеми) може бути створена група професорів різних спеціальностей і заплановані 5-7 і більше кандидатських дисертацій, спрямованих на вирішення конкретної проблеми. Такий підхід дозволить розвивати науку саму по собі, незалежно від наукової теми. Це важливо, оскільки планування конкретної наукової теми на 5-10 років, з причини того, що наукові досягнення подвоюються кожні п'ять років, не представляється можливим. У той же час, створення НОК забезпечує інноваційний підхід у розвитку і / або планування наукової роботи університету. Це пов'язано з тим, що вивчення конкретної проблеми з позиції різних спеціальностей під керівництвом ради професорів на першому етапі, це ті середньострокові програми НДР (3-4 роки), про які говорилося вище і час на їх рішення відповідає тривалості навчання в аспірантурі.

На другому етапі роботи НОК, тривалістю від 4 до 7-8 років, важливим є планування докторських дисертацій та залучення студентів у роботі НОК. При цьому студенти, які цікавляться різними спеціальностями, будуть об'єднані в

рамках вирішення конкретної проблеми, що дозволить їм отримати більш об'ємну інформацію.

Таким чином, інноваційний розвиток наукової частини - це сукупність інтегрованих науково-освітніх кластерів (НОК) та навчально-науково-інноваційних комплексів (УНІК), що функціонують на основі провідних наукових шкіл: НОК забезпечують фундаментальні наукові дослідження в галузі точних, природничих та гуманітарних наук і випереджальну підготовку кадрів високої кваліфікації на цій основі.

Вкрай важливим завданням науково-освітніх кластерів є інтеграція наукових досягнень університету в міжнародне співтовариство за принципом двостороннього руху, де отримані нашими вченими дані публікуються і доповідаються за кордоном. Але й визнані вчені з-за кордону беруть активну участь в освітній та науковій діяльності університету.

Економіко-фінансова діяльність

Інноваційний тип розвитку, як спосіб економічного зростання Університету, ставить своїм пріоритетним завданням зміна таких ключових властивостей суб'єкта економіки, як:

- стратегія діяльності;
- цілеспрямованість розподілу фінансових ресурсів;
- надійність системи управління.

«Контролінг - це процес, який розуміється як оволодіння економічною ситуацією на підприємстві» (А.Дайле). Контролінг в умовах концепції інноваційного розвитку Університету (далі - контролінг в умовах концепції) повинен носити характер **раннього попередження погіршення економіко-фінансової діяльності**, тобто дозволяти усунути поточні відхилення розрахункових показників від фактичного рівня до того, як вони перейдуть в стан невивиправного.

Важливою відмінною особливістю використання функцій контролінгу в управлінні університетом, істотно підвищує його науково-практичне значення,

є те, що в цей процес залучені практично всі провідні фахівці університету кожного рівня ієрархічної системи управління.

До числа основних сфер, на які поширюється дія функцій контролінгу, слід віднести:

- фінансову сферу - управління рухом переважно грошових потоків з метою їх збалансованості та розвитку фінансової стійкості університету;
- сферу реального інвестування (якісне зростання необоротних активів);
- виробничу та невиробничу сфери (закупівлі, матеріально - виробничі запаси);
- сферу кадрового забезпечення:
 1. зростання ефективності оплати праці,
 2. соціальні гарантії,
 3. створення дієвої системи мотивацій,
 4. розстановки кадрів - їх професійно-технічна підготовка та перепідготовка; інноваційну сферу (наукові дослідження, дослідне виробництво, стендові випробування і виставки, наукова організація праці, модернізації основних засобів і технологій).

У кожному з вище викладених сфер контролінгові процеси «проникають», виявляючи, так звані, «критичні точки». На основі їх аналізу, з одного боку, виробляється економічно обґрунтований комплекс рекомендацій щодо їх усунення, з іншого - забезпечується баланс тріади: ріст, розвиток, приріст прибутковості (вартості). Тим самим контролінг дає системне уявлення про стан фінансової стійкості та збалансованості і шляхи розвитку Університету.

В системі контролінгу народжуються і матеріалізуються нові ідеї росту і розвитку, підвищення його доходів (вартості) і соціальної складової. Такі ідеї, матеріалізовані в програмні рішення, підтверджені відповідними економічними розрахунками, служать ректорату керівництвом до дій - приймати нові рішення або коригувати раніше прийняті.

Впровадження системи контролінгу в Університеті дозволить підвищити ефективність всього процесу управління його економічною діяльністю, а також впровадити сукупність сучасних методів та інструментів менеджменту, необхідних для передбачення майбутніх загроз і досягнення прогнозованих перспектив на основі системи адаптації до постійно мінливих умов.

Показники оцінки ефективності

1. Показники успішності освітньої діяльності
2. Показники результативності науково-інноваційної діяльності
3. Співставлення доходів від реалізованих ВНЗ та підрозділами інноваційної структури науково-технічних продуктів, включаючи права на результати інтелектуальної діяльності до розходів ВНЗ на утримання інноваційної структури
4. Кількість облікованих об'єктів інтелектуальної власності
5. Показники розвитку кадрового потенціалу
6. Показники міжнародного визнання
7. Показники фінансової стійкості

Звітні показники

- Обсяг робіт та послуг, виконуваних на базі інноваційної інфраструктури освітнього закладу
 - Загальна кількість облікованих результатів інтелектуальної діяльності,
 - Кількість суб'єктів господарювання, створених на базі освітнього закладу
 - Кількість робочих місць у створеній інноваційній інфраструктурі та суб'єктах господарювання
 - Кількість студентів, аспірантів, професорсько-викладацького складу, що беруть участь у роботі суб'єктів господарювання
 - Кількість підготовлених та перепідготовлених інноваційно-орієнтованих кадрів для малого та середнього інноваційного підприємництва за програмами, підготовленими у ВНЗ

- Чисельність професорсько-викладацького складу та працівників ВНЗ, що пройшли стажування і програми підвищення кваліфікації у сфері інноваційного підприємництва та трансферу технологій на базі об'єктів інноваційної інфраструктури передових іноземних ВНЗ
- Обсяг високотехнологічної продукції, створеної з використанням елементів інноваційної інфраструктури освітнього закладу

Діяльність в галузі інформатизації

Головним завданням у галузі інформатизації є створення сучасного Електронного Університету (e - learning) як освітнього центру конкурентоспроможного на світових ринках праці і знань.

Впровадження Електронного Університету забезпечить:

- сучасне інформаційне супроводження навчального процесу (організаційне, методичне, апаратне і програмне);
- дистанційна освіта, дозволяє навчати в повної міру спланувати і реалізувати індивідуальну освітню програму;
- автоматизацію планування, управління, обліку та контролю всіх процесів і документообігу.

Програмно-інформаційні комплекси, які слід впровадити:

- Інформаційний портал університету призначений для викладачів, студентів та співробітників
 - Електронна бібліотека
 - Система відеоконференцій
 - Віддалений доступ до закордонних інформаційних ресурсів
 - Автоматизація планування, управління, обліку та контролю всіх процесів і документообігу

Пріоритетними напрямками розвитку Університету в галузі інформатизації є:

1. Побудова корпоративної мережі Університету, що об'єднує всі кафедри та структурні підрозділи в єдиний інформаційний простір:

- створення сучасної структурованої кабельної системи основного комплексу будівель Університету з метою забезпечення всіх викладачів і співробітників можливістю підключення до локальної обчислювальної мережі та телефонної станції;
- підключення всіх кафедр до інформаційних ресурсів Університету через Інтернет.

2. Оснащення Університету обладнанням теле- та відеоконференцій.

3. Розробка та впровадження програмно - інформаційних комплексів управління навчальним процесом:

- приймальна комісія;
- електронний деканат.

Досвід нашої роботи показує нам на ряд стримуючих факторів для прискореного інноваційного розвитку України. На наш погляд, вони такі:

1. Виключення з числа основних двигунів економіки передової освіти, науки та інновацій. Натомість відбувається орієнтація України на зовнішні запозичення, які, на жаль, не використовуються для інвестицій в нові технології та засоби виробництва. За часів незалежності України її зовнішні запозичення зросли більш ніж у 17 разів, наближаючись зараз до критичних значень.

2. Неодноразові спроби реформувати національну науку і освіту залишалися, і будуть залишатися «косметичними», оскільки ніколи не носили цілісного міжгалузевого характеру і не спрямовувалися на інноваційний розвиток держави. Вони жодним чином не об'єднували в єдиному комплексі виробничу сферу і її кадровий та науковий супровід. У країні відсутня концентрація інтелектуальних ресурсів на стратегічно важливих напрямках розвитку. В цілому у нас більше 30 розпорядників бюджетних коштів, що спрямовуються на науку. Діють вони за своїм локальним програмами, без загальної координації і спільних цілей.

3. Актуальна проблема України - незбалансованість структури та обсягів державного замовлення на підготовку кадрів з потребами ринку праці та з перспективними напрямками розвитку країни. Має місце неузгодженість професійних і освітніх кваліфікацій, що призводить до невизначеності освітньо-кваліфікаційних рівнів, зокрема, «бакалавра». А між тим зазначений рівень в європейських країнах гранично чітко визначений.

4. Захист своєї інтелектуальної власності та вміння ефективно управляти нею - слабка ланка України. Чинне законодавство виключає з інноваційного циклу саму державу і наукові інститути та університети, оскільки авторами українських патентів є лише вчені, які власними силами не можуть організувати виведення на ринок своїх винаходів, на відміну, наприклад, від американського досвіду, де законом Бея-Доула від 1980 чітко визначено порядок отримання університетами та науковими установами прав на патенти і переходу цих прав до держави у разі їх неефективного застосування.

5. В Україні також немає досвіду написання патентів патентними повіреними, які, будучи юристами, вміють захистити головне зерно винаходу. Переважна більшість українських патентів пишуть самі вчені, які легко розкривають головну ідею винаходу, проте не вміють захистити його юридично.

6. Крім того, між патентом і впровадженням в Україні існує величезний розрив. Це пов'язано з тим, що наукові установи чи університети вимагають від учених лише підготовки та реєстрації патентів, а не кількості проданих ліцензій, створених стартап-компаній чи обсягів зароблених грошей за рахунок комерціалізації винаходів. Українські інститути та університети не засновують високотехнологічні компанії - оскільки це не прийнято, та й не мають на це права.

7. В Україні відсутні механізми стимулювання і заохочення інноваційної діяльності. Навпаки, комерціалізації винаходів в Україні чиниться опір через не орієнтовані на інноваційний розвиток податкову систему, суперечливе законодавство, рейдерство і т.д.

8. І, нарешті, в Україні мало зарубіжних і національних інвесторів високотехнологічного бізнесу. Вони не йдуть у цей сектор, враховуючи відсутність механізмів інноваційної діяльності, відповідного законодавства та стабільності⁹⁵.

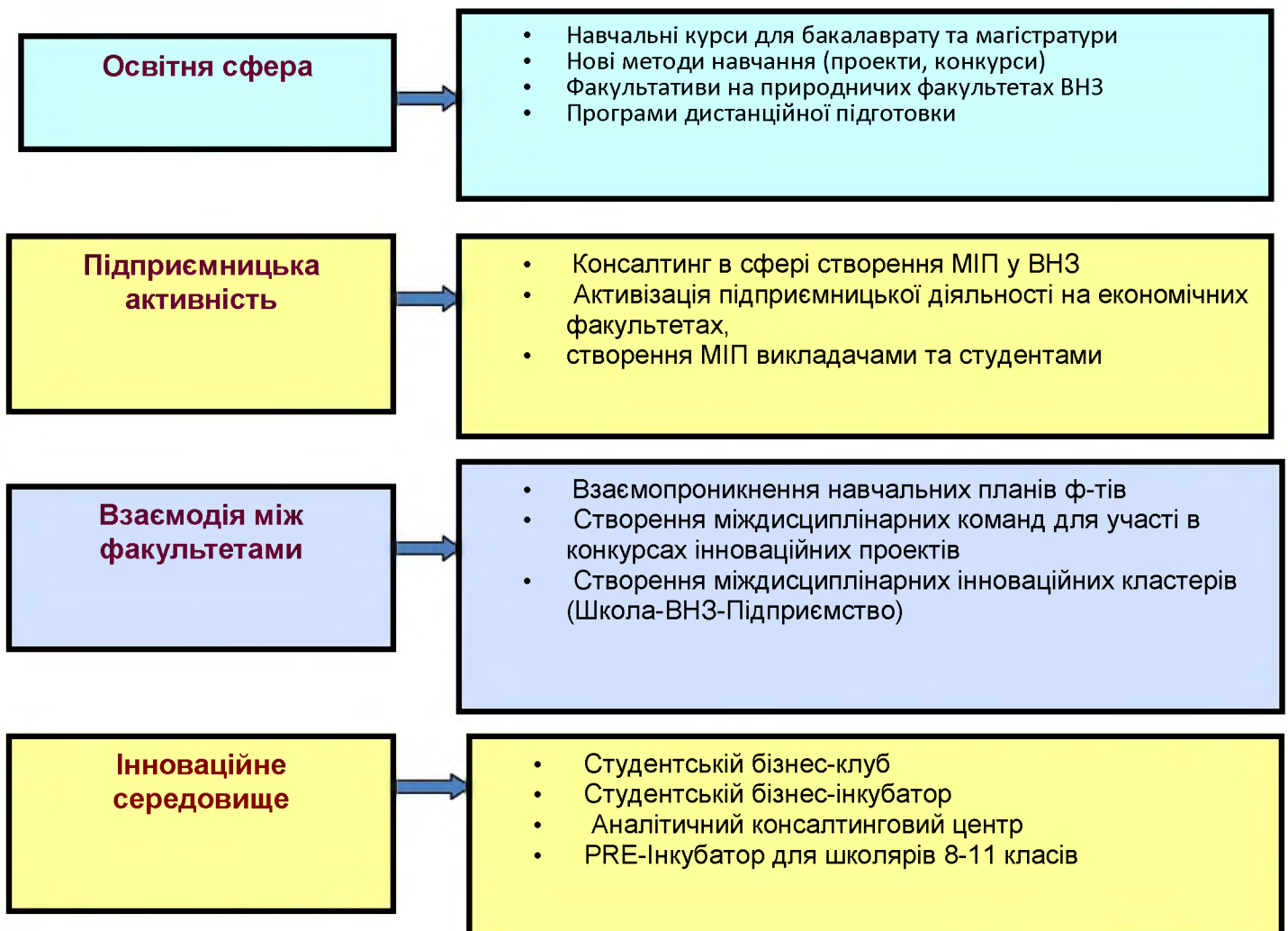
⁹⁵ М.Згуровский. Университетская модель инновационного развития Украины [Електронний ресурс]/ Згуровский М. – Режим доступу: <http://startup.kpi.ua/sikorsky/files/2012/12/%D0%A3%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F-%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8C-%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B5-%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%B5-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%8B.pdf>

Інноваційна політика ВНЗ

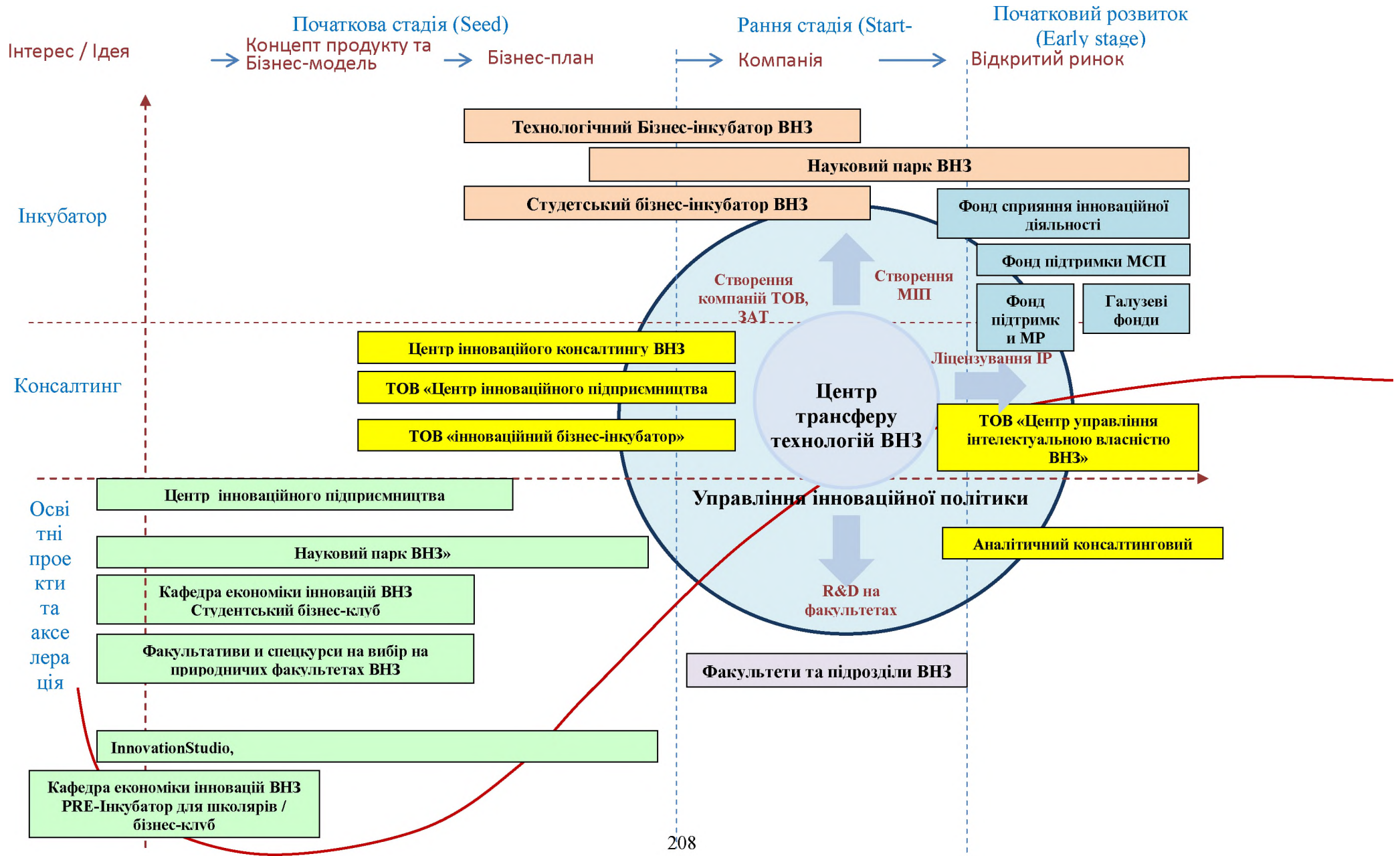
- Створення наукового парку
- Створення управління інноваційної політики і організації інноваційної діяльності
- Створення центру трансферу технологій
- Створення нових структур інноваційної спрямованості (наприклад, школа інноваційного бізнесу, школа управління інноваціями, кафедра економіки інновацій і т.д.)
- Включення до статуту ВНЗ положення про інноваційну діяльність і призначення на всіх факультетах відповідальних (заступники деканів) за інноваційну діяльність
- Створення різноманітних інфраструктурних інноваційних об'єктів відповідно до стратегії (програми) розвитку ВНЗ

Приклади заходів з реалізації інноваційної політики ВНЗ

- Захід № п. Створення та розвиток інноваційних бізнес-інкубаторів (відбір, формування та розвиток не менше 20 інноваційних проектів для їх розміщення в бізнес інкубаторах, створення не менше 10 малих інноваційних підприємств)
- Захід № п.1 Створення єдиної системи виявлення, обліку, правового захисту та використання результатів інтелектуальної діяльності
- Захід № п.2 Розвиток центру трансферу технологій
- Захід № п.3 Створення поясу малих інноваційних компаній при ВНЗ
- Захід № п....Створення центру високих технологій, прототипування та інжинірингу, соціально-освітніх технологій (центри колективного користування)

Шляхи комерціалізації інноваційних розробок ВНЗ

Деякі висновки

- У сучасних ВНЗ **освітня та дослідницька функції**, як і раніше, є ключовими, проте університети набувають додаткову функцію – **підприємницьку**, відіграючи значну роль у економічному розвитку регіону та держави.
- Успішність інноваційної діяльності багато в чому залежить від сприйняття та готовності прийняти нові тенденції керівництвом та колективами університетів (просвітницька місія)
- Для різних університетів (факультетів) **моделі інноваційної діяльності** повинні бути різними – ця проблематика потребує подальшого теоретичного вивчення та практичної апробації

***УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ
МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ
СОЮЗОМ***

Розділ V

Глава 9 Співробітництво у сфері науки та технологій

Стаття 374.

Сторони розвивають та посилюють наукове та технологічне співробітництво з метою як наукового розвитку як такого, так і зміцнення свого наукового потенціалу для вирішення національних та глобальних викликів. Сторони докладають зусиль для досягнення прогресу в набутті наукових та технологічних знань, важливих для забезпечення сталого економічного розвитку, шляхом розвитку дослідних потужностей та людського потенціалу. Накопичення та обмін науковою інформацією сприяють підвищенню конкурентоспроможності Сторін шляхом розширення можливостей їх економіки щодо набуття та використання знань для комерціалізації нових продуктів та послуг. Врешті-решт, Сторони розвивають свій науковий потенціал з метою дотримання глобальної відповідальності та зобов'язань у таких сферах, як охорона здоров'я, захист навколишнього середовища, зокрема зміна клімату, та інші глобальні виклики.

Стаття 375

1. Співробітництво враховує діючі рамки співробітництва, встановлені Угодою про співробітництво у сфері науки і технологій між Україною та Європейським Співтовариством, а також мету України до поступового наближення до політики та права ЄС у сфері науки і технологій.

2. Співробітництво між Сторонами спрямовується на сприяння залученню України до Європейського дослідницького простору. 3. Таке співробітництво сприяє Україні у підтримці реформування та реорганізації системи управління науковою сферою та дослідних установ (зокрема в розвитку її потенціалу щодо розвитку науки і технологій) з метою сприяння розвитку конкурентоспроможної економіки та суспільства, яке базується на знаннях.

Стаття 376

Співробітництво забезпечується, зокрема, шляхом:

- a) обміну інформацією щодо політики Сторін у сфері науки та технологій;
- b) участі у наступній Рамковій програмі ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020»;
- c) спільної реалізації наукових програм та дослідної діяльності;
- d) спільного дослідження діяльності, спрямованої на заохочення наукового прогресу, трансферу технологій та ноу-хау;
- e) навчання шляхом реалізації програм обміну для дослідників та спеціалістів;
- f) організації спільних заходів щодо наукового та технологічного розвитку;
- g) вжиття заходів, спрямованих на розвиток сприятливих умов для проведення досліджень та впровадження нових технологій, а також належного захисту інтелектуальної власності результатів досліджень;
- h) активізації регіонального та іншого міжнародного співробітництва, зокрема в Чорноморському контексті та в рамках багатосторонніх організацій, зокрема Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) та Великої Вісімки (G8), а також у контексті багатосторонніх угод, наприклад Рамкової конвенції ООН про зміну клімату 1992 року;
- i) обміну досвідом у сфері управління науково-дослідними установами з метою розвитку та покращення їхніх спроможностей щодо здійснення та участі у наукових дослідженнях.

Стаття 377.

Постійний діалог відбуватиметься з питань, охоплених Главою 9 Розділу V («Економічне та галузеве співробітництво») цієї Угоди.

Глава 23 Освіта, навчання та молодь

Стаття 430

Повною мірою поважаючи обов'язки Сторін щодо змісту навчання та організації освітніх систем, а також їхнє культурне та мовне розмаїття, Сторони сприяють розвитку співробітництва в галузі освіти, навчання та молодіжної політики з метою покращення взаєморозуміння, активізації міжкультурного діалогу та посилення знань щодо відповідних культур.

Стаття 431

Сторони зобов'язуються активізувати співробітництво в галузі вищої освіти, зокрема, з метою:

- a) реформування та модернізації систем вищої освіти;*
- b) сприяння зближенню у сфері вищої освіти, яке відбувається в рамках Болонського процесу;*
- c) підвищення якості та важливості вищої освіти;*
- d) поглиблення співробітництва між вищими навчальними закладами;*
- e) розширення можливостей вищих навчальних закладів;*
- f) активізації мобільності студентів та викладачів; увага приділятиметься співробітництву в галузі освіти з метою спрощення доступу до отримання вищої освіти.*

Стаття 432

Сторони здійснюють заходи, спрямовані на активізацію обміну інформацією, практикою та досвідом, для заохочення більш тісного співробітництва в галузі професійно-технічної освіти та навчання, зокрема з метою:

- a) розвитку систем професійно-технічної освіти та навчання, подальшого підвищення кваліфікації протягом трудової діяльності/життя, що відповідає реаліям в контексті змін на ринку праці;*
- b) створення національних механізмів з метою покращення прозорості та визнання кваліфікацій та компетенцій, використовуючи, коли це можливо, досвід ЄС.*

Стаття 433

Сторони вивчають можливості розвитку співробітництва в інших сферах, зокрема у сфері середньої освіти, дистанційного навчання та освіти протягом життя.

Стаття 434

Сторони домовилися заохочувати поглиблення співробітництва та обмін досвідом в галузі молодіжної політики та неформальної освіти для молоді, що спрямовано на:

- a) сприяння інтеграції молоді в суспільство загалом, заохочуючи її активну громадську позицію та ініціативність;*
- b) сприяння молоді в отриманні знань, навичок та професійних умінь поза освітньою системою, зокрема волонтерство, та визнання цінності такого досвіду;*
- c) активізацію співробітництва з третіми країнами;*
- d) розвиток співробітництва між молодіжними організаціями в Україні, ЄС та його державах-членах;*
- e) просування здорового способу життя, з особливим акцентом на молоді.*

Стаття 435

Сторони здійснюють співробітництво з урахуванням положень рекомендацій, перелічених у Додатку XLII до цієї Угоди. Стаття 436 Постійний діалог відбуватиметься з питань, охоплених Главою 23 Розділу V («Економічне та галузеве співробітництво») цієї Угоди⁹⁶.

⁹⁶ Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/ru/publish/article?art_id=246581344

ЗАКОН УКРАЇНИ
«ПРО ВИЩУ ОСВІТУ»

Розділ XI

Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у вищих навчальних закладах

Стаття 65.

Мета і завдання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах

1. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у вищих навчальних закладах є невід'ємною складовою освітньої діяльності і провадиться з метою інтеграції наукової, освітньої і виробничої діяльності в системі вищої освіти. Проводження наукової і науково-технічної діяльності університетами, академіями, інститутами є обов'язковим.

2. Суб'єктами наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності є наукові, науково-педагогічні працівники, особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, інші працівники вищих навчальних закладів, а також працівники підприємств, які спільно з вищими навчальними закладами провадять наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність.

3. Основною метою наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності є здобуття нових наукових знань шляхом проведення наукових досліджень і розробок та їх спрямування на створення і впровадження нових конкурентоспроможних технологій, видів техніки, матеріалів тощо для забезпечення інноваційного розвитку суспільства, підготовки фахівців інноваційного типу.

4. Основними завданнями наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів є:

- 1) одержання конкурентоспроможних наукових і науково-прикладних результатів;*
- 2) застосування нових наукових, науково-технічних знань під час підготовки фахівців з вищою освітою;*

3) формування сучасного наукового кадрового потенціалу, здатного забезпечити розробку та впровадження інноваційних наукових розробок.

Стаття 66.

Інтеграція наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ Національної академії наук України, національних галузевих академій наук

1. *Інтеграція наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ Національної академії наук України, національних галузевих академій наук здійснюється з метою розроблення та виконання пріоритетних наукових програм, проведення наукових досліджень, експериментальних розробок тощо на засадах поєднання кадрових, фінансових, технічних та організаційних ресурсів відповідно до законодавства.*

2. *Основними напрямками інтеграції наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ Національної академії наук України, національних галузевих академій наук є:*

1) *участь у розробленні та виконання державних цільових програм економічного і соціального розвитку;*

2) *проведення спільних наукових досліджень, експериментальних та інноваційних розробок тощо, у тому числі за рахунок державного бюджету та власних надходжень;*

3) *участь у створенні науково-навчальних, науково-дослідних об'єднань, інноваційних структур та інших організаційних форм кооперації;*

4) *впровадження спільно створених інноваційних продуктів у виробництво, інші галузі економіки тощо;*

5) *забезпечення набуття, охорони та захисту прав інтелектуальної власності на результати наукової та науково-технічної діяльності;*

6) *провадження спільної видавничої та інформаційно-ресурсної діяльності;*

7) залучення вищими навчальними закладами наукових працівників з наукових установ і організацій Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та науковими установами і організаціями академії науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів на основі трудового договору (контракту) для провадження освітньої і наукової діяльності, зокрема до підготовки аспірантів і докторантів, підготовки та експертизи підручників, навчальних посібників, освітніх програм та стандартів вищої освіти для забезпечення навчального процесу у вищій школі;

8) організація на базі наукових установ і організацій Національної академії наук України, національних галузевих академій наук наукових досліджень молодих вчених, докторантів та аспірантів, систематичної виробничої практики студентів вищих навчальних закладів із забезпеченням їх безпосередньої участі у проведенні наукових досліджень.

Стаття 67.

Організація наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності

1. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у вищих навчальних закладах провадиться відповідно до законодавства про освітню, наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність. Державні органи, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, формують політику наукової і інноваційної діяльності, яка здійснюється безпосередньо вищими навчальними закладами на засадах автономії.

2. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки:

1) розробляє відповідно до законодавства пропозиції щодо обсягу бюджетного фінансування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів, інших підприємств, установ та організацій, що діють у системі вищої освіти, а також щодо обсягу капітального будівництва зазначених підприємств, установ та організацій з урахуванням їхніх запитів;

2) погоджує рішення про утворення науково-навчальних і науково-дослідних об'єднань, що провадять наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність спільно з науковими установами і організаціями Національної академії наук України, національних галузевих академій, наукових і науково-технологічних парків, бізнес-інкубаторів, мистецьких творчих майстерень тощо;

3) розробляє державні цільові програми, спрямовані на обладнання вищих навчальних закладів сучасними приладами, науковим обладнанням, навчальними лабораторіями, інформаційно-телекомунікаційними мережами тощо, з урахуванням їхніх запитів.

3. Наукові дослідження, що проводяться за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, фінансуються державними органами та органами місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, незалежно від фінансування освітньої діяльності. У першочерговому порядку фінансуються фундаментальні дослідження, а також прикладні науково-дослідні роботи, що виконуються в межах основних напрямів розвитку науки і техніки. Державні органи та органи місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, за результатами наукової діяльності вищих навчальних закладів визначають для них обсяг фінансування наукової діяльності за окремими бюджетними програмами. Вищі навчальні заклади на конкурсних засадах формують тематику науково-дослідних робіт і самостійно затверджують тематичні плани наукової діяльності.

4. Держава економічно заохочує підприємства різних форм власності до співпраці з вищими навчальними закладами щодо виконання науково-інноваційних проєктів, підготовки і перепідготовки фахівців з вищою освітою, проведення практики студентів.

5. Вищий навчальний заклад, який провадить наукову діяльність, що має важливе значення для науки, економіки та виробництва, і хоче отримати відповідну державну підтримку, має право пройти державну

атестацію відповідно до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність".

Стаття 68.

Організаційні форми провадження наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності

1. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність може провадитись вищими навчальними закладами, у тому числі через створені ними юридичні особи, предметом діяльності яких є доведення результатів наукової і науково-технічної діяльності вищого навчального закладу до стану інноваційного продукту та його подальша комерціалізація.

2. До виконання наукових і науково-технічних робіт у вищому навчальному закладі можуть залучатися науково-педагогічні, наукові і педагогічні працівники, інші працівники вищих навчальних закладів, особи, які навчаються у вищому навчальному закладі, а також працівники інших організацій.

3. Вищі навчальні заклади, зокрема які є засновниками інноваційних структур різних типів (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори тощо), мають право проводити спільні наукові дослідження, демонстраційні дослідження тощо, у тому числі з використанням земельних ділянок, які знаходяться в постійному користуванні вищих навчальних закладів.

Стаття 69.

Права інтелектуальної власності та їх захист

1. Набуття, охорона та захист прав вищих навчальних закладів та учасників освітнього процесу щодо результатів наукової, науково-технічної та інших видів діяльності забезпечуються відповідно до закону.

2. Вищі навчальні заклади мають право розпоряджатися майновими правами інтелектуальної власності на об'єкти права інтелектуальної власності.

3. *Витрати державних і комунальних вищих навчальних закладів, понесені у зв'язку із забезпеченням правової охорони на об'єкти права інтелектуальної власності, майнові права на які набуті в установленому законом порядку, здійснюються за рахунок власних надходжень вищого навчального закладу.*

4. *Об'єкти права інтелектуальної власності підлягають оцінці. За результатом оцінки їх вартість відображається у бухгалтерському обліку вищого навчального закладу у порядку, передбаченому законом.*

5. *Вищі навчальні заклади здійснюють заходи з впровадження, включаючи трансфер технологій, об'єктів права інтелектуальної власності, майнові права на які вони набули.*

6. *Вищі навчальні заклади здійснюють заходи із запобігання академічному плагіату - оприлюдненню (частково або повністю) наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження та/або відтворенню опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання.*

7. *Договір про створення об'єкта права інтелектуальної власності за замовленням має визначати способи, умови та порядок здійснення відповідних майнових прав інтелектуальної власності⁹⁷.*

⁹⁷ Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

***РАМКОВА ПРОГРАМА ЄС З ДОСЛІДЖЕНЬ ТА
ІННОВАЦІЙ***

«ГОРЗОНТ 2020»

Горизонт 2020 – нова програма ЄС з досліджень та інновацій. Вона триватиме з 2014 року до 2020 року з загальним бюджетом приблизно 70 млрд. євро.

Горизонт 2020 є фінансовим інструментом реалізації флагманської ініціативи Інноваційного союзу, Європа 2020 з метою зміцнення конкурентоспроможності Європи у глобальному вимірі, її економічне зростання та створення нових робочих місць.

По суті, Горизонт 2020 є не лише наступною Рамковою програмою після Сьомої рамкової програми з досліджень та технологічного розвитку. Горизонт 2020 об'єднує Рамкову програму з досліджень та інноваційного розвитку (РП), Рамкову програму конкурентоспроможності та інновацій (СІР) та Європейський інститут інновацій та технологій (ЕІТ).

Структура та пріоритети

Горизонт 2020 поділено на три компоненти та доповнено горизонтальними ініціативами, спрямованими на розповсюдження передового досвіду та розширення участі:

3-компонентна структура

Компонент 1: Передова наука

Зміцнення позиції ЄС у передовій науці та дослідженнях з бюджетом приблизно 24,3 млрд. євро.

Європейська Дослідницька Рада (ERC)	17%
Майбутні та виникаючі технології (FET)	3,5
Дії Марії Складовської Кюрі -зміцнення міжнародної міждисциплінарної та міжгалузевої мобільності дослідників; -підвищення можливості для кар'єрного росту й у мов праці для молодих науковців та досвідчених дослідників; -розвиток наукової кар'єри; -сприяння співробітництву між науковими установами та промисловістю	8%
Дослідницькі інфраструктури	3,23%
	31,73%

• Підтримку найталановитіших та креативних науковців та наукових колективів щодо проведення передових досліджень найвищого рівня через Європейську Дослідницьку Раду (ERC);

• Наукова співпраця з метою пошуку нових та перспективних областей досліджень через підтримку Майбутніх та виникаючих технологій (FET);

• Надання дослідникам можливостей для навчання та розвитку кар'єри у рамках програми дій Марі Складовської Кюрі (Marie Skłodowska-Curie Actions);

• Забезпечення доступу всіх європейських дослідників до висококласних дослідницьких інфраструктур (включаючи e-інфраструктури) (research infrastructures)

Компонент 2: Індустріальне лідерство

Зміцнення індустріального лідерства з бюджетом приблизно 17 млрд. євро. Тут передбачено фінансування ключових технологій, більший доступ до капіталу та підтримка малого та середнього бізнесу (МСП).

<p>Лідерство в індустріальних технологіях з підтримкою для:</p> <p>Інформаційно-комунікаційної технології</p> <ul style="list-style-type: none">-нове покоління компонентів та систем-нове покоління комп'ютеризованих систем-розвиток мереж Інтернету-технології управління інформаційними потоками-новітні інтерфейси та роботи-мікро- та наноелектроніка та фотоніка <p>Нанотехнології</p> <ul style="list-style-type: none">-розробка нового покоління наноматеріалів, наноприладів та наносистем-забезпечення безпечної розробки та використання нанотехнологій-розвиток суспільного виміру нанотехнологій-ефективний синтез та виготовлення наноматеріалів, компонентів і систем-розробка техніки, методів вимірювання та обладнання, що підвищує продуктивність, зосереджуючись на основних технологіях, що сприяють розвитку та виведенню на	17,6%
---	-------

<p>ринок складних наноматеріалів та наносистем.</p> <p>Новітні матеріали</p> <ul style="list-style-type: none"> -міжгалузеві технології на основі передових матеріалів -розробка та перетворення матеріалів -використання матеріалів і компонентів -матеріали для екологічно раціональної та низько вуглецевої промисловості -матеріали для нових галузей -метрологія, випробування характеристик, стандартизація та контролює якості -оптимізація використання матеріалів <p>Біотехнології</p> <ul style="list-style-type: none"> -передові біотехнології -промислові процеси на основі біотехнологій <p>Інноваційні та конкурентні виробничі технології.</p> <p>Космічна галузь</p> <p>Специфічне зведення наукових досліджень та інновацій в космічній галузі полягає в розвитку конкурентної та інноваційної космічної промисловості та наукової спільноти, яка розроблятиме та використовуватиме космічну інфраструктуру для підтримки майбутньої політик та суспільних потреб ЄС. А також підтримка об'єднання декількох ключових технологій для отримання кращих результатів.</p>	
Доступ до ризикового фінансування	3,69%
Інновації у МСП	0,8%
	22,09%

Компонент 3: Відповідь на соціальні виклики

Приблизно 31 млрд. євро виділяється на вирішення суспільних проблем європейців, таких як захист навколишнього середовища та зміну клімату, розвиток сталого транспорту та мобільності, розвиток відновлюваних джерел енергії, очищення продуктів харчування, боротьбу зі старінням населення.

<i>Здоров'я, демографічні зміни та добробут</i>	<i>9,7%</i>
<i>Безпека продуктів харчування, сталє сільське та водне господарство, лісництво, дослідження води (включаючи питну воду), біоекономіка</i>	<i>5%</i>
<i>Безпечна чиста та ефективна енергетика</i>	<i>7,7%</i>
<i>Розумний, зелений та інтегрований транспорт</i>	<i>8,23%</i>
<i>Накопичене середовище, клімат, ефективність ресурсів та сировини</i>	<i>4%</i>
<i>Європа у змінному світі – інноваційні та розумні суспільства</i>	<i>1,7%</i>
<i>Безпечні суспільства – захист свободи та безпеки Європи і її мешканців</i>	<i>2,2%</i>
<i>Наука у суспільстві</i>	<i>0,6%</i>
<i>Розповсюдження досконалості та розширення участі</i>	<i>1,06%</i>
	<i>39,13%</i>

Схеми фінансування

У програмі Горизонт 2020 діятимуть 2 види проектів: Дослідницькі проекти Проекти, близькі до інноваційного ринку

Дії з підтримки та координації також отримуватимуть фінансування У Горизонт 2020 матимуть місце два види діяльності, а саме дослідження та інноваційна діяльність. За винятком деяких дій в рамках програми Марії Складовської Кюрі, така діяльність включає в себе консорціум, що складається з кількох організацій з країн ЄС, асоційованих країн і/або третіх країн. Консорціум обирає одного з членів координатором та підписує грантову угоду.

Гранти можуть фінансуватися на 100% від загальних прийнятних витрат (окрім інноваційних грантів, де прибуткові організації отримують максимум 70%). Непрямі витрати фінансуються ставкою 25% від прямих прийнятних витрат. Більшість грантів будуть фінансуватися за схемою повернення прямих витрат, однак деякі гранти (наприклад, у рамках Дій Марії Складовської Кюрі) будуть фінансуватися методом одноразової виплати (Lump Sum).

Проектні пропозиції оцінюватимуться за трьома основними критеріями: Досконалість – Внесок – Якість та Ефективність Впровадження.

Для малих та середніх підприємств запроваджуються нові дії, які проходять у

3 фазах:

- Фаза 1: Концепція і техніко-економічна оцінка*
- Фаза 2: Дослідницька і демонстраційна робота*
- Фаза 3: Комерціалізація*

Умови участі

Мінімальні умови:

- a. Не менше трьох юридичних осіб повинні брати участь в проектах;*
- b. Кожна з таких трьох юридичних осіб повинна бути заснована в країні-учасниці ЄС або в асоційованій країні;*

c. Жодні дві з трьох юридичних осіб не можуть бути засновані в одній і тій самій країні-учасниці ЄС або в асоційованій країні;

- d. Усі три юридичні особи повинні бути незалежними одна від одної*

Учасники:

a. будь-яка юридична особа, заснована в країні-учасниці ЄС або в асоційованій країні, або створена за законодавством ЄС;

- b. будь-яка міжнародна організація з участю ЄС;*

c. будь-яка юридична особа, заснована в третій країні

Якщо у програмі бере участь міжнародна організація або юридична особа, заснована в третій країні, яка не відповідає зазначеним критеріям фінансування за параграфом 1, фінансування від ЄС може надаватись, за певними умовами; одна з таких умов:

a. Участь такої організації або юридичної особи вважається необхідною для виконання діяльності;

b. Таке фінансування забезпечується за двосторонньою науково-технічною угодою або будь-якою іншою домовленістю між ЄС та міжнародною організацією або, якщо мова йде про юридичні особи,

засновані в третіх країнах, між ЄС та країною, в якій була заснована юридична особа.

Спільні конкурси заявок з третіми країнами або міжнародними організаціями

1. Спільні конкурси заявок з третіми країнами, науково-дослідними організаціями та органами таких країн, або з міжнародними організаціями можуть здійснюватися для спільного фінансування діяльності. Пропозиції повинні оцінюватися та відбиратися за допомогою узгоджених між сторонами процедур спільного оцінювання та відбору.

2. Юридичні особи, які одержують фінансування від ЄС, повинні укласти угоду про фінансування з ЄС або відповідним органом фінансування. Угода про фінансування повинна містити опис роботи, яку повинні виконати учасники та юридичні особи з третіх країн, які беруть участь у програмі.

3. Юридичні особи, які одержують фінансування від ЄС, повинні укласти координаційну угоду з юридичними особами – учасниками програми, які одержують фінансування від відповідних третіх країн або міжнародних організацій.

Інформаційні джерела:

HORIZON 2020-

http://ec.europa.eu/research/horizon2020/index_en.cfm?pg=h2020

CORDIS – Інформаційна служба ЄС з досліджень та розвитку
http://cordis.europa.eu/home_en.html

Participant Portal – Портал для учасників Рамкової програми

<http://ec.europa.eu/research/participants/portal/>

NIP/Ukraine - www.fp7-ncp.kiev.ua

*Покращення двостороннього науково-технологічного співробітництва з Україною * Вдосконалений інноваційний підхід*
<http://www.bilat-ukr.eu/>

Мережа міжнародної науково-технологічної співпраці з країнами Східної Європи і Центральної Азії
<http://www.inco-eeca.net/>

Обмін інформацією з питань науки, технологій та інновацій між Європейським дослідницьким простором і країнами Східної Європи, Центральної Азії, Південного Кавказу
<http://www.increast.eu/>

Європейський Дослідницький Простір
http://ec.europa.eu/research/era/index_en.htm

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЦЕНТР ЗІ СПІВРОБІТНИЦТВА З ЄС У СФЕРІ НАУКИ І ТЕХНОЛОГІЙ (НІП УКРАЇНИ)

Інформаційна підтримка, консультації, навчання

*Можливості, правила участі в науково-дослідних програмах ЄС, зокрема рамкових програмах (Горизонт 2020)
Фінансові, юридичні питання, оформлення проектів та правила вітності
Програми наукової мобільності, зокрема Дії Марії Складовської Кюрі (Горизонт 2020)*

Ефективне використання можливостей електронних ресурсів, зокрема CORDIS;

Специфіка участі малого та середнього бізнесу в наукових програмах, що фінансуються Європейською Комісією;

Підготовка та проведення тематичних семінарів, круглих столів, інформаційних днів, конференцій з питань Рамкової програми у Києві та регіонах України за участю експертів ЄС;

Друкується за фінансової підтримки Міжнародного
Вишеградського фонду в рамках виконання наукового проекту «Інноваційний
університет – інструмент
інтеграції в європейський освітній і науковий простір»

**Впровадження освітніх інновацій в Україні – важлива
передумова інтегрування в європейський
освітній і науковий простір**

За загальною редакцією

*Артюмова І. В. – керівника наукового проекту, кандидата історичних
наук, доцента*

Аналітичний огляд підготували експерти наукового проекту та
співробітники ННІ Інституту євроінтеграційних досліджень

Білак О.П. – керівник групи експертів

Середа Л.І., Фенинець Г.Ю., Зуб С.В. – відповідальні за випуск

Бродич А.І. – комп'ютерне верстання

**This is published with the financial support of the International
Visegrad Fund in the framework of the research project
«Innovative University – tool of integration
to European educational and research area»**

**Implementation of educational innovations in Ukraine – an important
prerequisite of integration to European educational and research area**

Under the General Editorship of

*Ivan Artjomov – coordinator of the research project, Candidate of Historical
Sciences, associate professor*

Analytical review prepared by the experts of research project and staff of Educational
Research Institute of European Integration Studies

O. Bilak – manager of the experts group

L. Sereda, H. Fenynets, S. Zub – responsible for the issue

A. Brodych – Desktop Publishing (DTP)

*Віддруковано ПП «АУТДОР-ШАРК»
88000, м. Ужгород, пл. Жупанатська, 15/1
тел.: 3-51-15, e-mail: office@shark.com.ua
Тираж 300 прим.*